

Ερευνητική εργασία: Η Κοινωνική κατοίκηση στην Ευρώπη και στην Ελλάδα τον 20ο αιώνα

ΚΑΛΟΓΡΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΧΑΝΙΑ 2023

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ : Η Κοινωνική κατοίκηση στην Ευρώπη και στην Ελλάδα τον 20ο αιώνα

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Καλογρίδης Δημήτρης ,ΑΜ 2017060023

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Τσακαλάκης Δημήτρης

Ακαδημαϊκό έτος 2022-2023 , Χανιά Ιούλιος 2023

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	4
Abstract.....	5
Εισαγωγή.....	6
Ιστορική εξέλιξη	7
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ.....	11
20 ^{ος} ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΡΝΟ ΚΙΝΗΜΑ.....	13
Karl Marx Hof- Karl Ehn.....	15
Hufeisensiedlung.....	21
Weissenhof estate	27
Κατοικίες 14&15 Le Corbusier & Pierre Jeanneret	31
Lawn road flats (ISOKON).....	36
Narkomfin	41
Unite d' habitation	46
Gallaratese housing Milan	53
Bouça Housing Complex	58
Προσφυγικά λεωφόρου Αλεξάνδρας	62
Πολυκατοικία «Ασύρματος» στον λόφο Φιλοπάππου	67
Εργατικές κατοικίες Κωνσταντινίδη.....	71
Οικισμός στο Δίστομο	76
Άσπρα σπίτια Βοιωτίας.....	80
Συγκριτική ανάλυση.....	84
Βιβλιογραφία	87
Κατάλογος εικόνων	90

Περίληψη

Η παρούσα εργασία ασχολείται με το θέμα της κοινωνικής κατοίκησης στον 20^ο αιώνα στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Αρχίζει κάνοντας ιστορική αναδρομή στις απαρχές του ζητήματος της κοινωνικής κατοίκησης από την Ευρώπη του 17^{ου} και αργότερα την Ευρώπη της Βιομηχανικής Επανάστασης του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Η εργασία επικεντρώνεται στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα, όπου σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν σε μεγάλη κλίμακα πολύ αξιόλογα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας. Το Karl Marx Hof στη Βιέννη, η Hufeisensiedlung στο Βερολίνο, τη Weißenhofsiedlung στη Στουτγάρδη αποτελούν κάποια από τα σημαντικότερα παραδείγματα κοινωνικής κατοικίας από το μοντέρνο κίνημα της δεκαετίας του 1920 στην Κεντρική Ευρώπη. Οι Σοβιετικοί αρχιτέκτονες είναι και αυτοί πρωτοπόροι και η κοινωνική κατοικία το σημαντικότερο θέμα που αντιμετωπίζουν. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται το συγκρότημα Narkomfin των Moise Ginsburg και Ignatus Milinis, συγκρότημα που σχεδιάστηκε με σκοπό να αποτελέσει τον λεγόμενο «κοινωνικό πυκνωτή» κατά τους κονστρουκτιβιστές. Από τον βρετανικό χώρο αναλύεται το πρωτοποριακό συγκρότημα ISOKON του Wells Coates. Από τη μεταπολεμική περίοδο του μοντερνισμού εξετάζεται η Unite d' Habitation του Le Corbusier στη Μασσαλία. Τέλος, από την περίοδο της κριτικής του μοντέρνου κινήματος, τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τη δεκαετία του 1970 εξετάζονται το συγκρότημα Gallarate στο Μιλάνο, των Aymonino και Rossi, και το Bouca Social Housing του Alvaro Siza στο Porto. Από τον ελλαδικό χώρο τα Προσφυγικά της Λ. Αλεξάνδρας των Κυριακού και Λάσκαρι, η Πολυκατοικία «Ασύρματος» στο Λόφο Φιλοπάππου της Ε. Βασιλικιώτη, οι Εργατικές Κατοικίες του Α. Κωνσταντινίδη στη Ν. Φιλαδέλφεια, ο Οικισμός στο Δίστομο του Atelier 66 και τα «Ασπρα σπίτια Βοιωτίας» του Γραφείου Δοξιάδη. Τέλος, παρουσιάζεται συγκριτική ανάλυση των παραδειγμάτων που παρουσιάστηκαν από τον ευρωπαϊκό και τον ελλαδικό χώρο.

Abstract

This paper deals with the issue of social housing in the 20th century in Europe and Greece. It begins by tracing the origins of the issue of social housing from 17th century Europe and later Industrial Revolution Europe in the 18th and 19th centuries. The work focuses on 20th century Europe, where very remarkable social housing complexes were designed and implemented on a large scale. The Karl Marx Hof in Vienna, the Hufeisensiedlung in Berlin, the Weißenhofsiedlung in Stuttgart are some of the most important examples of social housing from the modern movement of the 1920s in Central Europe. Soviet architects are also pioneers and social housing is the most important issue they face. In this paper, the Narkomfin group of Moise Ginsburg and Ignatus Milinis is presented, a group designed to be the so-called "social capacitor" according to the constructivists. Wells Coates' innovative group ISOKON is analyzed from the British scene. From the post-war period of modernism, Le Corbusier's Unite d'Habitation in Marseille is examined. Finally, from the period of the critique on the modern movement, the late 1960s and 1970s, the Gallarate complex in Milan, by Aymonino and Rossi, and Alvaro Siza's Bouca Social Housing in Porto are examined. In Greece, the refugee's houses of L. Alexandras by D. Kyriakou and K. Laskaris, the "Asyrmatos" Apartment Building on Filopappou Hill by E. Vasilikiotis, the Worker's Residences by A. Konstantinidis in N. Philadelphia, the Settlement in Distomo by Atelier 66 and the "White houses of Boeotia" of Doxiadis Office. Finally, a comparative analysis of the examples presented from the European and Greek areas is presented.

Εισαγωγή

Η συλλογική κατοικία αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και της εξέλιξης της πόλης καθώς αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις της κάθε εποχής. Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει σκοπό να παρουσιάσει την εξέλιξη της συλλογικής κατοικίας από τις απαρχές της έως τον 20ο αιώνα, την περίοδο ακμής στην μέχρι τώρα πορεία της, μέσα από κινήματα και παραδείγματα σημαντικά για την αρχιτεκτονική. Πιο συγκεκριμένα στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια ιστορική αναδρομή με σκοπό να ιχνηλατήσει το ξεκίνημα του φαινομένου της κοινωνικής κατοίκησης, αλλά και με ποιον τρόπο κατάφερε να εδραιωθεί και να προσφέρει λύσεις στα προβλήματα που αντιμετώπιζε η εποχή. Στα επόμενα δύο κεφάλαια θα γίνει πραγματοποιηθεί ανάλυση μερικών παραδειγμάτων που έχουν επιλεγεί με βάση τον κοινωνικό αντίκτυπο καθώς και με το πλούσιο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον που διαθέτουν όσον αφορά την οργάνωση των διαμερισμάτων κατά την άποψη μου.

Στο ένα εκ των δύο κεφαλαίων τα παραδείγματα τοποθετούνται στην Ευρώπη του 20ου αιώνα, ενώ στο άλλο στην Ελλάδα της ίδιας περιόδου. Από την μεσοπολεμική Ευρώπη του 20ου αιώνα παρουσιάζονται το Karl Marx Hof του Karl Ehn στη Βιέννη, η Hufeisensiedlung των Bruno Taut και Martin Wagner στο Βερολίνο, η Weissenhofsiedlung στη Στουτγάρδη με έμφαση στις Κατοικίες 14 και 15 του Le Corbusier, το συγκρότημα ISOKON του Wels Coates στο Λονδίνο και το Narkomfin των Moise Ginsburg και Ignatius Milinis στη Μόσχα. Τα τελευταία είναι έργα μεγαλύτερης κλίμακας, όπως και η πολυκατοικία Immeuble Clarte του Le Corbusier στη Γενεύη. Μεταπολεμικά ο Le Corbusier υλοποιεί την Unite d Habitation στη Μασσαλία (1947-52) και παρόμοια κτίρια σε άλλα μέρη του κόσμου. Το πρωτότυπο της Μασσαλίας διατηρείται σε καλή κατάσταση μέχρι σήμερα χωρίς ωστόσο ο τρόπος ζωής των κατοίκων να αντιστοιχεί σε αυτό που φαντάστηκε αρχικά ο αρχιτέκτονας. Περισσότερο ώριμα σε θέματα ανθρωποκεντρικής κλίμακας και ένταξης στο αστικό πλαίσιο είναι το συγκρότημα Gallarate των αρχιτεκτόνων Aymonino και Rossi στο Μιλάνο, καθώς και το πολύ πετυχημένο συγκρότημα Bouca του Alvaro Siza στο Πόρτο το οποίο λειτουργεί όπως το φαντάστηκε ο αρχιτέκτονας μέχρι και σήμερα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται παραδείγματα κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα. Τα παραδείγματα που επιλέγονται εντοπίζονται από την περίοδο της μεγάλης εισροής προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή που δημιουργήσαν αυξημένες ανάγκες στέγασης μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και αποτελούν εφαρμογή στην πράξη των αρχών του μοντέρνου κινήματος με έμφαση στην εξυπηρέτηση των αναγκών και την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κατοίκων. Σχεδιαστικά αποτελούν πολύ αξιόλογα και επιτυχή παραδείγματα μέχρι και σήμερα, κάποιες φορές ωστόσο αλλοιώθηκαν από την εργολαβική πρακτική και εγκαταλείφθηκαν λόγω της αποβιομηχανοποίησης της χώρας. Ακολουθεί το τελευταίο κεφάλαιο που αφορά στα συμπεράσματα όπου γίνεται λόγος για τη σημασία της ανθρωπομετρικής κλίμακας στο να νιώθει ο ένοικος οικειότητα και να αναπτύσσει τις κοινωνικές σχέσεις που είχε κατά νου ο αρχιτέκτονας καθώς και στη συντήρηση και την προστασία των συγκροτημάτων αυτών ως μνημείων από την πολιτεία.

Ιστορική εξέλιξη

Σύμφωνα με τον αρχιτέκτονα Charles Lucas τα πρώτα δείγματα κοινωνικής κατοικίας τα συναντάμε στην Ευρώπη τον 17^ο αιώνα. Ως πρώτη προσπάθεια θεωρείται ένα συγκρότημα κτιρίων στη Δανία, το οποίο προοριζόταν για τους ναύτες και το προσωπικό του Βασιλικού ναυτικού. Η δεύτερη προσπάθεια αναφέρεται σε έναν οικισμό στη Λισαβόνα που θα εξυπηρετούσε εκείνους που απασχολούνται με το μετάξι. Παράλληλα, στη Νάπολη ιδρύεται ένα πανδοχείο το οποίο εξυπηρετούσε φτωχούς αποτελώντας την τρίτη προσπάθεια [1].

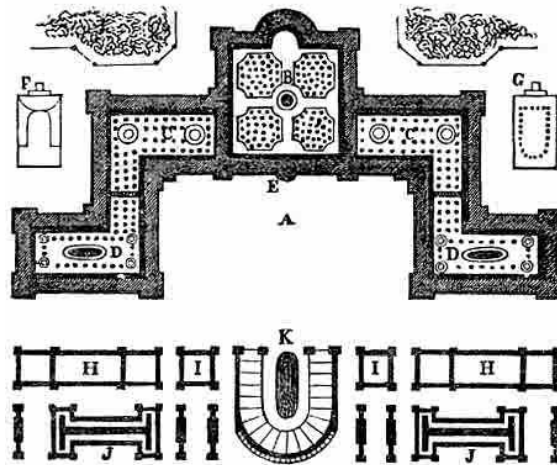
Στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα η οικονομία μετατρέπεται από αγροτική σε βιομηχανική. Μία από τις αλλαγές που επέφερε ήταν η αύξηση του πληθυσμού στα κέντρα των πόλεων δημιουργώντας έτσι το ζήτημα της στέγασης. «Με την συγκέντρωση μεγάλων ομάδων πληθυσμού στις πόλεις το 19^ο αιώνα, μελετήθηκαν και κατασκευάστηκαν σπίτια για την εργατική τάξη, δημιουργήθηκαν ολόκληρες συνοικίες εργατών, ενώ έκαναν την εμφάνισή τους νέοι δημόσιοι χώροι αστικών εξυπηρετήσεων.» Η κατάσταση συνωστισμού στις πόλεις έφερε ως αποτέλεσμα τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης, οι οποίες συχνά οδηγούσαν σε ασθένειες. Αυτό συνέβαινε διότι τις περισσότερες φορές κάτω από μια στέγη έμεναν παραπάνω από μία οικογένειες. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τον φτωχό αερισμό και φωτισμό ευνοούσαν την ανάπτυξη και διασπορά των ασθενειών. Στην Αγγλία το 1842 έγινε έρευνα για τις συνθήκες υγιεινής του εργατικού πληθυσμού, η οποία οδήγησε στη θέσπιση του νόμου για τη δημόσια υγεία το 1848. «Αποτέλεσμα της νομοθεσίας αυτής στην Αγγλία ήταν να γίνει αμυδρά αισθητή από το κοινωνικό σύνολο η ανάγκη βελτίωσης της εργατικής κατοικίας.» [2]

Η κατάσταση που επικρατούσε στις πόλεις με τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης οδήγησε στη δημιουργία κινήματων και θεωριών που είχαν ως στόχο την πολεοδομική οργάνωση σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον. Οι πρώτες θεωρίες πραγματοποιήθηκαν από τους ουτοπιστές Charles Fourier και Robert Owen. Ο Fourier πίστευε σε ένα κοινωνικό σύστημα το οποίο θα βασιζόταν στην αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων. Για τον λόγο αυτό οραματιζόταν τη δημιουργία του φαλανστηρίου, μία μικρογραφία της πόλης σε ένα κτίριο βασισμένο στο σχέδιο των Βερσαλλιών και θα είχε τη δυνατότητα να στεγάσει τα 1.600 άτομα της ουτοπικής του πόλης. Στο μοντέλο του Fourier η κατανομή της εργασίας και των αγαθών θα ήταν δίκαιη, ανάλογα με τις ανάγκες των ανθρώπων.

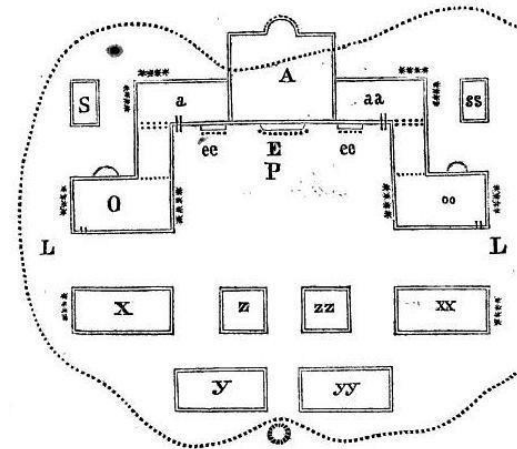
Ειδικότερα, τα φαλανστήρια του Fourier αποτελούνταν από έναν κεντρικό πυρήνα και δύο πτέρυγες. Στον κεντρικό πυρήνα βρίσκονταν οι δημόσιες χρήσεις όπως βιβλιοθήκες, αναγνωστήρια, χώροι εστίασης, θέατρα κτλ., ενώ στις δυο πτέρυγες αναπτύσσονταν οι υπόλοιπες χρήσεις όπως κατοικίες και εργαστήρια. Εφόσον το φαλανστήριο θα λειτουργούσε στην ύπαιθρο η οικονομία του έπρεπε να βασιστεί στη γεωργία και συμπληρωματικά στην ελαφριά βιομηχανία. Οι μετακινήσεις στο φαλανστήριο θα γίνονταν μέσω κλειστών διαδρόμων, έτσι ώστε οι χρήστες να μην έρχονταν σε επαφή με τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες [3]. Παρ' όλες τις προσπάθειες που κατέβαλε ο Fourier για να οργανώσει τα φαλανστήρια, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική, απέτυχε και η θεωρία του παρέμεινε μια ουτοπία.

Εικόνα 1: Άποψη του Φαλανστηρίου

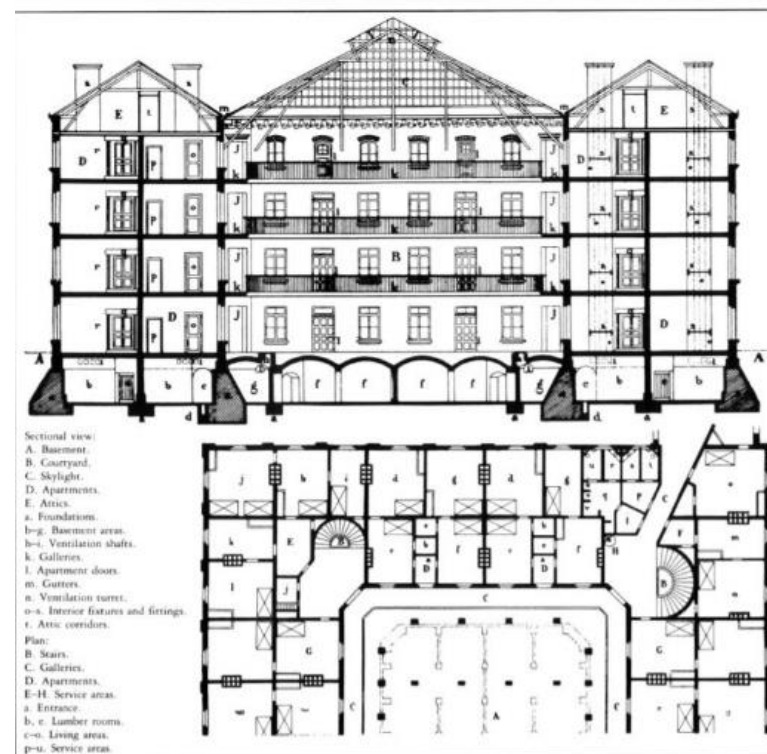
Εικόνα 2: Κάτοψη του Φαλανστηρίου

Εικόνα 3: Γενική διάταξη του Φαλανστηρίου

Οι βιομήχανοι της εποχής παρατηρώντας το πρόβλημα στέγασης του μεγάλου αριθμού προσωπικού που απασχολούσαν, ξεκίνησαν να κατασκευάζουν βιομηχανικούς οικισμούς. Στο ξεκίνημα αυτής της τάσης επωφελήθηκαν τα υψηλόβαθμα στελέχη των εταιριών ενώ στην συνέχεια και οι εργάτες. Όμως πέρα από τα συμφέροντα των εργαζομένων εξυπηρετούσαν και αυτά των εργοδοτών, όπως την συγκέντρωση του εργατικού δυναμικού κοντά στον χώρο εργασίας, την επιβολή εργασιακής πειθαρχίας και ελέγχου. Σε αυτό συνέβαλε η δομή των οικισμών που ακολουθούσε αυστηρά την ιεραρχία των εργαζομένων, χωρικά αυτό μεταφράζεται με την ύπαρξη ζωνών χρήσεως και αρχιτεκτονικά με την διαφορετική μορφολογική απόδοση.

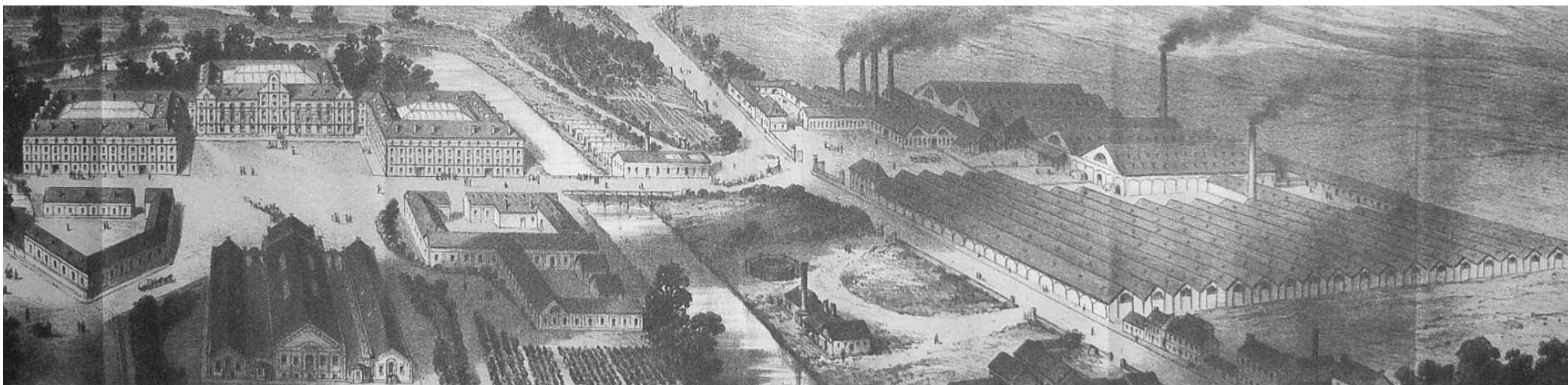
Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν το Familistere που χτίστηκε από τον βιομήχανο J-P Godin δίπλα στο εργοστάσιό του, στην Guise (Γαλλία) στα 1859-1870» [4]. Το συγκρότημα αυτό αποτελούνταν από ένα πολυώροφο κτίριο το οποίο επιστέγαζε μια γυάλινη οροφή που διοχέτευε φως στην κεντρική αυλή. Στο ισόγειο αναπτύσσονταν οι δημόσιες χρήσεις όπως μαγαζιά, ενώ στους ορόφους υπήρχαν οι κατοικίες. Ακόμη, το συγκρότημα περιλάμβανε παιδικό σταθμό, νηπιαγωγείο, θέατρο, σχολεία, δημόσια λουτρά και ένα πλυντήριο. Ήταν μια μικρότερη έκδοση του Φαλανστηρίου του Fourier, με τη διαφορά ότι η οικονομία δε βασιζόταν στη γεωργία αλλά στη βιομηχανία. Θεωρείται ως η μοναδική πετυχημένη προσπάθεια δημιουργίας συγκροτήματος, βασισμένη στο μοντέλο των ουτοπικών σοσιαλιστών που πραγματοποιήθηκε τον 19^ο αιώνα.

Figs 1091-2 Cross-section and plan of the central unit of the Familistere.

Εικόνα 5: Σχέδια του Familistere

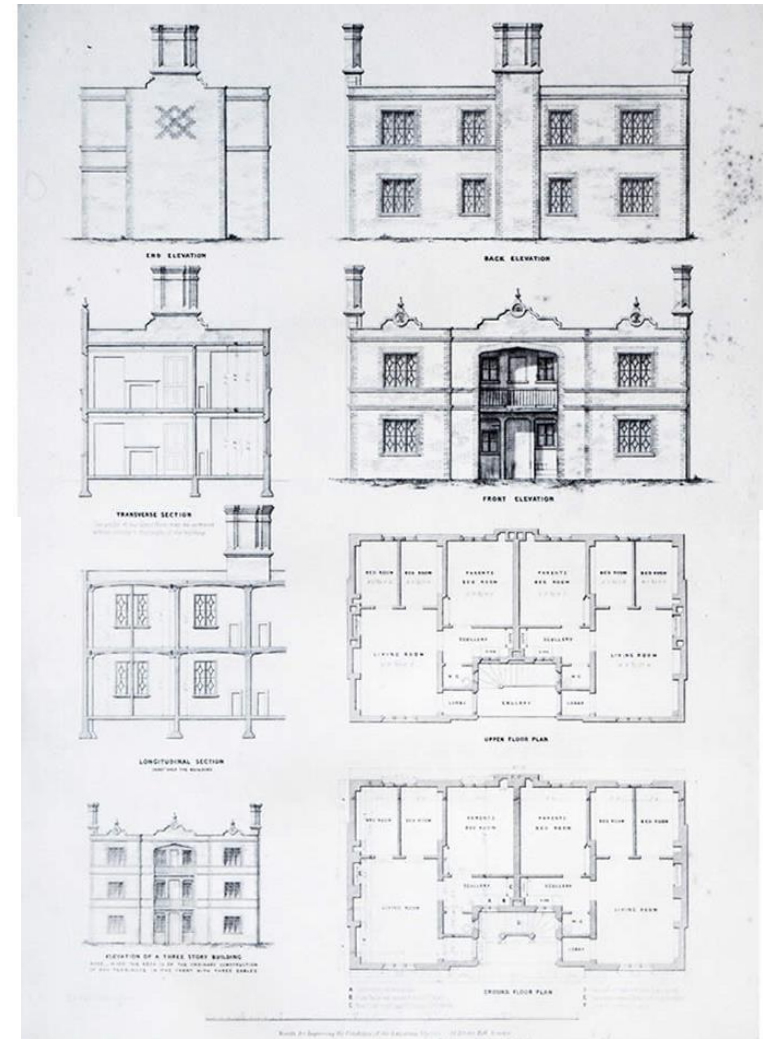
Εικόνα 4: Εναέρια απεικόνιση του Familistere δίπλα στο εργοστάσιο

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Μέσα από τις διεθνείς βιομηχανικές εκθέσεις που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 1851-1900 εδραιώθηκε και νομιμοποιήθηκε η έννοια της συλλογικής κατοίκησης, μέσω των εργατικών κατοικιών που παρουσιάστηκαν ως εκθέματα σε αυτές.

Αφετηρία των μεγάλων διεθνών εκθέσεων υπήρξε το Λονδίνο στα 1851. Σε αυτή την πρώτη έκθεση παρουσιάστηκε ένα μοντέλο φτηνής κατοίκησης για τον εργάτη. «Για πρώτη φορά το σπίτι-μοντέλο για τους πολλούς αντιμετωπίζεται ως ένα νέο αντικείμενο, το οποίο έπρεπε να δημοσιοποιηθεί και να εισαχθεί ως έκθεμα στην έκθεση ανάμεσα στα νέα επιτεύγματα της βιομηχανίας και στα είδη που αυτή προσφέρει. Σε πλήρη αντίθεση με τη λάμψη και την πολυτέλεια όλων των άλλων εκθεμάτων που θα παρουσιαστούν, το συγκεκριμένο μοντέλο αποτελεί ίσως ένα παράδοξο και συγχρόνως την πρώτη νύξη για τον ρόλο που θα παίξουν οι προτάσεις - εκθέματα κατοίκησης στις επόμενες εκθέσεις που θα πραγματοποιηθούν μέχρι το 1900.» [5]

Ειδικότερα, παρουσιάστηκε ένα σπίτι - μοντέλο, σε φυσικό μέγεθος, για τέσσερις οικογένειες εργατών, το οποίο είχε σχεδιαστεί από τον αρχιτέκτονα Henry Roberts. Αποτελούσε το ιδανικό, φτηνό σπίτι με τις ελάχιστες διαστάσεις το οποίο θα είχε τη δυνατότητα να παραχθεί μαζικά. Δέκα χρόνια αργότερα στην έκθεση του 1862 η κατοικία εντάχθηκε σε μία ευρύτερη κατηγορία εκθεμάτων με θεματική τα χρήσιμα είδη για τους πολλούς, η οποία και πρωτοεμφανίστηκε τότε. [6]

Εικόνα 6: Μοντέλο κατοικίας για 4 οικογένειες

Ύστερα στην έκθεση του 1867 καθιερώθηκε μια νέα ομάδα εκθεμάτων, η ομάδα 10, που έφερε ως τίτλο «Αντικείμενα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των εργατών της πόλης και της υπαίθρου». Στόχος της συγκεκριμένης ομάδας ήταν να εξασφαλίσει λύσεις για την καλύτερη διαβίωση των εργατών. Στην έκθεση παρουσιάστηκαν δύο μοντέλα κατοίκησης. Το πρώτο περιλάμβανε ένα διαμέρισμα για ένα άτομο ή μια οικογένεια, το οποίο ήταν τελείως ανεξάρτητο και συχνά διέθετε τον δικό του κήπο. Το δεύτερο ήταν ένα κτίριο με πολλούς ορόφους. Κάθε όροφος είχε αρκετά διαμερίσματα, ικανά να στεγάσουν μικρές ή μεγάλες οικογένειες. Κάθε διαμέρισμα διαφοροποιούνταν από τα υπόλοιπα ανάλογα με τις ανάγκες της οικογένειας. «Σε όλες τις περιπτώσεις, ο γενικότερος στόχος ο οποίος καθορίζεται για τις κατοικίες και των δυο ομάδων είναι κοινός: Να εξασφαλιστούν βολικά και υγιεινά σπίτια για τις λιγότερο προνομιούχες τάξεις της κοινωνίας, στη χαμηλότερη δυνατή τιμή.» [7]

Στις εκθέσεις που διεξήχθησαν το 1899 και το 1900 τα εκθέματα για τη συλλογική κατοικία ήταν πολύ περισσότερα. «Η φτηνή κατοικία δεν είναι πια ο ένας και μοναδικός τύπος. Αναζητούνται πολλαπλοί τύποι για διαφορετικά εισοδήματα.» [8]

Κτίστηκαν περισσότερα φυσικά μοντέλα, τα οποία με αυτό τον τρόπο κατάφεραν να γίνουν αντιληπτά από τους επισκέπτες. Πέραν όμως από τα φυσικά μοντέλα υπήρχαν αρκετές μακέτες, σχέδια και ενημερωτικά φυλλάδια. Το γεγονός αυτό καθιστούσε εμφανές ότι η φύση του προβλήματος είχε ξεκινήσει να αναγνωρίζεται και όλο ένα περισσότεροι ήθελαν να προτείνουν λύσεις που θα βελτίωναν την κατάσταση. [9]

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΡΝΟ ΚΙΝΗΜΑ

Με την είσοδο στον 20ο αιώνα και καθώς οι διεθνείς εκθέσεις είχαν προβάλει την ανάγκη της κοινωνικής κατοικίας, ξεκίνησε η συγκρότηση αυτής. Τότε γίνεται το πέρασμα σε μία νέα εποχή, όπου σημασία δε δίνεται στις εντυπωσιακές όψεις αλλά στην κάτοψη, τη λειτουργικότητα του χώρου, την άνεση, την υγιεινή, τη διαρρύθμιση καθώς και στην εκβιομηχάνιση της κατασκευής για οικονομικούς λόγους.

Όλα αυτά αποτέλεσαν χαρακτηριστικά στοιχεία του πρώιμου μοντερνισμού που είχε ήδη αρχίσει να εμφανίζεται προς το τέλος του 19ου αιώνα.

Ο 20ος αιώνας, εκτός από βιομηχανικές και τεχνολογικές εξελίξεις, επέφερε και τα δεινά του πολέμου για την ανθρωπότητα που έμελλε να εκτοξεύσει την ανάγκη στέγασης όπως και τη φτώχεια. Επομένως, απαραίτητο κρίθηκε να μειωθεί το κόστος παραγωγής μέσα από την εκβιομηχάνιση της κατασκευής, γεγονός που θα σήμαινε και τη μείωση της χειρωνακτικής εργασίας. Οι έννοιες που πλέον απασχολούσαν τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό αφορούσαν στην ποιότητα ζωής και συγκεκριμένα στον ηλιασμό, τον καθαρό αέρα και την υγιεινή. Η νέα αυτή τάξη πραγμάτων με καταλύτη την αρχιτεκτονική σκέψη του μοντέρνου κινήματος παρουσίασε το μοντέλο της κατοικίας με τις ελάχιστες διαστάσεις «Existenzminimum». Τα βασικά χαρακτηριστικά των κατοικιών με ελάχιστες διαστάσεις ήταν η μικρή συνολική επιφάνεια με εμβαδόν μεταξύ 30 και 50τ.μ., ανάδειξη του καθιστικού ως βασικού χώρου (16τ.μ. περίπου), αποφυγή χρήσης διαδρόμου, διάταξη των χώρων ώστε να διευκολύνονται οι δραστηριότητες του ατόμου και τέλος χρήση εντοιχισμένων επίπλων. [10]

Εικόνα 7: Διαγράμματα του A. Klein για τους ελεύθερους χώρους και τις κινήσεις

Τη δεκαετία μεταξύ 1920-1930 παρατηρείται ραγδαία αύξηση της οικοδόμησης κοινωνικών κατοικιών στην κεντρική Ευρώπη, ως αποτέλεσμα των δυσμενών κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών. Έτσι, οι κυβερνήσεις αναλαμβάνουν την ανέγερση οικοδομημάτων με σκοπό να ανταποκριθούν στις ανάγκες των κατοίκων. Αντιπροσωπευτικό είναι το παράδειγμα της Αυστρίας, στην οποία δημιουργήθηκε το πρόγραμμα της Κόκκινης Βιέννης, όπου μέσω επιβολής φόρου στους κατοίκους μπόρεσε να κατασκευάσει 64.000 διαμερίσματα στα οποία θα διέμενε το ένα δέκατο του πληθυσμού. Μερικά χρόνια αργότερα παρουσιάστηκαν τα πρώτα μεγάλα συγκροτήματα κοινωνικών κατοικιών τα οποία έμελλαν να επαναδιατυπώσουν την έννοια της συλλογικής κατοικίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Hufeisensiedlung και το Siemensstadt στο Βερολίνο, τα κτίρια που είχε αναλάβει ο J.J.P. Oud στην Ολλανδία όπως αυτό στο Spangen και στο Hoek van Holland αλλά και οι Unite που σχεδίασε ο Le Corbusier μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Εικόνα 9: Τμήμα του οικισμού Siemensstadt, Βερολίνο 1929-34

Εικόνα 10: Οικισμός Spangen J.J.P Oud, Rotterdam 1918-20

Εικόνα 11: Housing Scheepvaartstraat, Hoek van Holland, J.J.P. Oud 1927

Karl Marx Hof- Karl Ehn

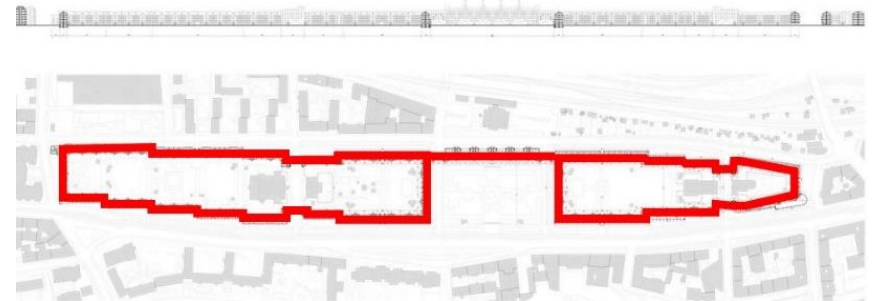
Το Karl Marx Hof κατασκευάστηκε μεταξύ 1926-1930 και υπήρξε ένα από τα κτίρια συλλογικής κατοίκησης που είχε αναλάβει η Red Vienna στην ανοικοδόμηση της Αυστρίας μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο για να στεγάσει τον πληθυσμό αλλά και τους εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες που ζούσαν στρυμωγμένοι και χωρίς τα βασικά είδη διαβίωσης.

Από τα κτίρια που ανεγέρθηκαν το Karl Marx Hof ξεχώριζε λόγω του μεγέθους του και της εμφάνισής του, καθώς με μία πρώτη ανάγνωση θύμιζε φρούριο. Το συγκρότημα αναπτυσσόταν σε μία έκταση 156.027 τ.μ. και περιλάμβανε 1.400 διαμερίσματα μεγέθους 30 έως 60 τ.μ.. Από τη συνολική έκταση του οικοπέδου μόνο το 18.5% υπήρξε δομημένη έκταση, πράγμα που σημαίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος καταλάμβανε ο δημόσιος χώρος, δηλαδή οι κήποι, η πλατεία κλπ. Το συγκρότημα σχεδιάστηκε για να στεγάσει 5.000 κατοίκους και διέθετε αρκετές υπηρεσίες, όπως πλυσταριά, κοινόχρηστα λουτρά, οδοντιατρείο, ασφαλιστικό γραφείο, βιβλιοθήκη και άλλα.

Το έργο του Ehn χαρακτηρίστηκε ως μία μορφή κηπούπολης, διότι συνδυάζει κτίρια μεγάλης κλίμακας και μεγάλους δημόσιους χώρους πρασίνου. Ο Karl Ehn είχε δηλώσει ότι ήταν απαραίτητο να αποφασιστεί η τυπολογία του συγκροτήματος, αν θα είναι δηλαδή ένας οικισμός, μία κηπούπολη ή ένα συγκρότημα κλειστού τύπου. [11] Ο δήμος αποφάσισε να είναι ένα κλειστό συγκρότημα που θα παρείχε μεγάλους χώρους εκτόνωσης και αυλές. Από την άλλη όμως δε θύμιζε κλειστό συγκρότημα, λόγω του τρόπου που αναπτύσσονταν οι αυλές. Υπήρχαν αυλές που ξεπερνούσαν σε μέγεθος ακόμα και τις πλατείες που διέθετε η πόλη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου τύπου συγκροτήματος που διέθετε δημόσιο χώρο και αρκετούς διερχόμενους δρόμους.

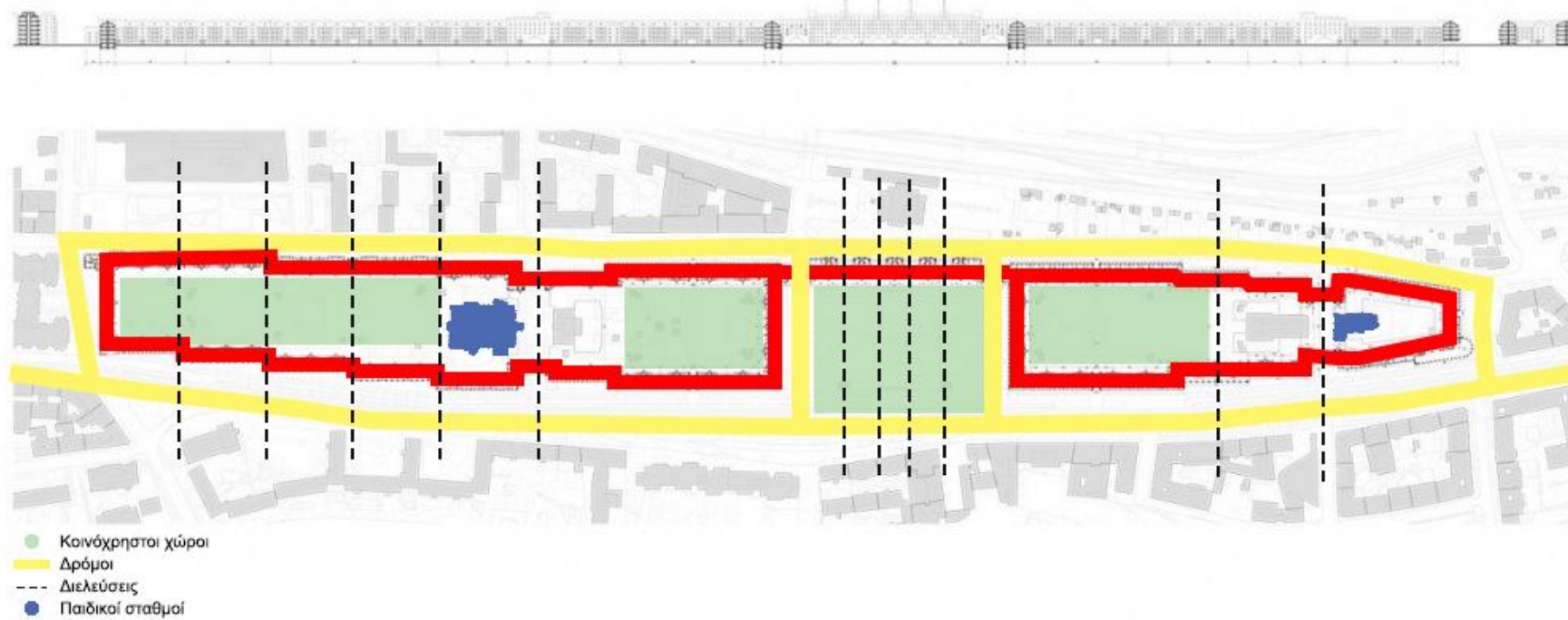

Εικόνα 12: Αεροφωτογραφία του συγκροτήματος

Εικόνα 13: Σχέδιο γενικής διάταξης συγκροτήματος

Εικόνα 14: Διάγραμμα χρήσεων

Συγκεκριμένα, το Karl Marx Hof τοποθετήθηκε σε μία περιοχή μεταξύ του κεντρικού σιδηροδρομικού σταθμού και του αθλητικού κέντρου της πόλης, γεγονός που βοήθησε στην ελαχιστοποίηση των αντιθέσεων με την κλίμακα της περιοχής. Θεωρήθηκε ότι η επιλογή της συγκεκριμένης θέσης αποτελούσε πολιτική στρατηγική και αυτό γιατί δημιουργούσε ένα όριο μεταξύ του σταθμού και του κέντρου της πόλης. [12]

Το κτιριακό συγκρότημα καταλαμβάνει μία απόσταση 1.300 και αναπτύσσει μία σειρά από ευρύχωρες αυλές με κοινές εξυπηρετήσεις αμφίπλευρα του κεντρικού σημείου της σύνθεσης που αποτελούσε μία μεγάλη ορθογώνια πλατεία. Το κεντρικό κτίριο χαρακτηρίζεται από έξι πύργους και από αυτούς οι τέσσερις κεντρικοί οργανώνουν στη βάση τους από μία τοξωτή πύλη. Την σύνθεση αυτή ολοκληρώνουν τα αγάλματα που τοποθετούνται πάνω από κάθε πύλη καθώς και τα ψηλά μεταλλικά στοιχεία που κορυφώνονται πάνω από κάθε πύργο. Το σύνολο αυτό προσδίδει στον κεντρικό όγκο την βαρύτητα που χρειάζεται καθώς αποτελεί την βασική είσοδο από τον σιδηροδρομικό σταθμό.

Εικόνα 15: Άποψη από τον σιδηροδρομικό σταθμό

Εικόνα 16: Άποψη από το εσωτερικό της αυλής

Εικόνα 17: Κάτοψη τυπικού ορόφου

Τα διαμερίσματα κυμαίνονταν από 30 έως 60 τ.μ., είχαν πρόσβαση σε φυσικό φως και διέθεταν χώρους και ποιότητα ασυνήθιστα για την εποχή εκείνη. Τα κλιμακοστάσια είναι ευδιάκριτα ,φωτίζονται επαρκώς και εξυπηρετούν 4 διαμερίσματα ανά όροφο. Τα διαμερίσματα δεν είναι διαμπερή αφού τοποθετούνται εκατέρωθεν μίας μεσοτοιχίας. Το ενδιαφέρον σε αυτή την περίπτωση είναι ότι δεν υπάρχει διάδρομος μεταξύ των δύο μερών αντ' αυτού επιλέγεται σύστημα κατακόρυφης κυκλοφορίας ανά δύο διαμερίσματα που στην συγκεκριμένη μορφή εξυπηρετεί 4. Ο Karl Ehn διάρθρωσε το εσωτερικό του συγκροτήματος με στόχο την ιδιωτικότητα των κατοίκων. Αυτό το πέτυχε χρησιμοποιώντας κάποια «στάδια» ασφαλείας μεταξύ του κοινόχρηστου χώρου και του εσωτερικού των δωματίων. Το πρώτο ήταν το κλιμακοστάσιο, το δεύτερο οι διάδρομοι και το τρίτο το καθιστικό, στο οποίο μπορούσαν να βρίσκονται επισκέπτες και να αλληλοεπιδρούν κοινωνικά.

Παρατηρώντας τις κατόψεις διαπιστώνουμε ότι τα λουτρά των διαμερισμάτων διέθεταν μόνο αποχωρητήριο, με σκοπό να κερδίσουν χώρους. Γι' αυτό στο συγκρότημα τοποθετήθηκε ειδικός κοινόχρηστος χώρος με λουτρά όπου μπορούσαν να εξυπηρετηθούν οι κάτοικοι. Σήμερα τα περισσότερα διαμερίσματα είναι ανακαινισμένα και διαθέτουν λουτρό, ενώ ο χώρος που τα στέγαζε χρησιμοποιείται πλέον ως τεχνικό γραφείο για τη συντήρηση του συγκροτήματος.

Εικόνα 18: Άποψη από το εσωτερικό διαμερίσματος

Το Karl Marx Hof, παρόλο που ήταν το μεγαλύτερο σε έκταση οικιστικό συγκρότημα και ήταν κτισμένο σαν φρούριο, κατάφερε μέσω των ανθρώπινων αναλογιών και την έμφαση στην λεπτομέρεια να εντάξει την ανθρώπινη κλίμακα στον σχεδιασμό δίνοντας την αίσθηση της γειτονιάς, γεγονός που βοήθησε στην δημιουργία ταυτότητας και ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων. [13]. Αυτό δεν αφορούσε μόνο στους κατοίκους του συγκροτήματος αλλά και στους περαστικούς, καθώς τους επέτρεπε τις οπτικές φυγές και την επίσκεψη στους εσωτερικούς κήπους, με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη κοινωνικών επαφών. Τέλος να από τα σημαντικότερα στοιχεία του συγκροτήματος αποτελούσε η κύρια όψη με τα αψιδωτά ανοίγματα, που πέρα από είσοδος του σιδηροδρομικού σταθμού, είχε συμβολικό χαρακτήρα για την εργατική τάξη, σχεδόν τους έδινε φωνή και τους θύμιζε ότι είναι τόσο σημαντικοί όσο και οι μεγαλοαστοί της πόλης.

Εικόνα 19: Δρόμος που διασχίζει εγκάρσια το κτήριο

Εικόνα 20: Λεπτομέρεια αψίδας

Hufeisensiedlung

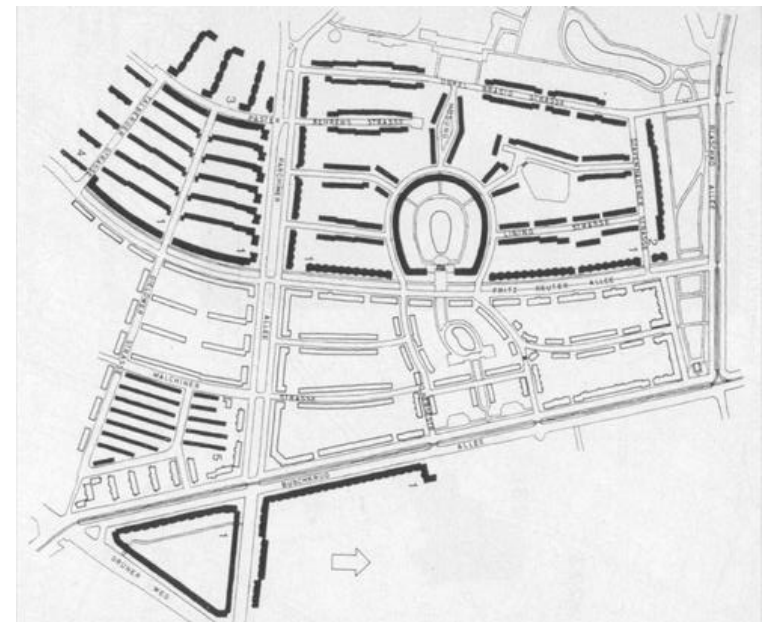
Το Hufeisensiedlung βρίσκεται στο Britz, προάστιο νότια του Βερολίνου. Πήρε το όνομά του από το κεντρικό κτίριο που το σχήμα του παραπέμπει σε πέταλο αλόγου. Πραγματοποιήθηκε σε έξι φάσεις από το 1922 έως το 1930, βάσει των σχεδίων του Bruno Taut.

Η έκτασή του άγγιζε τα 370.000 τ.μ. και συνολικά διέθετε 1963 διαμερίσματα που θα εξυπηρετούσαν 7,000 κατοίκους, αποτελώντας το πρώτο μεγάλης κλίμακας κτίριο συλλογικής κατοίκησης στη Γερμανία. Ο Taut επικεντρώθηκε σε ζητήματα όπως η υγιεινή και η δημόσια υγεία και βασικός στόχος του ήταν να δημιουργήσει ένα περιβάλλον ιδανικό για τη μοντέρνα βιομηχανική κοινωνία, καθώς θεωρούσε ότι μέσω της αρχιτεκτονικής μπορούσε να δημιουργήσει ένα αίσθημα συλλογικού πνεύματος. [14]

Ο σχεδιασμός του συγκροτήματος ανταποκρίθηκε επιτυχώς στα τοπογραφικά χαρακτηριστικά του οικοπέδου, εκμεταλλευόμενος τις υψομετρικές διαφορές και την ποικιλομορφία του εδάφους. Παράλληλα, ελήφθησαν υπόψη οι ανάγκες των κατοίκων σε ατομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο, δίνοντας καινοτόμες σχεδιαστικές απαντήσεις.

Εικόνα 21: Συνολική άποψη συγκροτήματος

Εικόνα 22: Σχέδιο γενικής διάταξης

Ειδικότερα, στο κέντρο της σύνθεσης βρισκόταν ένα τριώροφο κτίριο σε μορφή πετάλου, στο οποίο εγγραφόταν ένας κήπος και μία υποβαθμισμένη λίμνη, αναπαριστώντας έτσι το «Anger» που αποτελούσε χαρακτηριστικό χώρο συγκέντρωσης στα χωριά του βασιλείου της Πρωσίας. [15] Στην είσοδο του πετάλου είχαν τοποθετηθεί εμπορικά καταστήματα, εστιατόρια και κοινωνικές εγκαταστάσεις. Ακτινωτά από το πέταλο αναπτύχθηκαν τριώροφα κτίρια με ελεύθερο μεταξύ τους χώρο για τη δημιουργία κήπων, ενώ στα όρια του οικοπέδου τα κτίρια ακολουθούν την γεωμετρία των οδικών αξόνων.

Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην παροχή φυσικού φωτός και φρέσκου αέρα αλλά και στους υπαίθριους χώρους. Γι' αυτό κάθε διαμέρισμα διέθετε ένα μπαλκόνι ή λότζια που έβλεπε στους χώρους πρασίνου. Η ενσωμάτωση στοιχείων της κηπούπολης και μεγάλων κοινόχρηστων ανοιχτών χώρων σημάδεψε το Hufeisensiedlung ως ορόσημο σχεδιασμού αστικής στέγασης και συγκροτημάτων μεγάλης κλίμακας.

Μία ακόμη προσπάθεια αποσυμφόρησης της πόλης από τα ψηλά και αποπνικτικά κτίρια ήταν η ένταξη της ανθρώπινης κλίμακας στον σχεδιασμό, καθώς σχεδιάστηκαν κτίρια χαμηλού ύψους που συνδυάστηκαν με μεγάλους ανοιχτούς χώρους πρασίνου και ένα δίκτυο εσωτερικών δρόμων. [16]

Εικόνα 23: Διαμόρφωση τοπίου στο κέντρο του πετάλου

Εικόνα 24: Οι κατοικίες που αναπτύσσονται στο πέταλο

Ο Ταυτ κατάφερε να συνδυάσει νέες τεχνολογίες με παραδοσιακά υλικά, επιτυγχάνοντας παράλληλα τη λειτουργικότητα της κατασκευής. Για λόγους οικονομίας οι κατόψεις και τα κατασκευαστικά στοιχεία τυποποιήθηκαν, ενώ σε μια προσπάθεια αποφυγής της μονοτονίας και της επανάληψης, ο Ταυτ επιχείρησε να δημιουργήσει μια ποικιλομορφία, διατάσσοντας τα κτίρια με διαφορετικούς τρόπους και χρησιμοποιώντας ποικιλία χρωμάτων. Αυτό γίνεται περισσότερο αντιληπτό στις εισόδους των κτιρίων, οι οποίες δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες σχεδιαστικές διαφορές όμως με τη χρήση ποικίλων χρωμάτων δίνεται η αίσθηση ότι αυτά διαφέρουν, προσέγγιση η οποία συνεχίζεται και στο εσωτερικό των διαμερισμάτων. Εξάλλου, για τον Ταυτ το χρώμα υπήρξε βασικό στοιχείο του σχεδιασμού, μέσω του οποίου προκαλεί συναισθήματα και καθιστά τις χωρικές συσχετίσεις οπτικά και αισθητά αντιληπτές [17]. Μέσω της χρήσης χρωμάτων όπως γαλάζιο κίτρινο ή κόκκινο δημιουργεί ένα σκηνικό που παραπέμπει στα χωριά της λιμνοθάλασσας της Βενετίας, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό το πνεύμα της κοινότητας που θα χρειαζόταν ένα αχανές οικιστικό σύνολο.

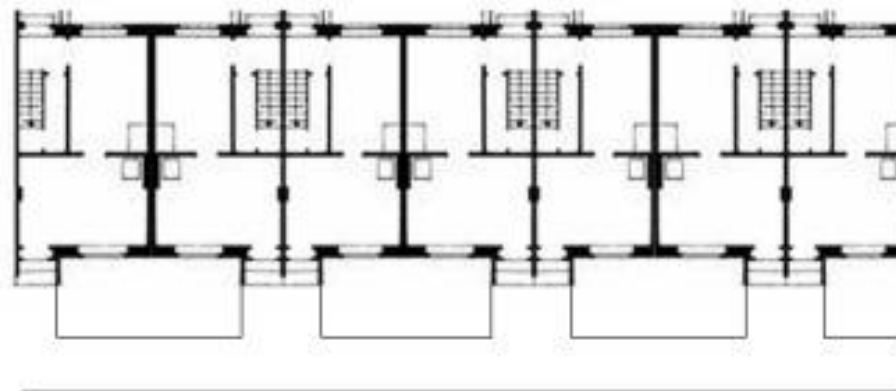
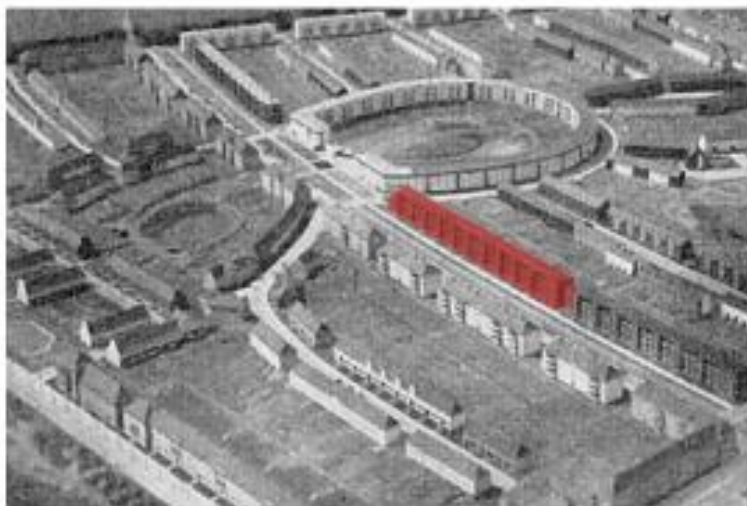
Επιπλέον, ο Ταυτ ήθελε να δημιουργήσει μια κοινότητα που θα στόχευε στο συλλογικό πνεύμα. Προσπάθησε να δώσει σε όλους τους κατοίκους παρόμοιες αξίες, χωρίς να κάνει διακρίσεις. Επιπρόσθετα, παρόλο που χτίστηκε πριν το CIAM και τη χάρτα των Αθηνών, είχε καταφέρει να ενσωματώσει στον σχεδιασμό του πολλές από τις ιδέες που θα συζητούνταν στο συνέδριο, όπως η παροχή φυσικού φωτός, ο καθαρός αέρας και οι ανοιχτοί χώροι. [18] Οι σχεδιαστικές του επιλογές καταδεικνύουν ότι οι αποφάσεις που είχε πάρει το CIAM αφορούσαν στα προβλήματα της εποχής και επιχειρούσαν την επίλυσή τους.

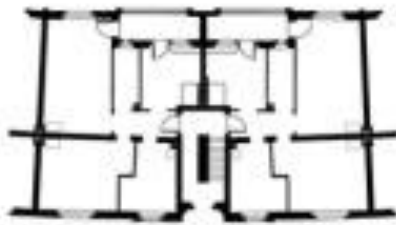
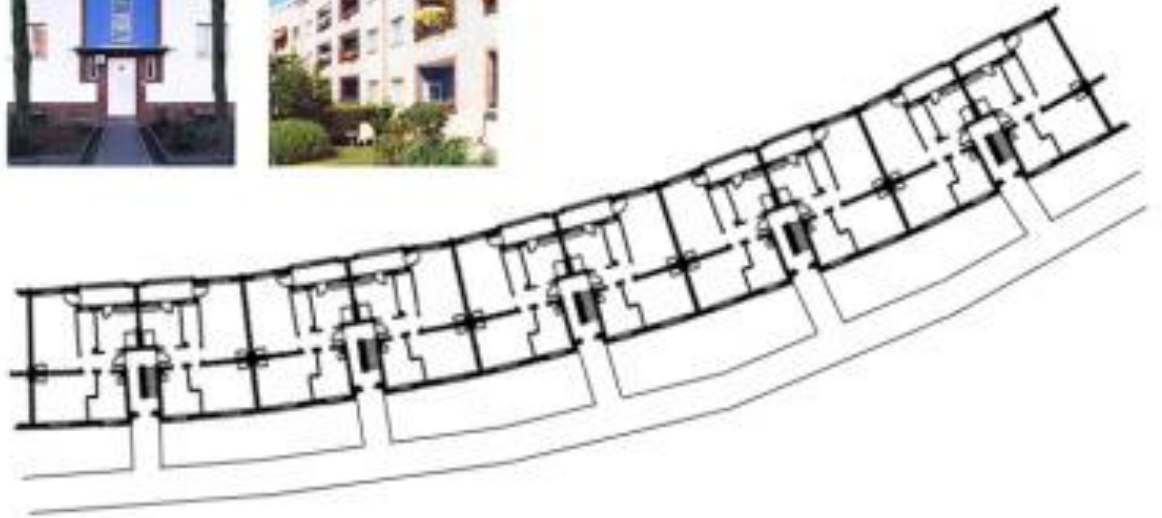
Εικόνα 25: Είσοδοι κατοικιών

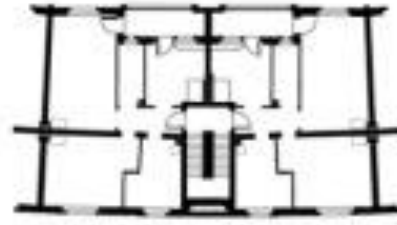
Εικόνα 26: Κεραμικές σόμπες στο εσωτερικό των δωματίων

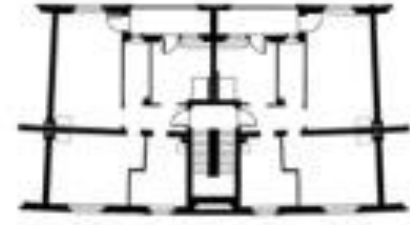
Εικόνα 28: Κατόψεις κατοικιών

1st floor

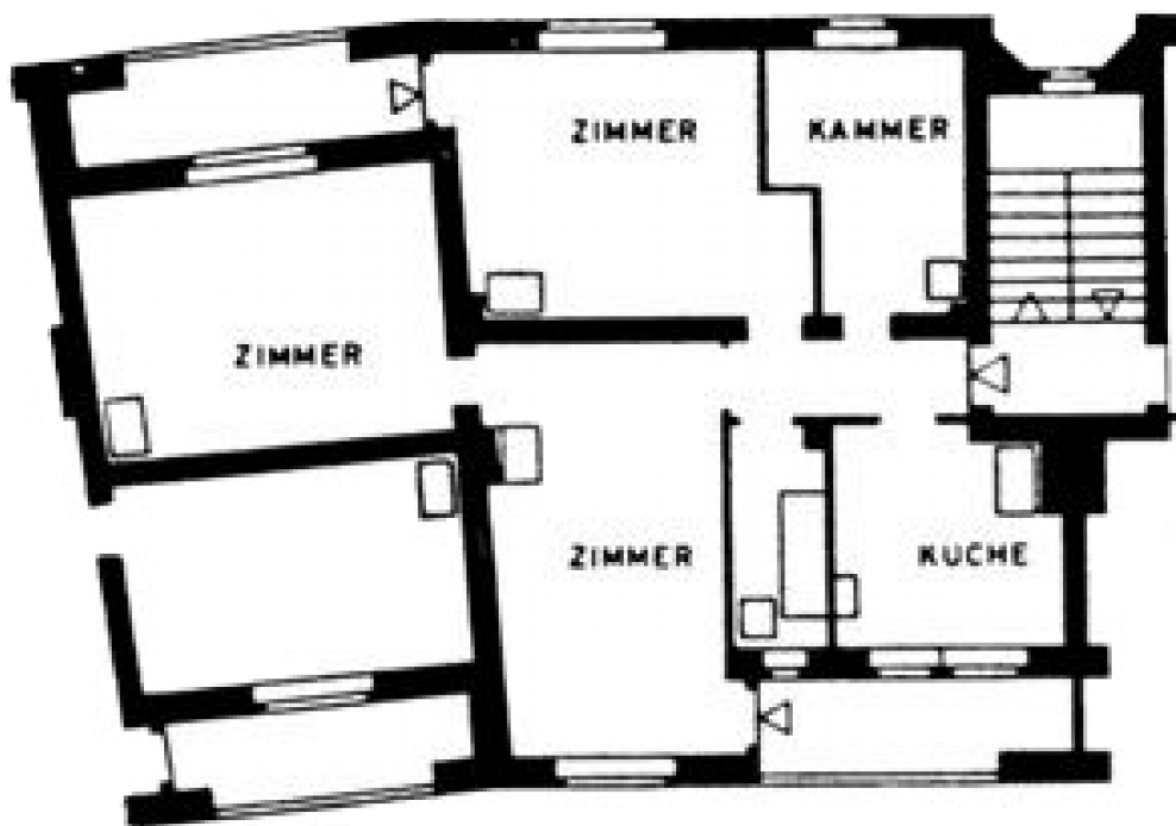

2nd floor

3rd floor

Η πρόσβαση στα διαμερίσματα είναι εφικτή από κλιμακοστάσιο το οποίο εξυπηρετεί δύο ανά όροφο. Όσον αφορά την διαρρύθμιση των διαμερισμάτων ο Taut επιλέγει μια ευέλικτη προσέγγιση που θα κάλυπτε τις ανάγκες ενός ευρύτερου φάσματος. Ειδικότερα ένα τυπικό διαμέρισμα αποτελείται από ένα κεντρικό χολ που συνδέει τους προκαθορισμένους χώρους κουζίνας και λουτρού με τρία πανομοιότυπα σε μέγεθος δωμάτια των οποίων η χρήση δεν ήταν καθορισμένη. Αυτή η ευελιξία στον σχεδιασμό επιτρέπει στους κατοίκους να προσαρμόσουν τον χώρο σύμφωνα με τις ανάγκες τους, είτε πρόκειται για μια οικογένεια με παιδιά που χρειάζονται περισσότερους χώρους ύπνου, είτε για ένα ζευγάρι που προτιμά μια ανοιχτή διαρρύθμιση και μεγαλύτερο κοινόχρηστο χώρο. Ακόμη διαπιστώνουμε ότι τα διαμερίσματα είναι διαμπερή και όλα τα δωμάτια έχουν κάποιο άνοιγμα καθώς και κεραμική σόμπα γεγονός που καθιστούσε τις συνθήκες διαβίωσης ιδανικές σε αντίθεση με αντίστοιχα παραδείγματα της περιόδου.

Εικόνα 29: Κάτοψη τυπικού διαμερίσματος

Weissenhof estate

Ο Mies van der Rohe συγκρότησε μία ομάδα αποτελούμενη από τους σημαντικότερους αρχιτέκτονες του 20^{ου} αι., οι οποίοι θα σχεδίαζαν ένα μοντέλο συλλογικής κατοίκησης, εφαρμόζοντας νέες τεχνικές στα πλαίσια της δεύτερης διεθνούς έκθεσης «Deutsche Werkbund». Η αρχική ιδέα ήταν να τοποθετηθούν ομοϋπή κτίρια με ταράτσες σε ένα συνεχές σύστημα με βάση τις υψομετρικές διαφορές του οικοπέδου. Όμως, τελικά αποφασίστηκε να χτιστούν ανεξάρτητες κατοικίες διαφορετικών υψών, τοποθετημένες ανάλογα με το ανάγλυφο του εδάφους. Η ομάδα που επέλεξε ο Mies απαρτιζόταν από τους Gropius, Le Corbusier, Hilberseimer, Taut brothers, J.J.P. Oud, Mart Stam και άλλους. Οι αρχιτέκτονες έπρεπε να ακολουθήσουν κάποιες σχεδιαστικές κατευθύνσεις που είχε ορίσει ο Mies, όπως οι επίπεδες στέγες, η τοποθέτηση σε ένα σχέδιο γενικής διάταξης αλλά και η χρήση λευκού χρώματος στην εξωτερική τοιχοποιία. [19]

Κέντρο βάρους της σύνθεσης αποτέλεσε το συγκρότημα που σχεδίασε ο ίδιος ο Mies, και το οποίο ήταν το μεγαλύτερο κτίριο της έκθεσης, τοποθετημένο στο ψηλότερο σημείο του οικοπέδου. Ο Mies στην κατοικία που σχεδίασε επέλεξε να μην προτείνει μια νέα τυπολογία, αλλά αντίθετα να βασιστεί στην τυπολογία της μπάρας, που συνηθιζόταν εκείνη την περίοδο για λόγους οικονομίας, με επανάληψη τύπων διαμερισμάτων, εφαρμόζοντας όμως μια νέα «επιδερμίδα». Το έργο του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εξορθολογισμός και τυποποίηση. Επρόκειτο για ένα τετραώροφο κτίριο όπου στον τελευταίο όροφο βρίσκονταν τα πλυσταριά και η ταράτσα. Στο κτίριο αναπτυσσόταν 4 κλιμακοστάσια, όπου το καθένα από αυτά εξυπηρετούσε 2 διαμερίσματα ανά όροφο. [20]

Εικόνα 30: Αφίσα που απεικονίζει τη μακέτα του έργου και τους αρχιτέκτονες

Ο Mies ήθελε να σχεδιάσει κάτι που θα απαντούσε στο οικονομικό πρόβλημα της εποχής, γι' αυτό και επέλεξε την τυποποίηση της κάτοψης, όμως στο εσωτερικό των διαμερισμάτων επέλεξε ευέλικτη χωρική προσέγγιση ούτως ώστε αυτό να διαμορφωθεί ανάλογα με τις ανάγκες. Μάλιστα στα πλαίσια της έκθεσης επέλεξε να κρατήσει ένα από τα διαμερίσματα χωρίς έπιπλα, για να προσομοιώσει το πώς θα μπορούσε να διαμορφωθεί ο χώρος με τους κινούμενους τοίχους, ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε οικογένειας [21]. Στο Weissenhof υπήρχε πίνακας με πληροφορίες για κάθε κτίριο ξεχωριστά, ο οποίος ανέφερε και τους ιδανικούς κατοίκους για τα διαμερίσματα, ενώ τα τελευταία περιγράφονταν σαν να ήταν προϊόντα από γραμμή παραγωγής. Η ανατολική όψη του βασικού κτιρίου του συγκροτήματος λειτουργούσε ως διαφημιστική πινακίδα, μέσω της οποίας κάποιος πλησιάζοντας την είσοδο θα μπορούσε να κατευθυνθεί για να εξερευνήσει τις διάφορες παραλλαγές των διαμερισμάτων.

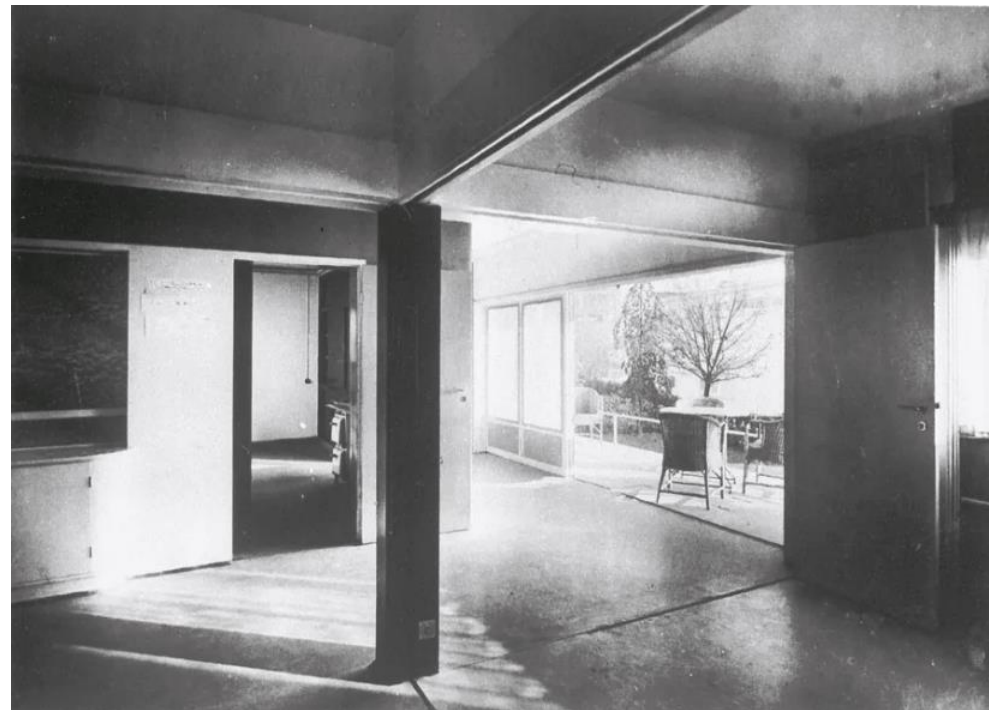

Εικόνα 31: Φωτογραφία του συνόλου όπου διακρίνεται το έργο του Mies

Ο Mies μέσα από το κτίριό του δημιούργησε ένα «μανιφέστο», το οποίο βασιζόταν στην τυποποίηση της εξωτερικής μορφής του κτιρίου και στην ελευθερία της εσωτερικής διαρρύθμισης. Η ελευθερία αυτή των εσωτερικών χώρων δυσανασχέτησε κάποιους αρχιτέκτονες, οι οποίοι επέκριναν το υπερβολικό φως που έμπαινε στα διαμερίσματα, το μεγάλο ύψος των ορόφων, την ασύμβατη τοποθέτηση τόσο των υποστυλωμάτων όσο και των εξωτερικών ανοιγμάτων που δυσχέραινε τον προσδιορισμό των εσωτερικών διαχωριστικών στοιχείων

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η ελευθερία που επιλέγει να αποδώσει στο εσωτερικό των διαμερισμάτων ήταν η αρχή για τον σχεδιασμό των ελεύθερων κατόψεων στους ουρανοξύστες που θα υλοποιούσε μετά από μερικά χρόνια. Ακόμη, η επιλογή της ελεύθερης κάτοψης θα σήμαινε ότι το κτίριο θα μπορούσε να είναι πολυχρηστικό, με ποικίλες δυνατότητες στη διαμόρφωση των χώρων. Γι' αυτό και μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο το κτίριό του είχε μετατραπεί σε νοσοκομείο παιδών. Ο Mies παρόλο που σχεδίασε κάτι τυποποιημένο με γνώμονα την οικονομία κατάφερε να αποδώσει τη λεπτομέρεια αλλά και τη σαφήνεια και την απλότητα, αρετές για τις οποίες χαρακτηρίζεται.

Εικόνα 32: Άποψη από το εσωτερικό του διαμερίσματος, διακρίνονται οι οδηγοί για τα συρόμενα πανέλα

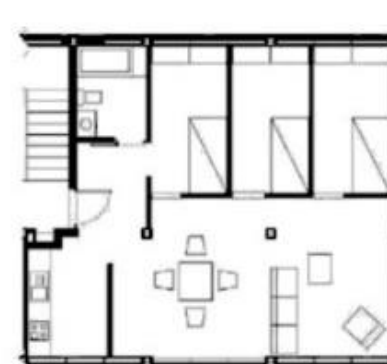
Τυπολογία 1

Για ζεγάρι με 1 παιδί

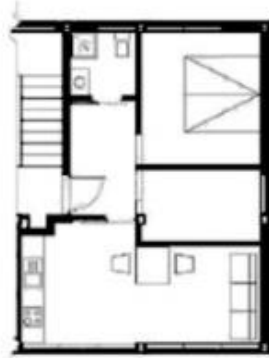
Για ζεγάρι με 2 παιδιά

Για 3 άτομα

Τυπολογία 2

Για ζευγάρι

Για ένα άτομο

Για ζευγάρι

Εικόνα 33: Κατόψεις των δύο τυπολογιών όπου διακρίνονται οι διάφορες διαρρυθμίσεις

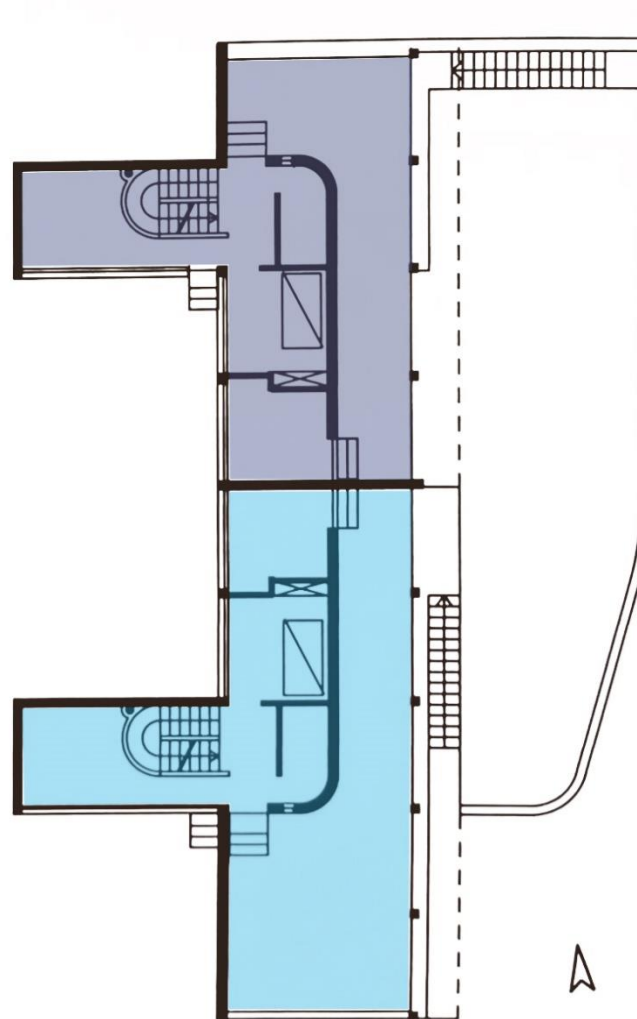
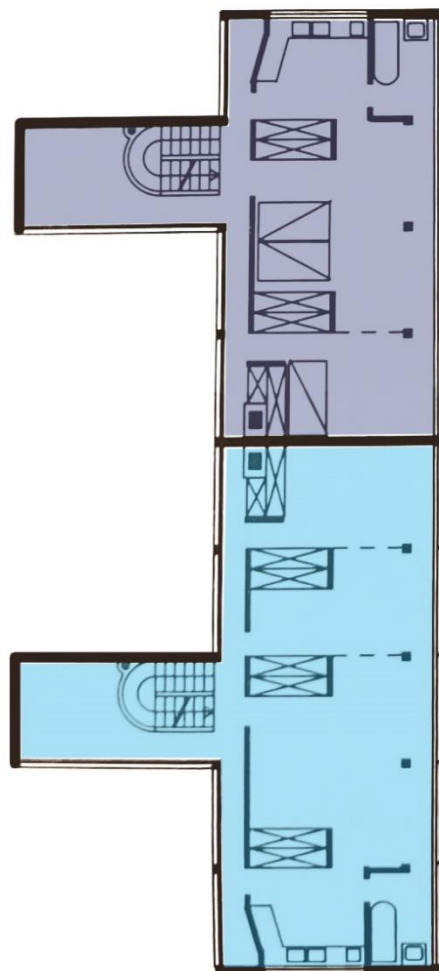
Κατοικίες 14&15 Le Corbusier & Pierre Jeanneret

Ο Le Corbusier και ο Pierre Jeanneret έχτισαν ένα σπίτι «Citrohan» και ακόμη ένα ημιαυτόνομο στα οποία πειραματίστηκαν με λύσεις χαμηλού κόστους. Επρόκειτο για δύο κατοικίες που θα απευθύνονταν σε οικογένειες μεσαίας τάξης. Για την παρουσίαση των σπιτιών αυτών ο Le Corbusier έγραψε ένα από τα σπουδαιότερα μανιφέστα του όπου εισήγαγε τα « Πέντε σημεία της αρχιτεκτονικής». Πιο αναλυτικά τα πέντε αυτά σημεία είναι η ανύψωση του επιπέδου της εισόδου για τη δημιουργία pilotis, η ελεύθερη όψη, τα επιμήκη ανοίγματα, η ελεύθερη κάτοψη και το βατό δώμα. Το ένα από τα δύο κτίρια κατασκευάστηκε με μεταλλικό σκελετό και οι διαστάσεις του παρέπεμπαν σε βαγόνι τρένου. Μέσω αυτού αντιλαμβανόμαστε τις προθέσεις του αρχιτέκτονα για να κατασκευάσει μία «μηχανή κατοίκησης» όπως έλεγε.

Συγκεκριμένα οι κατοικίες αναπτύσσονταν σε τρία επίπεδα, όπου στο ισόγειο βρίσκονταν οι βοηθητικοί χώροι, όπως το βεστιάριο, το κελάρι, το πλυσταριό, το δωμάτιο υπηρεσίας καθώς και οι αποθηκευτικοί χώροι. Στον πρώτο όροφο η κάτοψη ελευθερωνόταν και ο χώρος γινόταν πιο ρευστός. Εσωτερικά από την μία πλευρά υπήρχε η κουζίνα και το μπάνιο, ενώ ο υπόλοιπος χώρος αφηνόταν να προσαρμοστεί στις ανάγκες του ιδιοκτήτη αλλά και στο πρόγραμμα της ημέρας. [19] Ο χώρος μετατρεπόταν εύκολα σε υπνοδωμάτιο, αποκαλύπτοντας τα κρεβάτια που φυλάσσονταν μέσα στα έπιπλα και τα οποία διαχωρίζονταν στη μέση από μία ντουλάπα. Για να επιτύχει όμως τον απόλυτο διαχωρισμό τοποθέτησε στον χώρο μερικά συρόμενα πανέλα, τα οποία διέθεταν πόρτα. Τέλος, στο ψηλότερο επίπεδο τοποθέτησε τη βιβλιοθήκη και τον χώρο μελέτης που έρχονταν σε άμεση επαφή με το επισκέψιμο δώμα. [22]

Εικόνα 34: Το ημιαυτόνομο σπίτι

Εικόνα 35: Κάτοψη και πρώτος όροφος του ημιαυτόνομου σπιτιού

Πάνω: Διαρρύθμιση νύχτας

Κάτω : Διαρρύθμιση ημέρας

Το δεύτερο κτίριο είναι μία προσέγγιση βασισμένη στο θεωρητικό μοντέλο της villa Citrohan του 1922 με φέροντα οργανισμό από οπλισμένο σκυρόδεμα. Η διάταξη του χώρου δεν διαφέρει ιδιαίτερα με την πρώτη κατοικία. Η μεταξύ τους διαφορά, πέρα από το υλικό του στατικού φορέα και το μέγεθος αυτής (είναι μικρότερη), είναι ότι αυτή η κατοικία σχεδιάστηκε ως μία επανερμήνευση της μεσογειακής κατοικίας με το εξωτερικό κλιμακοστάσιο.

Όπως στο παράδειγμα του Mies έτσι και στην πρόταση των Le Corbusier & Pierre Jeanneret συναντάμε έναν νέο τρόπο αντίληψης του χώρου, όπου χρησιμοποιούνται μεταβαλλόμενα έπιπλα και διαχωριστικά αντί για σταθερά δομικά στοιχεία, ώστε να οργανωθεί η κάτοψη. Ακόμη, η απόκρυψη των επίπλων τις ώρες που δεν είναι απαραίτητα, επεκτείνει τη χρήση ενός περιορισμένου χώρου, γεγονός που καθιστά τον χώρο διπλά λειτουργικό σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες πρακτικές. Οι σχεδιαστικές αποφάσεις που πήρε ο Le Corbusier αποτέλεσαν τον ακρογωνιαίο λίθο για τις μικροκατοικίες που αναπτύσσονται σήμερα και στοχεύουν στην πλήρη αξιοποίηση του χώρου και στη λειτουργικότητα αυτού.

Εικόνα 36:Μπροστά: Ημιαυτόνομα σπίτια
Πίσω: Villa Citrohan

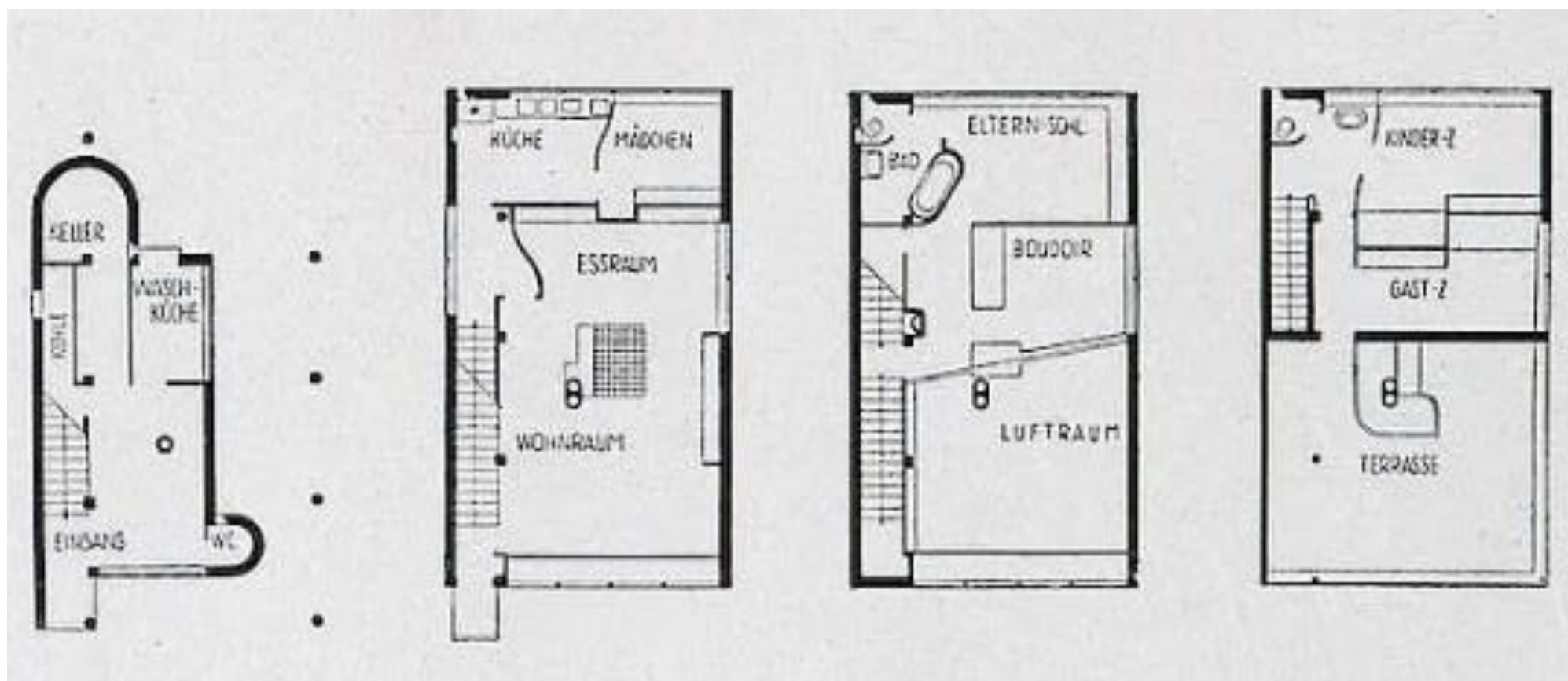

Εικόνα 38: Άποψη από το δώμα

Εικόνα 37: Το εσωτερικό του ημιαυτόνομου σπιτιού με τα έπιπλα που αποθηκεύονται τα κρεβάτια

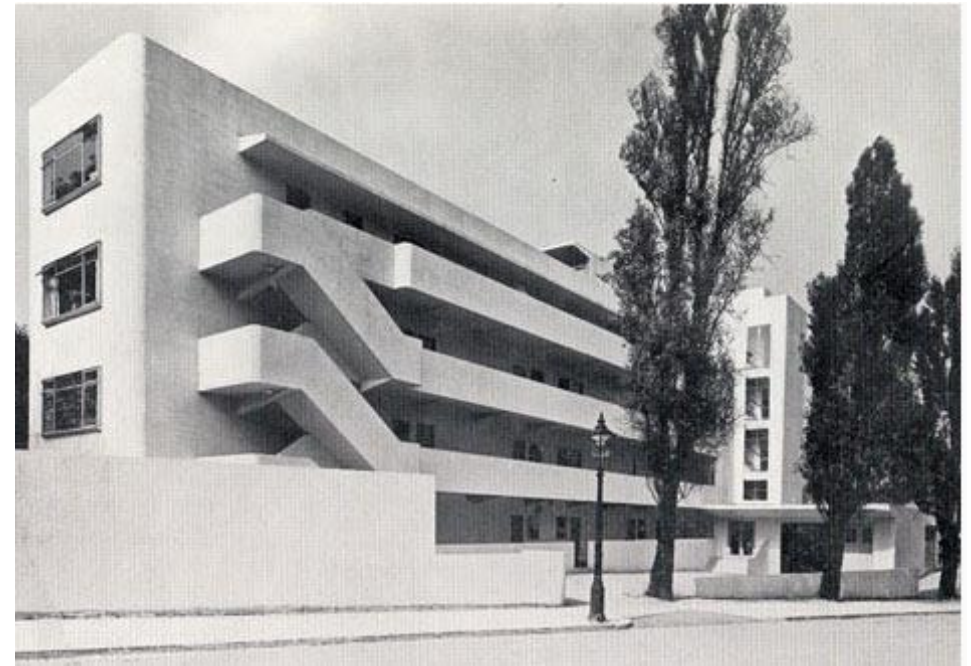

Εικόνα 39: Κατόψεις Citrohan

Lawn road flats (ISOKON)

Το Lawn road flats, γνωστό και ως ISOKON, σχεδιάστηκε από τον Καναδό αρχιτέκτονα Wells Coates και κατασκευάστηκε μεταξύ 1932-1934. Το αρχικό πλάνο των εργοδοτών ήταν τυπικές μεμονωμένες κατοικίες, όταν όμως παρατήρησαν τις εξελίξεις στα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά παραδείγματα της Ευρώπης, άλλαξαν γνώμη και αποφάσισαν να χτίσουν κάτι εξίσου προοδευτικό που θα υπάκουε στους κανόνες του existenzminimum που είχε αναπτυχθεί στη Γερμανία. [23] Την περίοδο αυτή βέβαια δεν υπήρχαν στην Αγγλία αντίστοιχα παραδείγματα που θα μπορούσαν να σταθούν δίπλα στα ευρωπαϊκά μοντέλα, οπότε οι εργοδότες μαζί με τον αρχιτέκτονα ταξίδεψαν στη Γερμανία, προκειμένου να δουν από κοντά το Weissenhof.

Το ISOKON εξελίχθηκε σε ένα σύμβολο της προοδευτικής κοινωνικής κατοίκησης και έπαιξε σημαίνοντα ρόλο στην ανάπτυξη του μοντέρνου κινήματος στην Αγγλία. Πρόκειται για ένα μονολιθικό όγκο κατασκευασμένο από οπλισμένο σκυρόδεμα, το οποίο θύμιζε υπερωκεάνιο. Το κτίριο διέθετε 22 μονά διαμερίσματα, 4 διπλά, 3 στούντιο, δωμάτια για το προσωπικό, μαγειρείο και ένα μεγάλο γκαράζ. Τα στούντιο ήταν μόλις 25 τ.μ., αλλά παρείχαν τα απαραίτητα, περιλαμβάνοντας υπνοδωμάτιο, καθιστικό, κουζίνα, βεστιάριο και λουτρό. Το αξιοσημείωτο φυσικά είναι η επιλογή βεστιαρίου με αποθηκευτικούς χώρους, αντί της απλής ντουλάπας που ήταν συνηθισμένη την εποχή εκείνη. [23]

Εικόνα 40: Συνολική άποψη του κτιρίου

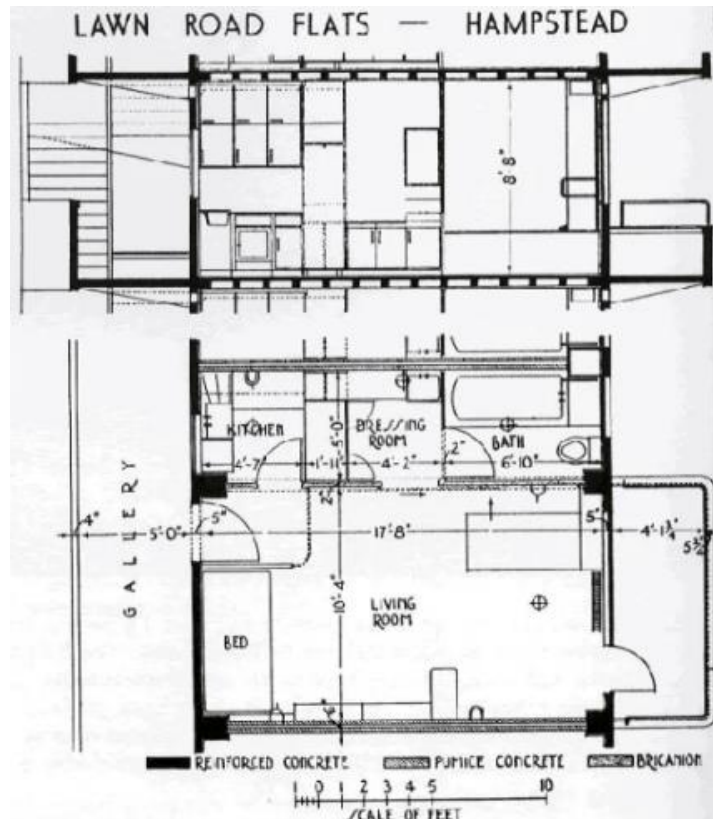

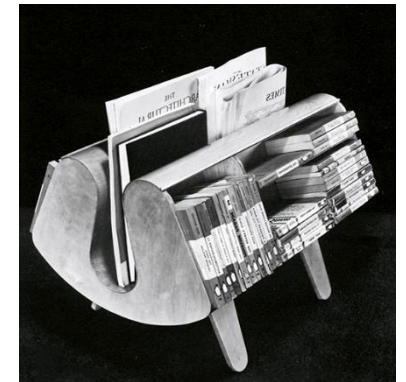
Επιπλέον, το ISOKON αποτέλεσε αιτία για την κατασκευή μιας σειράς επίπλων αυτής της περιόδου, με πιο δημοφιλή αυτά του Marcel Breuer και του Egon Riss, τα οποία διέθεταν κοινά χαρακτηριστικά, όπως η χρήση του κόντρα πλακέ ως βασικού υλικού και η πρακτικότητά τους, καθώς προορίζονταν για μικρούς χώρους. Οι πειραματισμοί στο ISOKON απέδειξαν ότι το existenzminimum μπορεί να είναι και αισθητικά άρτιο αλλά και οικονομικό.

Εικόνα 42&43: φωτογραφίες από το εσωτερικό των διαμερισμάτων

Εικόνα 44: Τυπική κάτοψη studio

Εικόνα 45&46: Μερικά από τα έπιπλα που κατασκευάστηκαν για το ISOKON

Ωστόσο, το κτίριο στα τέλη του 20^{ου} αιώνα βρισκόταν σε κατάσταση εγκατάλειψης και γλίτωσε την κατεδάφιση, λόγω του ότι χαρακτηρίστηκε διατηρητέο. Μετά από μερικά χρόνια ανατέθηκε στο αρχιτεκτονικό γραφείο Avanti, προκειμένου να το επαναφέρουν σε λειτουργία, σεβόμενοι τις αρχικές προθέσεις του αρχιτέκτονα Wells Coates.

Το ISOKON αποτελεί το πιο σημαντικό παράδειγμα για την καθιέρωση του μοντέρνου κινήματος στη Βρετανία. Εκτός αυτού όμως, σύστησε στο κοινό ένα διαφορετικό τρόπο κατοίκησης που απευθυνόταν κυρίως σε νεαρούς επαγγελματίες, οι οποίοι αποζητούσαν μια εφήμερη και παροδική κατοικία. Σήμερα αυτό το μοντέλο κατοίκησης είναι αρκετά σύνηθες (παροδική μίσθωση κατοικίας), γεγονός που σημαίνει ότι το κτίριο αυτό αποτέλεσε την αφορμή για ένα κοινωνικό αλλά και οικονομικό φαινόμενο πολύ πριν αυτό κάνει την εμφάνισή του.

Εικόνα 47: Εσωτερικό ανακαινισμένου διαμερίσματος

Εικόνα 48 & 49: Εσωτερικό ανακαινισμένου διαμερίσματος

Narkomfin

Το Narkomfin, πρόκειται για οικιστικό συγκρότημα που κατασκευάστηκε στο κέντρο της Μόσχας και προοριζόταν για εργαζομένους, σχεδιάστηκε από τους Moise Ginsburg και Ignatus Milinis μεταξύ των ετών 1928 και 1932. Το συγκεκριμένο συγκρότημα είναι ένα από τα κτίρια που κατασκευάστηκαν την περίοδο αυτή με στόχο τη διαμόρφωση ενός καινοτόμου τρόπου ζωής για τους κατοίκους του. Τα κτίσματα διαμορφώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελέσουν τους λεγόμενους «κοινωνικούς πυκνωτές», κατά τους κονστρουκτιβιστές. [24] Το σύνολο των κατοικιών διακρίνεται από κοινές εξυπηρετήσεις και μπορεί να οριστεί ως ένα «κοινωνικό πυκνωτή» ή αλλιώς «κοινό σπίτι», εμπνευσμένο από τα φαλανστήρια του Fourier στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα.

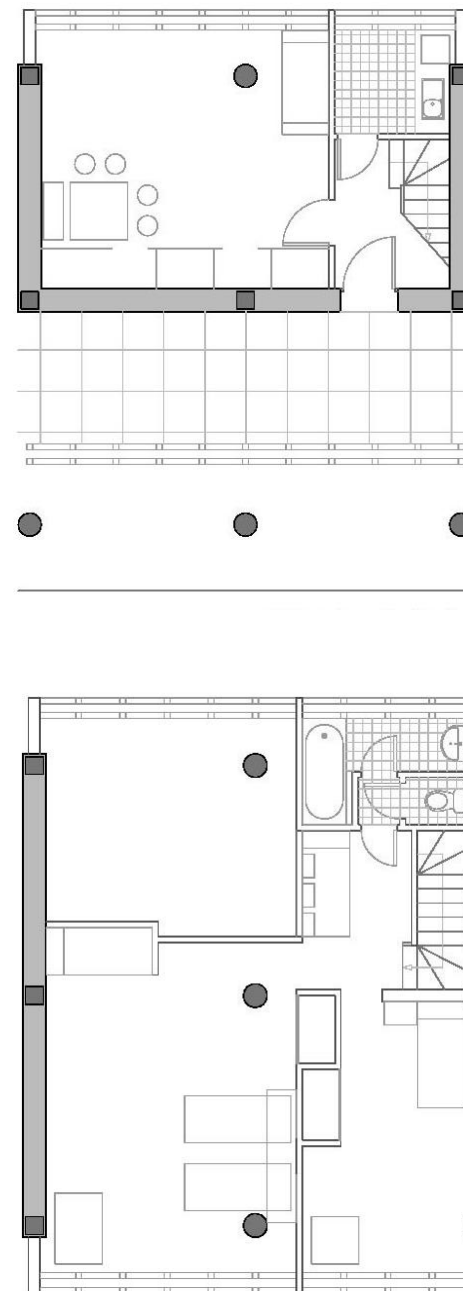
Η τοποθέτηση του κτιρίου έγινε σε ένα υφιστάμενο κατάφυτο πάρκο, όπου το ύψος των κορμών των δέντρων δημιουργούσε ένα διάλογο με την *pilotis*. Αυτό είναι μια άμεση αναφορά στις ρίζες της κλασικής αρχιτεκτονικής. Οι κορμοί της αρχέγονης καλύβας αντικαταστάθηκαν από τα σύγχρονα υποστυλώματα της *pilotis*. Η διατήρηση των δέντρων γύρω από τον όγκο μας αποκαλύπτει μερικές από τις φιλοδοξίες του Ginsburg για μία πράσινη πόλη, όπου ανοίγοντας τα επιμήκη παράθυρα ο χώρος ενοποιείται απόλυτα με το φυσικό περιβάλλον. Οι πρακτικές αυτές οδήγησαν στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού σκηνικού, το οποίο θα ευνοούσε την ανάπτυξη μιας κοινωνίας που, σύμφωνα με τον Karl Marx, έλειπε από τη Γερμανική ιδεολογία. [25]

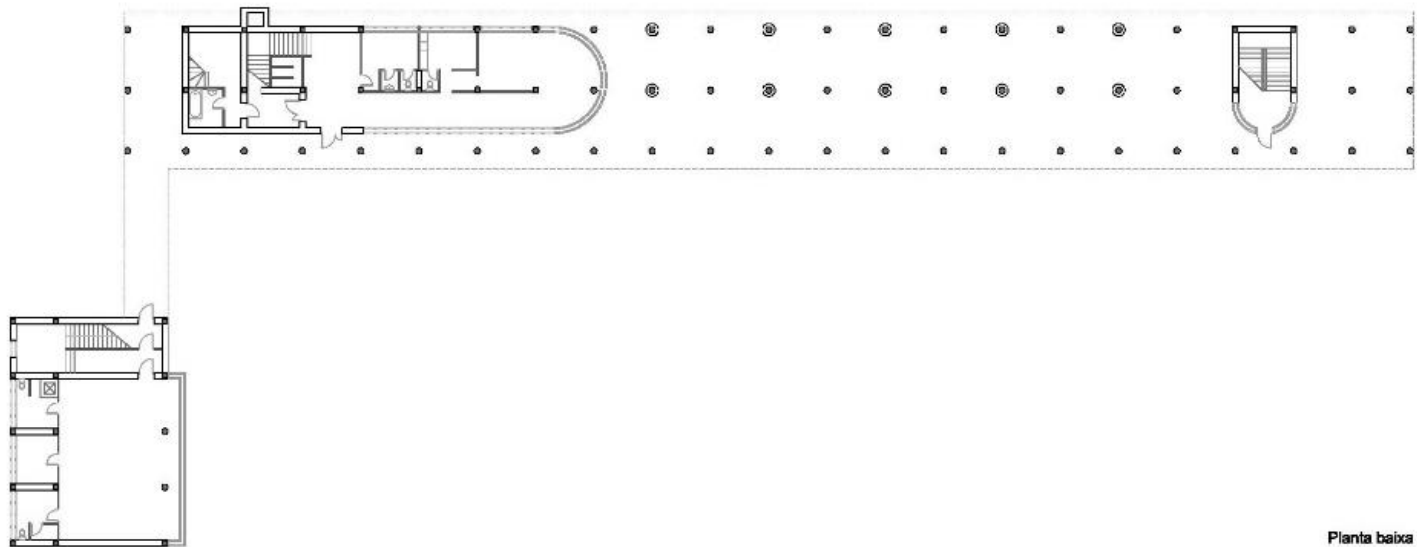
Εικόνα 50&51: Narkomfin, Μόσχα

Στόχος του οικιστικού μανιφέστου υπήρξε η αναδιοργάνωση της καθημερινής ζωής, η οποία θα βασιζόταν στην κολεκτιβοποίηση των ενοίκων. Το ζήτημα των περιορισμένων χώρων αντισταθμίζει η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τη σύνθεση όπως και οι κοινόχρηστοι χώροι. Στη σύνθεση μπορούμε να διακρίνουμε κάποια στοιχεία από το σχεδιαστικό λεξιλόγιο του Le Corbusier όπως η pilotis, τα επιμήκη ανοίγματα και η επίπεδη στέγη. Ακόμη η είσοδος στα διαμερίσματα γινόταν μέσω ενός ολόφωτου διαδρόμου διαμορφώνοντας στην όψη μία χαρακτηριστική «ταινία» από γυαλί. Ο κύριος όγκος συνδεόταν μέσω μίας κλειστής γέφυρας με ένα μικρότερο γυάλινο κτίριο, στο οποίο στεγάζονταν οι κοινόχρηστοι χώροι.

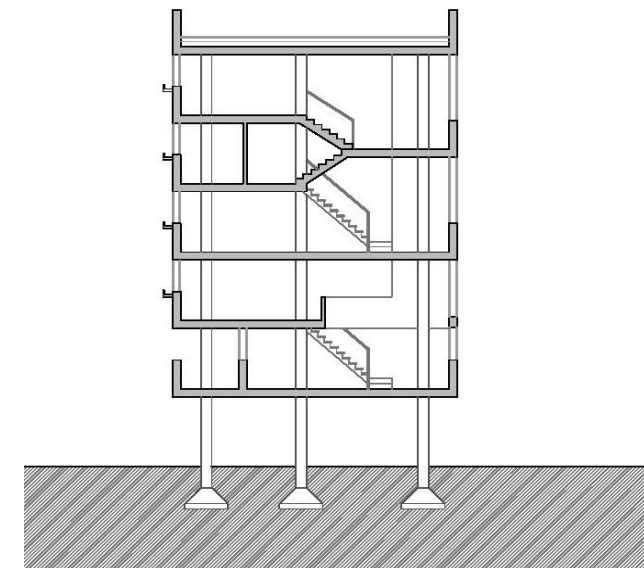
Τα διαμερίσματα των οικογενειών αντιστοιχούν στα διαμερίσματα τύπου Κ όπου αναπτύσσονταν σε δύο επίπεδα. Στο χαμηλότερο επίπεδο υπήρχε μία μικρή κουζίνα και το καθημερινό που εκμεταλλευόταν το διπλό ύψος του διαμερίσματος φτάνοντας τα 5 μέτρα, ενώ στο ψηλότερο δύο χώροι ύπνου ικανοί να εξυπηρετήσουν τέσσερα άτομα αλλά και το λουτρό του σπιτιού. Το βασικό υπνοδωμάτιο ήταν ανοιχτό από την μία πλευρά και με αυτό τον τρόπο επικοινωνούσε με το κάτω επίπεδο. Οι μονάδες Κ ήταν ανεξάρτητες και δεν βασίζονταν στις κοινωνικές εγκαταστάσεις του συγκροτήματος.

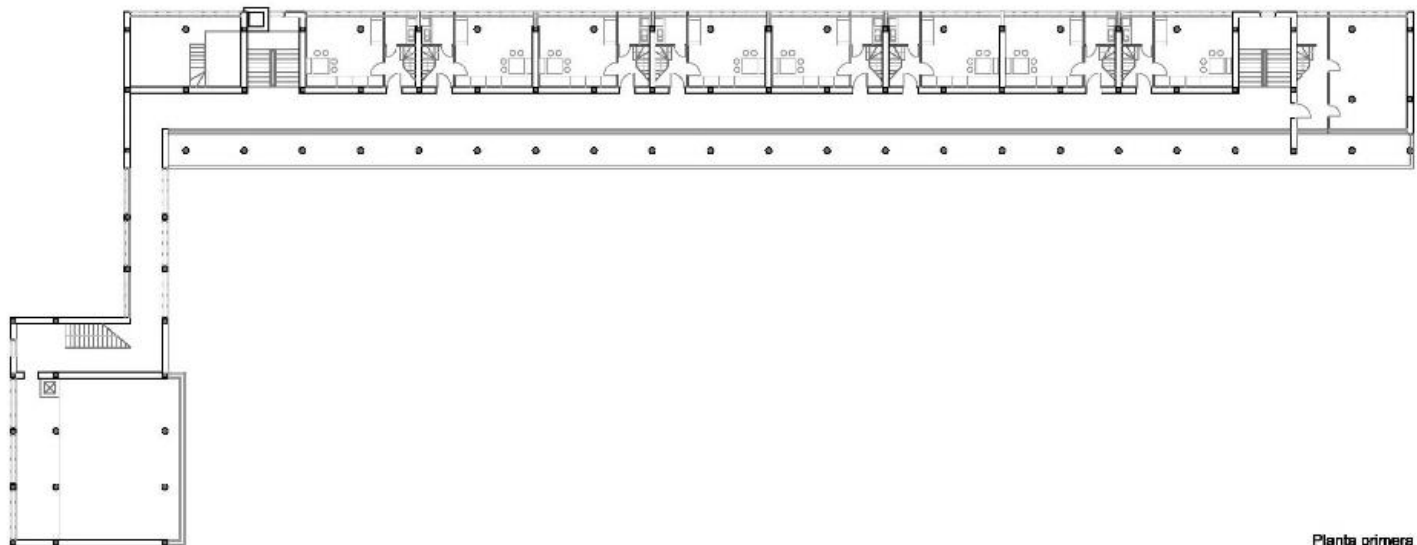
Εικόνα 52: Κάτοψη μονάδων Κ

Planta baixa

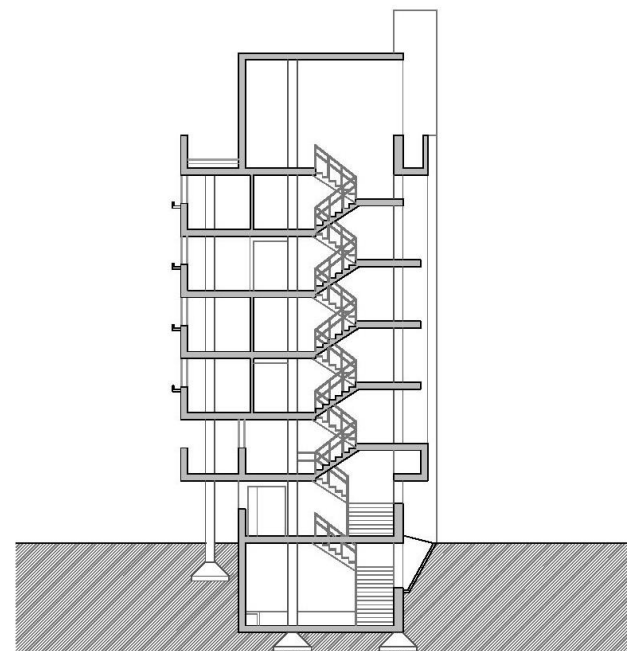

Εικόνα 54: Εγκάρσια τομή

Planta primera

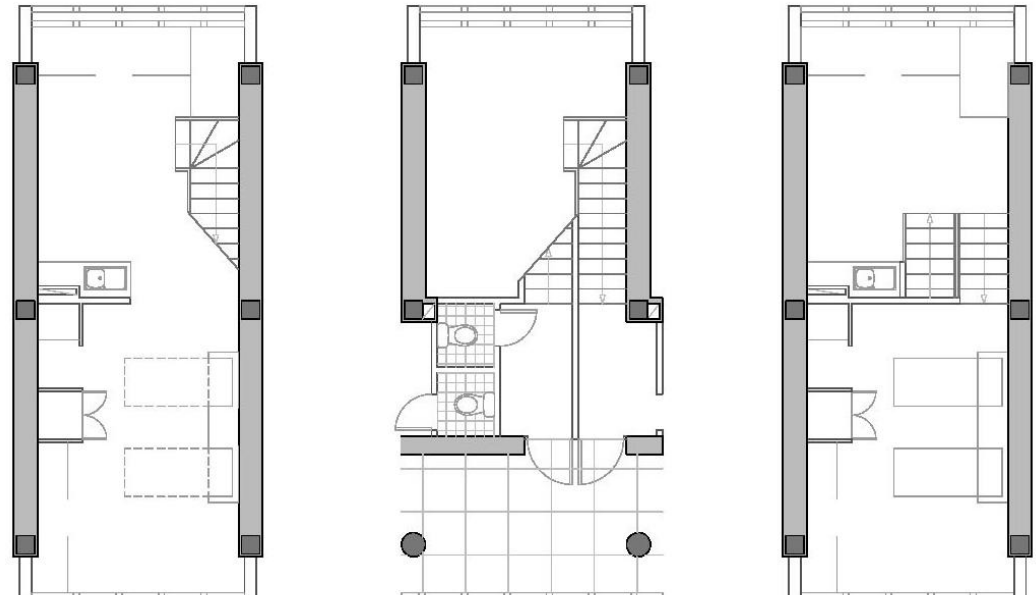
Εικόνα 53: Κατόψεις συγκροτήματος

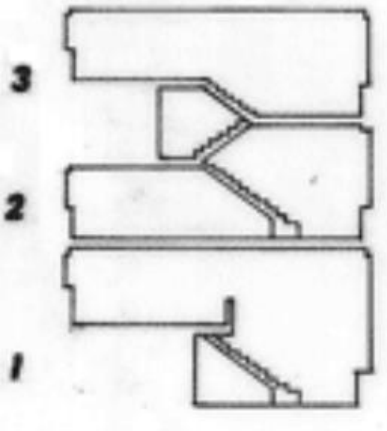
Εικόνα 55: Εγκάρσια τομή

Ακόμη μία βασική τυπολογία του συγκροτήματος αποτελεί η τυπολογία F., οι μονάδες αυτές διέθεταν μεγάλα ανοίγματα εν αντιθέσει με τα χαμηλά οριζόντια αυτών των μονάδων K, έτσι το πρωινό φως λούζει το εσωτερικό του διαμερίσματος, ενώ το απογευματινό φιλτράρεται από τα δέντρα που βρίσκονται στον υπαίθριο χώρο πριν εισέλθει στην κατοικία. Προοριζόταν για ένα ή δυο άτομα και διέθετε υπνοδωμάτιο, καθιστικό και λουτρό, όχι όμως κουζίνα. Ακόμη κάποιες μονάδες F διέθεταν κουρτίνες οι οποίες, αναλόγως την τοποθέτηση, χώριζαν τον χώρο του καθιστικού από αυτό του ύπνου για την καλύτερη απομόνωση του χώρου.

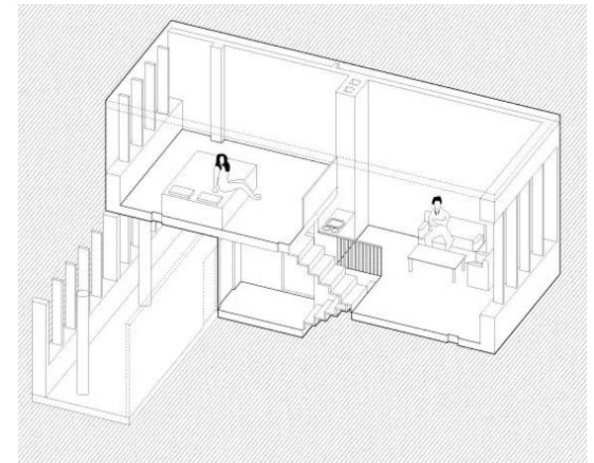
Υπήρχαν δύο τύποι μονάδων F, στον πρώτο η σκάλα από τον διάδρομο οδηγούσε σε ένα χαμηλότερο επίπεδο που βρισκόταν το καθημερινό και ο χώρος ύπνου. Αυτές οι μονάδες είχαν ζυγό αριθμό στην αρίθμηση και χαρακτηριζόταν από μαύρη πόρτα εισόδου. Ο δεύτερος τύπος είχε πρόσβαση από μερικά σκαλιά που βρίσκονταν στον διάδρομο τα οποία οδηγούσαν στο καθιστικό και κατέληγαν στο υπνοδωμάτιο. Αυτοί οι τύποι είχαν μονό αριθμό και διακρίνονταν με λευκή πόρτα εισόδου. Η διάταξη των μονάδων πάνω και κάτω από το επίπεδο του διαδρόμου ήταν μια καινοτόμος λύση που επέτρεπε την διαμπερότητα των διαμερισμάτων και στόχευε στην εξοικονόμηση χώρου διπλασιάζοντας τον αριθμό διαμερισμάτων σε δύο διαφορετικούς ορόφους οι οποίοι εξυπηρετούνταν από ένα διάδρομο. Την λύση αυτή την συναντάμε ξανά μερικά χρόνια αργότερα στις Unite d'habitation του Le Corbusier.

Εικόνα 56: Κάτοψη μονάδων F

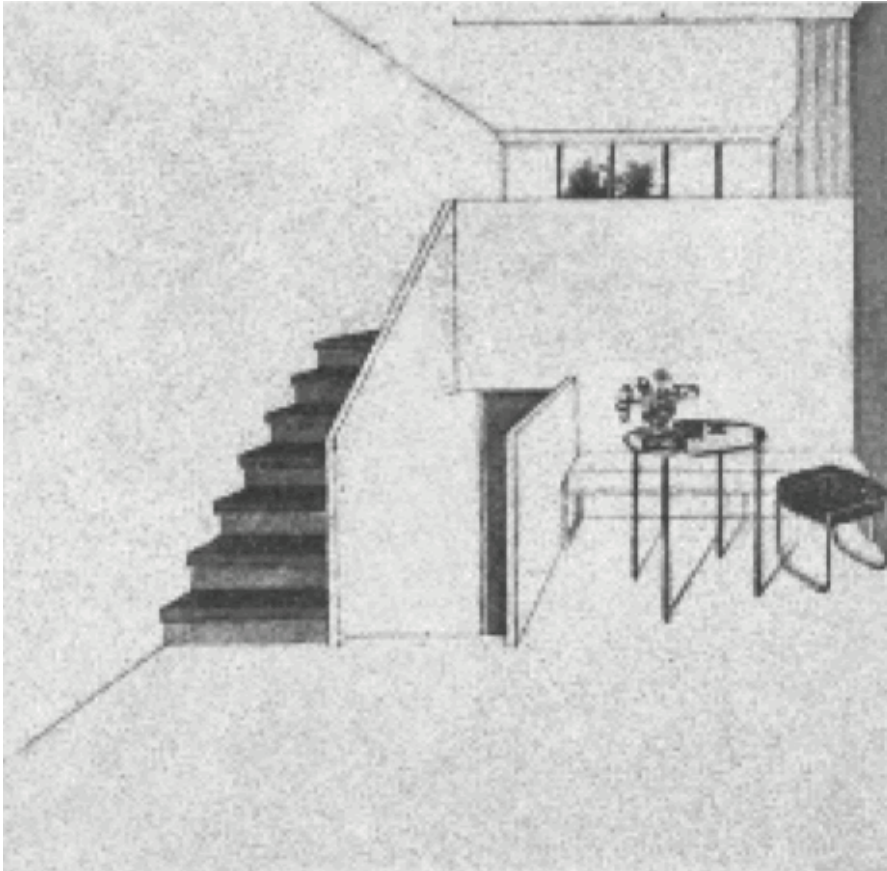

Εικόνα 57: Τομή στις μονάδες τύπου F

Εικόνα 58: Αξονομετρική απεικόνιση του εσωτερικού των μονάδων F

Εικόνα 59: Σκίτσο για το εσωτερικό της μονάδας F

Εικόνα 60: Διάδρομος μονάδων F

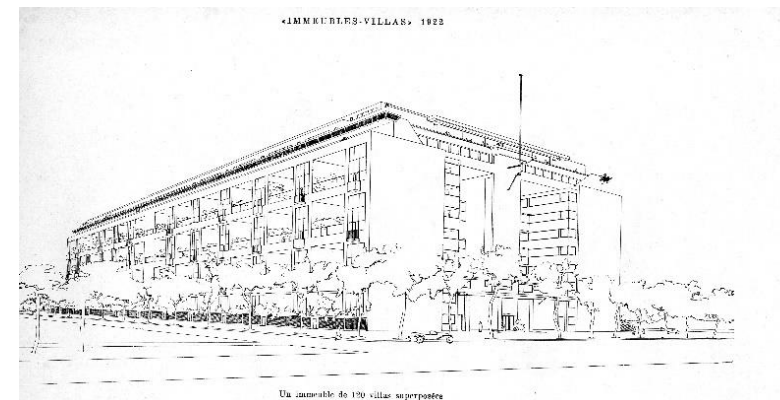

Εικόνα 61: Κτίριο κοινωνικών χρήσεων

Unite d'habitation

Η unite d'habitation σχεδιάστηκε τη δεκαετία του 1940 από τον Le Corbusier. Για το έργο αυτό συνεργάστηκε με τον ζωγράφο Nadir Afonso, γνωστό για τα αφαιρετικά και γεωμετρικά του έργα. Στην υλοποίηση του έργου σημαίνοντα ρόλο έπαιξαν οι μελέτες που είχε κάνει ο Le Corbusier πάνω στον σχεδιασμό μπλοκ διαμερισμάτων (immeuble-villas) και οι πολεοδομικές ιδέες του, σύμφωνα με τις οποίες τοποθετούσε ψηλά κτίρια που περιβάλλονταν από εκτάσεις πρασίνου. [26]

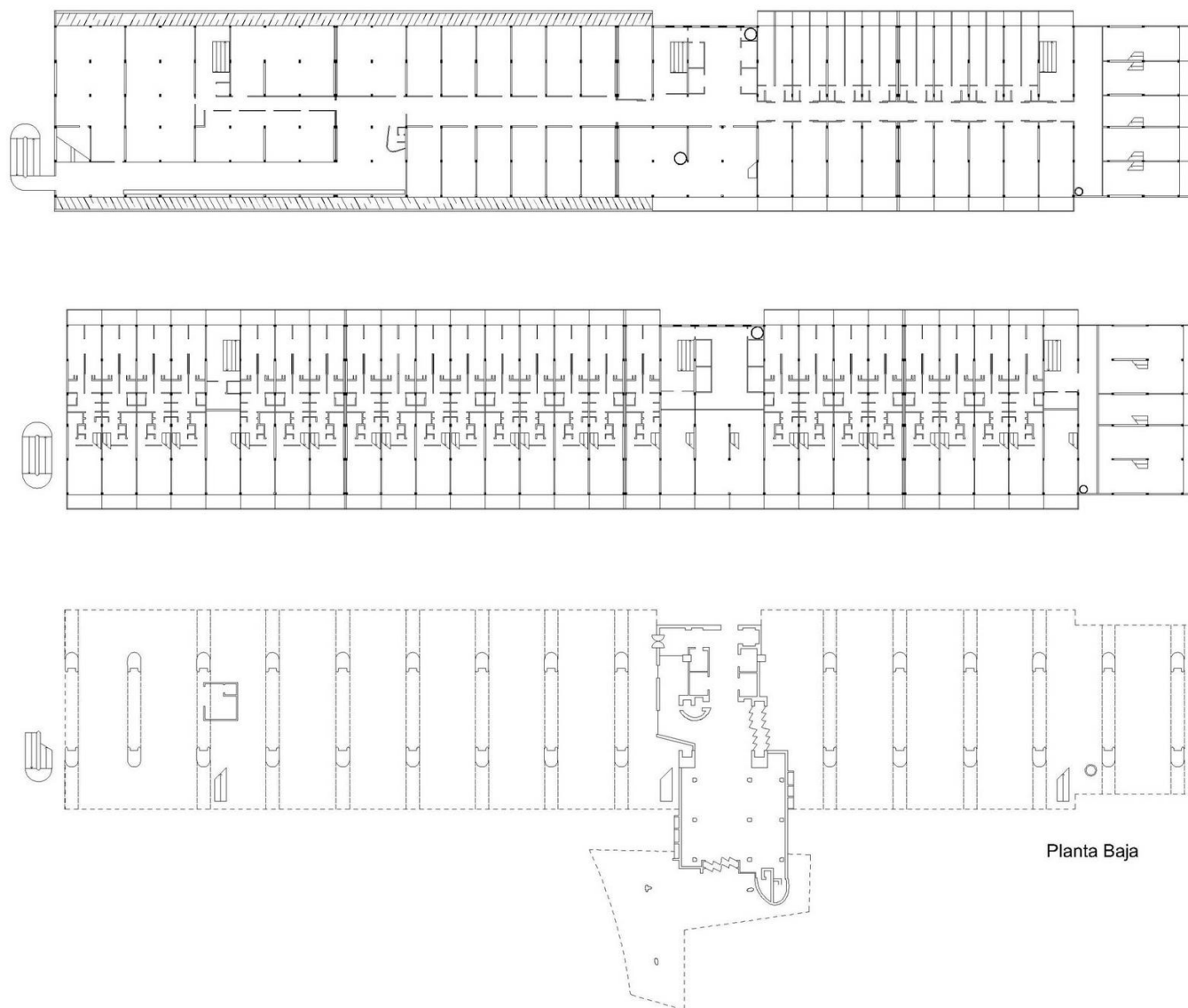
Το κτίριο χτίστηκε μεταξύ των ετών 1947 και 1952 και επρόκειτο για ένα συγκρότημα 18 ορόφων που διέθετε 337 διαμερίσματα προορισμένα για περίπου 1.600 κατοίκους. Το υλικό κατασκευής ήταν béton brut (ακατέργαστο σκυρόδεμα) αντί για πλαίσιο από χάλυβα που συνηθιζόταν σε κτίρια τέτοιας κλίμακας λόγω της μεταπολεμικής έλλειψης του υλικού, η αντικατάσταση αυτή ενδεχομένως να ευθύνεται για το ξεκίνημα του κινήματος του μπρουταλισμού. Η unite υπήρξε ένα από τα πέντε πανομοιότυπα συγκροτήματα κατοικιών που σχεδίασε ο Le Corbusier εκείνη την περίοδο και τα οποία μοιράζονταν την ίδια κεντρική ιδέα, αυτή της «κατακόρυφης κηπούπολης». Ο Le Corbusier θεωρούσε το συγκρότημα ως το σπίτι μια μεγάλης κοινότητας ανθρώπων και για τον λόγο αυτό συμπεριέλαβε στον σχεδιασμό τη δημιουργία κοινόχρηστων εγκαταστάσεων, όπως καταστημάτων, κήπων, εστιατορίου, βιβλιοθήκης, ιατρείου, φαρμακείου κ.α. Στον 7^ο και 8^ο όροφο συναντούσε κανείς τα εμπορικά καταστήματα και στο δώμα βρίσκονταν ένα νηπιαγωγείο, ένα γυμναστήριο, μια πισίνα καθώς και ένα υπαίθριο θέατρο. Τοποθετώντας τις χρήσεις αυτές σε όροφο αντί για το ισόγειο όπου συνήθως βρίσκονταν, προσέφερε στους ενοίκους του συγκροτήματος τις λειτουργίες μίας πόλης μέσα σε ένα οικιστικό σύνολο, διευρύνοντας τις κοινωνικές και επικοινωνιακές προοπτικές τους. Γι' αυτό τον λόγο χαρακτηρίστηκε ως «μία πόλη μέσα στην πόλη», λειτουργικά και χωροταξικά βελτιστοποιημένη για τους κατοίκους της [27].

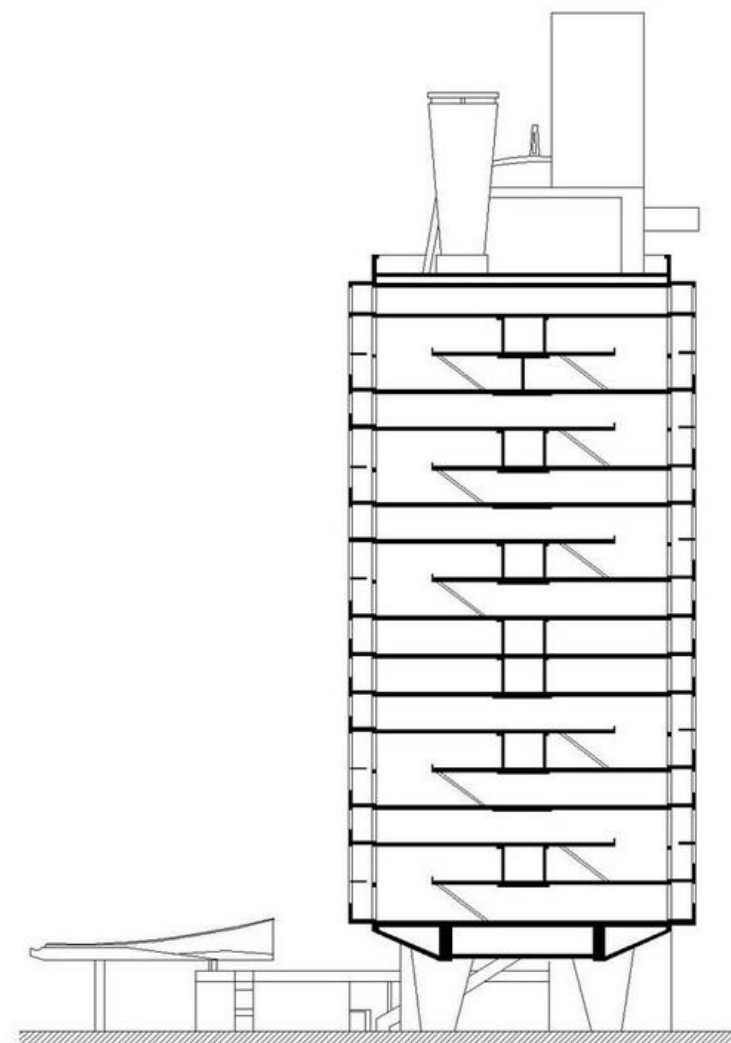
Εικόνα 62: Προοπτικό σχέδιο Immeubles Villas

Εικόνα 63: Η Unite d'habitation, Μασσαλία

Εικόνα 64: Κατόψεις ισογείου (κάτω) και τυπικών ορόφων (πάνω)

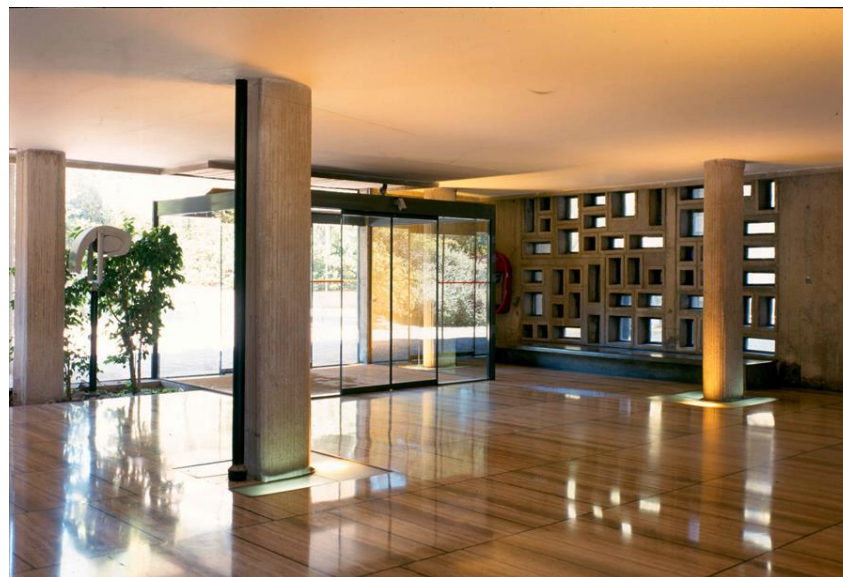

Εικόνα 65: Εγκάρσια τομή

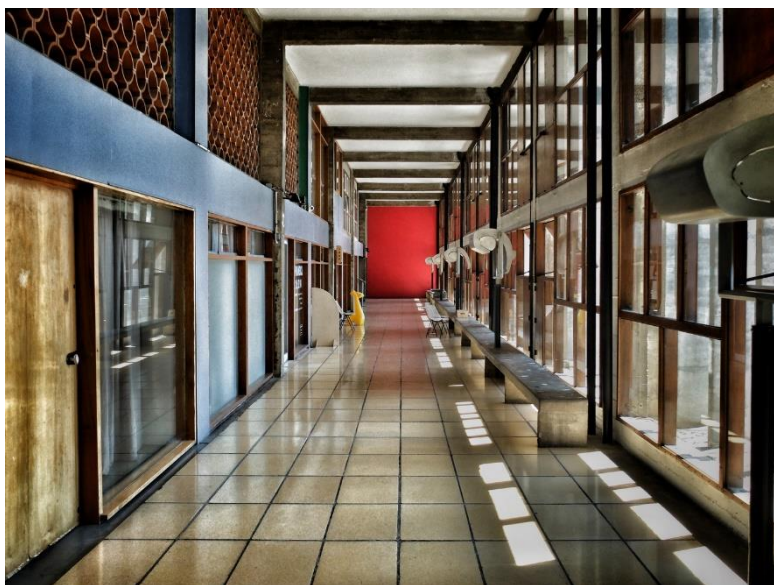

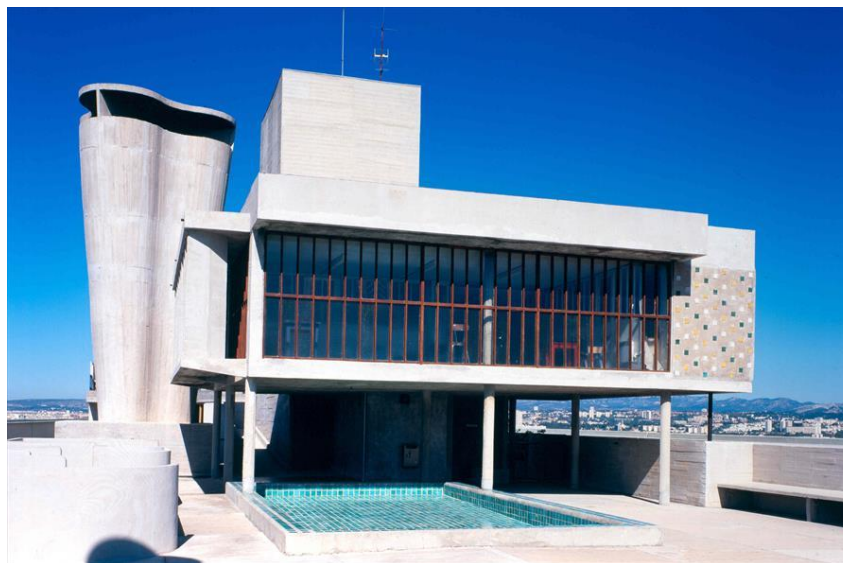
Εικόνα 66 : Pilotis- είσοδος στο συγκρότημα

Εικόνα 67 : φωτογραφία από το εσωτερικό της εισόδου

Εικόνα 68: Ο «δρόμος» στον 7^ο όροφο που αναπτύσσονταν τα καταστήματα

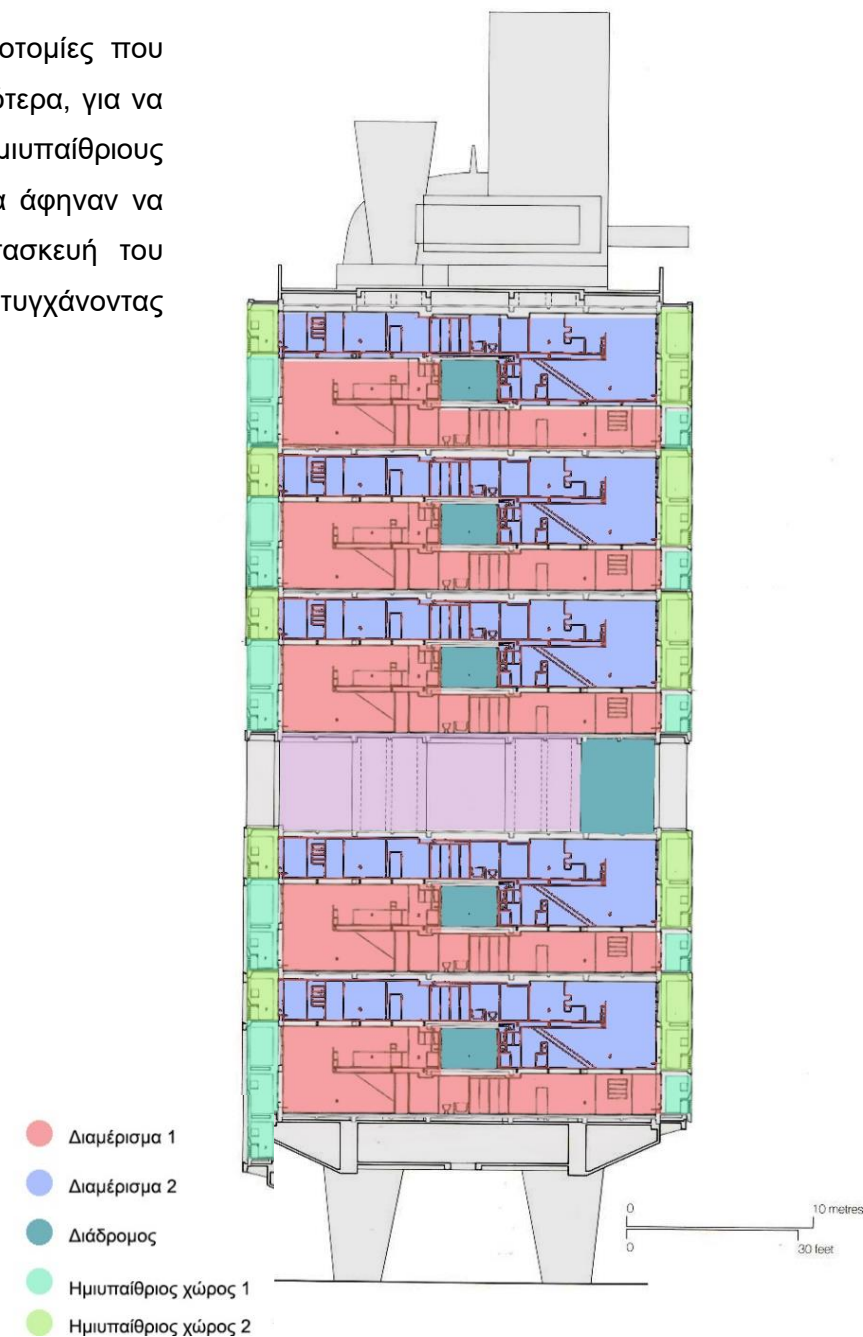
Εικόνα 69: Οι εγκαταστάσεις στο δώμα

Στο συγκεκριμένο έργο ο Le Corbusier εφάρμοσε αρκετές σχεδιαστικές καινοτομίες που σκόπευαν στον βιοκλιματικό χαρακτήρα αλλά και στην οργάνωση των κατοικιών. Ειδικότερα, για να αντιμετωπίσει τον ηλιασμό, διαμόρφωσε στις μεγάλες πλευρές του κτιρίου κλειστούς ημιυπαίθριους χώρους, οι οποίοι το καλοκαίρι λειτουργούσαν σαν «παγίδα» ζέστης αλλά το χειμώνα άφηναν να περνάει το φως του ηλίου στο εσωτερικό του διαμερίσματος. Επίσης, στην κατασκευή του συγκροτήματος χρησιμοποιήθηκαν αρκετά προκατασκευασμένα δομικά στοιχεία, επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα οικονομία και τυποποίηση.

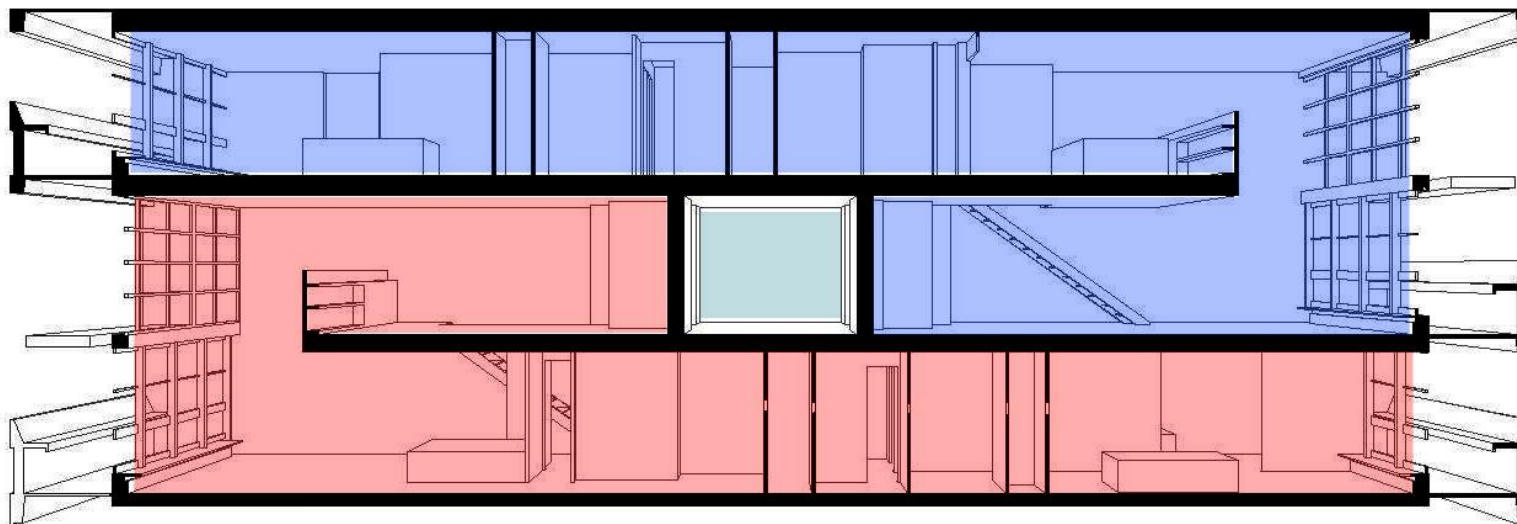

Εικόνα 70: Ο κλειστός ημιυπαίθριος χώρος από το εσωτερικό του διαμερίσματος

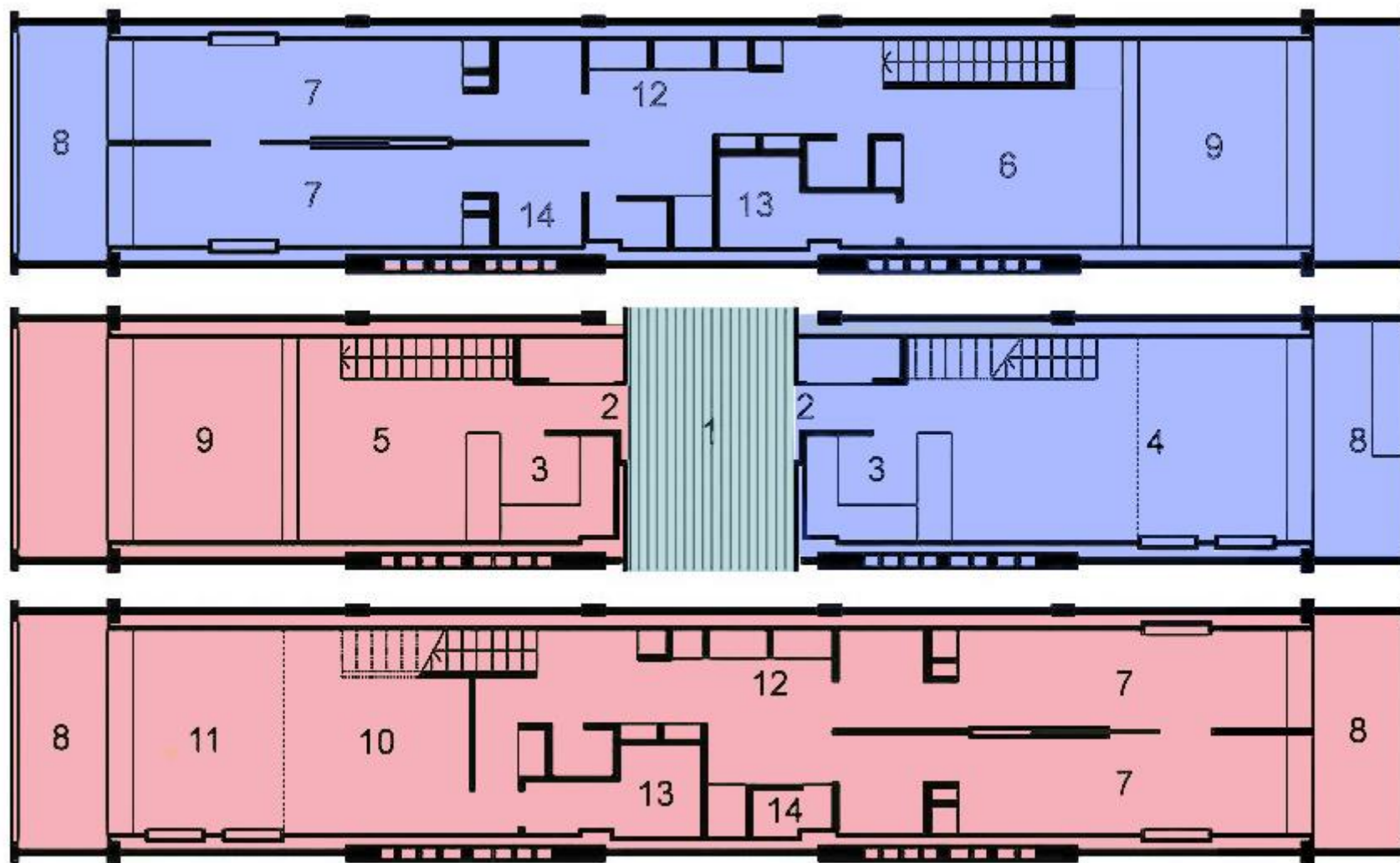
Εικόνα 71: Διάγραμμα χρήσης χώρου

Ένα από τα σχεδιαστικά χαρακτηριστικά του συγκροτήματος αποτελεί ο τρόπος που αρθρώνονται τα διαμερίσματα στην τομή. Έτσι παρατηρώντας την τομή διαπιστώνουμε ότι τα διαμερίσματα διαθέτουν δύο στάθμες και αρθρώνονται ανά δύο. Η μία τους στάθμη είναι διαμπερής ενώ η άλλη καταλήγει στον διάδρομο εισόδου των διαμερισμάτων, ο οποίος βρίσκεται στη μέση του πλάτους του κτιρίου. Έτσι δημιουργείται ένα μοτίβο με δύο όμοια διαμερίσματα αλλά ανεστραμμένα μεταξύ τους, το οποίο επαναλαμβάνεται καθ' ύψος 5 φορές. Υπήρχαν δύο βασικοί τύποι διαμερισμάτων μεγέθους 98 τ.μ., σε αυτά που βρίσκονταν στη δεξιά πλευρά του διαδρόμου, η είσοδος γινόταν στο επίπεδο του σαλονιού και στη συνέχεια μπορούσε κανείς να ανεβεί στα υπνοδωμάτια με μια εσωτερική σκάλα, ενώ στις μονάδες της απέναντι πλευράς η είσοδος βρισκόταν στο επίπεδο της τραπεζαρίας και στη συνέχεια κατέβαινε κανείς σε ένα χαμηλότερο επίπεδο όπου αναπτύσσονταν το σαλόνι και όλα τα υπνοδωμάτια. Στο εσωτερικό του διαμερίσματος το υψηλότερο επίπεδο υποχωρεί για να δώσει διπλό ύψος στο χαμηλότερο, με τον τρόπο αυτό αντισταθμίζεται και η στενότητα του χώρου και δημιουργείται χωρική επικοινωνία μεταξύ των δύο ορόφων. Ακόμη συναντάμε εντοιχισμένα έπιπλα, συρόμενα πανέλα καθώς και αποθηκευτικούς χώρους που αποσκοπούσαν στην απόλυτη λειτουργικότητα του στενόμακρου διαμερίσματος.

Εικόνα 72: Ο τρόπος με τον οποίο διαρθρώνονται τα ανεστραμμένα διαμερίσματα

- 1: Διάδρομος
- 2: Είσοδος διαμερίσματος
- 3: Κουζίνα
- 4: Καθημερινό- Τραπεζαρία
- 5: Τραπεζαρία
- 6: Κύριο υπνοδωμάτιο
- 7: Μονά υπνοδωμάτια
- 8: Ημιυπαίθριος
- 9: κοινό δωμάτιο
- 10: Κύριο υπνοδωμάτιο
- 11: Καθημερινό
- 12: Αποθηκευτικοί χώροι
- 13: Κύριο WC
- 14: Δευτερεύων WC

Εικόνα 73: Κάτοψη ζεύγους διαμερισμάτων

Την περίοδο που σχεδίαζε το κτίριο ο Le Corbusier παράλληλα ασχολήθηκε και με τη θεωρία του για το σύστημα των αναλογιών (modulor), το οποίο εμπνευσμένο από την αναγέννηση βασίστηκε στη μελέτη του ανθρώπινου σώματος, στις ενέργειες και τις κινήσεις του ανθρώπου μέσα στον χώρο, αλλά και στον αντίκτυπο αυτών στην αρχιτεκτονική. Έτσι, η Unite αποτέλεσε το πρώτο κτίριο που εφάρμοσε αυτές τις νέες αναλογίες.

Παρατηρώντας το κτίριο μπορεί κανείς να εντοπίσει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με το Narkomfin που προαναφέρθηκε, και αυτό γιατί ο Le Corbusier, πριν σχεδιάσει το Unite, το είχε επισκεφτεί και το είχε μελετήσει διεξοδικά. Έτσι και τα δύο συγκροτήματα σύστησαν στην κοινότητα έναν πρωτοποριακό τρόπο ζωής, όπου ο κάτοικος θα μπορούσε να καλύψει μερικές από τις καθημερινές ανάγκες μέσα από τα καταστήματα και τις υπηρεσίες που διέθετε το συγκρότημα. Ακόμη μία ομοιότητα που συναντάται είναι ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσονται τα διαμερίσματα σε δύο επίπεδα. Ο Le Corbusier είχε δηλώσει ότι για την σύλληψη της ιδέας της Unite επηρεάστηκε από την μοναστική ζωή, όπως στα μοναστήρια καλύπτονται όλες οι βασικές ανάγκες του ανθρώπου έτσι και στο κτίριο του Le Corbusier υπάρχουν κοινωνικές εγκαταστάσεις που μπορούν να εξυπηρετήσουν τους κατοίκους. Επιπλέον, ο σχεδιασμός στόχευε στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κατοίκων, δημιουργώντας έτσι μια μικρογραφία πόλης.

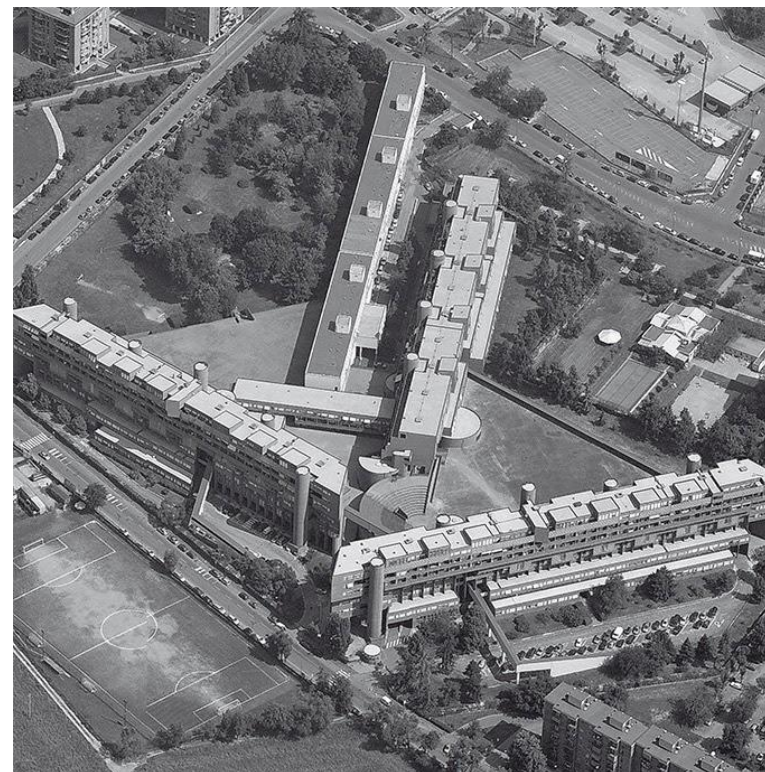
Μέσα από αυτά τα έργα ο Le Corbusier πέτυχε να δώσει απαντήσεις σε πολλά ερωτήματα για τη συλλογική κατοίκηση, λύνοντας παράλληλα και αρκετά οικονομικά προβλήματα. Παρόλα αυτά, η Unite δεν κατάφερε να πετύχει τους στόχους της όσων αφορά στη συλλογικότητα, καθώς οι κοινόχρηστοι χώροι δεν μπόρεσαν να αξιοποιηθούν κατάλληλα από τους κατοίκους της. Ακόμη τα παιδικά δωμάτια ήταν αρκετά στενά και δεν παρείχαν κάποια ιδιωτικότητα, με αποτέλεσμα την απώλεια της λειτουργικότητάς τους.

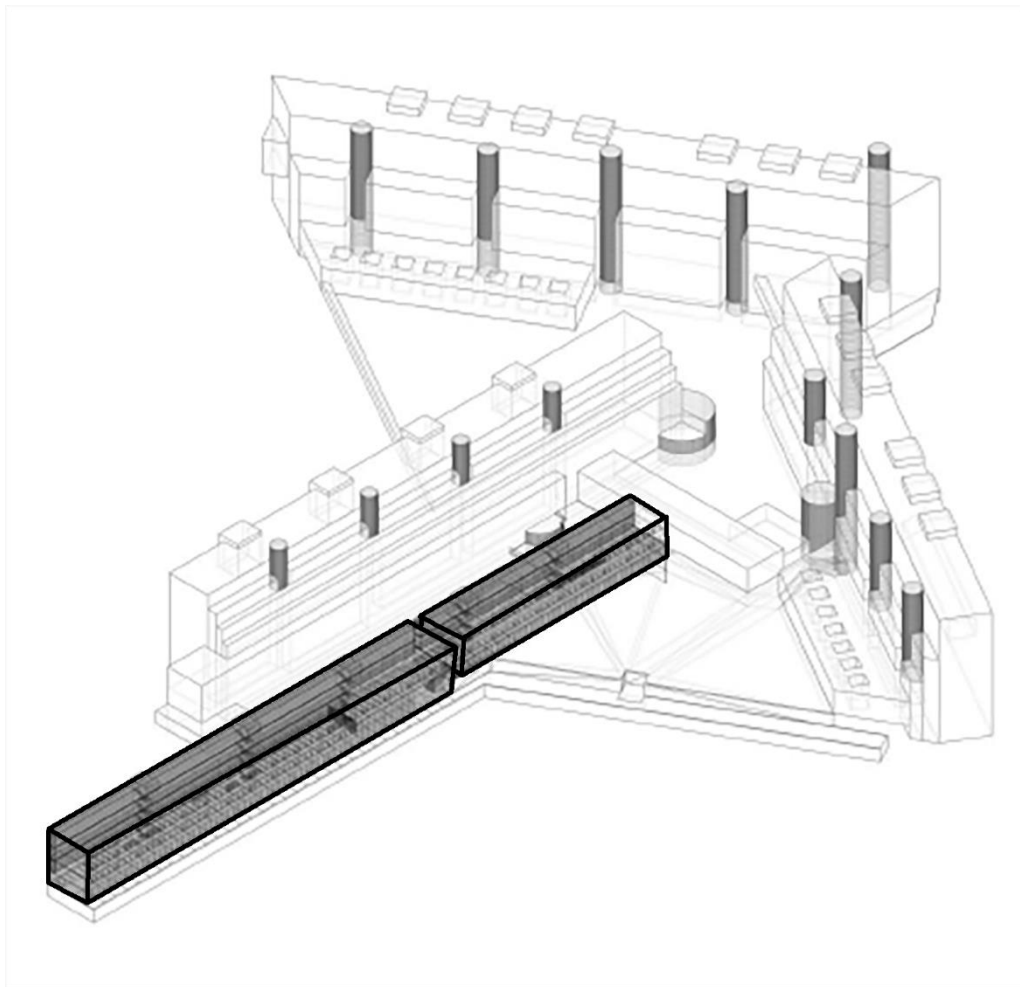
Gallaratese housing Milan

Το Gallaratese χτίστηκε στα προάστια του Μιλάνο κατά την πενταετία 1969-1974 και αναπτυσσόταν σε πέντε κτίρια για να στεγάσει 2.400 άτομα της εργατικής τάξης. Ο Carlo Aymonino ήταν υπεύθυνος για τον σχεδιασμό των τεσσάρων κτιρίων, ενώ για το πέμπτο ζήτησε τη συνδρομή του Aldo Rossi. Αυτή υπήρξε μία ιδανική ευκαιρία για τον Rossi να κάνει πράξη τη θεωρία του για την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία ενός κτιρίου, στο οποίο οι χρήσεις των χώρων θα μπορούσαν να τροποποιηθούν στο μέλλον. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το κτίριο του Rossi να αποτελέσει ένα διαχρονικό αστικό στοιχείο που υπήρξε μία από τις βασικές αρχές του εμπνευστή του. [28]

Συγκρίνοντας τα κτίρια, διαπιστώνεται ότι ο Aymonino ενέταξε διαφορετικές τυπολογίες κατοικιών, όπως αυτές με αίθριο, μονώροφες, διώροφες και μικρά studio. Σε αυτά η πρόσβαση γινόταν μέσω υπαίθριων αυλών αλλά και μέσω ενός εσωτερικού διαδρόμου. Αντίθετα, στο παράδειγμα του Rossi οι τυπολογίες δε διέφεραν μεταξύ τους και επαναλαμβάνονταν τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό των διαμερισμάτων. Επίσης, τα κτίρια του Aymonino ήταν βαμμένα σε μία καφέ απόχρωση, ενώ η μονοτονία τους εξαιλιφόταν από μερικά σχεδιαστικά στοιχεία που επαναλαμβάνονταν όπως τα κόκκινα κουφώματα, η χρήση υαλότουβλων και οι εξώστες, προσδίδοντας μια συνθετική ενότητα στην όλη κατασκευή. Από την άλλη, το λιτό κτίριο του Rossi ήταν αποκομμένο από τα υπόλοιπα και ανυψωμένο από το έδαφος, δημιουργώντας έτσι μία στοά με πυκνούς πεσσούς που ξεκινούσε από τον δρόμο και εκτεινόταν μέχρι το κέντρο του κτιρίου. Το οξύμωρο ήταν ότι έδωσε αρκετό χώρο για να αναπτυχθεί η στοά ενώ τα διαμερίσματα ήταν αρκετά περιορισμένα. Ακόμη η απουσία του διακόσμου σε συνδυασμό με τη μνημειακότητα της κατασκευής προσέδιδαν στον όγκο μια δραματική και καθηλωτική αύρα, που εντυπωσίαζε κάθε επισκέπτη. [29]

Εικόνα 73: Εναέρια φωτογραφία του συγκροτήματος

Εικόνα 75: Αξονομετρικό της σύνθεσης (Με γκρι χρώμα το κτίριο του Rossi)

Εικόνα 74: Οι κοινόχρηστοι χώροι στο συγκρότημα του Agmonino

Εικόνα 76: Το Σημείο που το κτίριο του Rossi συναντά την υπόλοιπη σύνθεση

Συγκεκριμένα, ο γραμμικός όγκος του Rossi αποτελούνταν από δύο κτίρια, το ένα σχεδόν διπλάσιο του άλλου, τα οποία χωρίζονταν μεταξύ τους από μια λεπτή σχισμή, πιθανόν προς αντικατάσταση της χρήσης αρμού διαστολής, ενώ στην pilotis τους τοποθετήθηκαν τα καταστήματα. Ένα τυπικό διαμέρισμα διέθετε υπνοδωμάτιο, λουτρό και καθιστικό, που αποτελούσε προέκταση της κουζίνας, καθώς και ένα μικρό φουαγιέ που συνέδεε τους χώρους μεταξύ τους. Επιπλέον, όλα τα διαμερίσματα διέθεταν και ένα μικρό ημιυπαίθριο με άνοιγμα. Η είσοδος στα διαμερίσματα πραγματοποιούνταν από ανοιχτούς διαδρόμους που εκτείνονταν κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του κτιρίου.

Με μία πρώτη ανάγνωση το κτίριο του Rossi μπορεί να φανεί εκκεντρικό. Εξάλλου επρόκειτο για ένα λευκό επίμηκες κτίριο με επαναλαμβανόμενα μικρά ανοίγματα, όπου το μόνο σημάδι κατοίκησης υπήρξαν οι πολύχρωμες κουρτίνες και τα ανοιχτά παράθυρα στα διαμερίσματα. Άλλωστε το ενδιαφέρον του Rossi δεν εστιαζόταν στον τρόπο ζωής του ανθρώπου μέσα στο κτίριο, αλλά στην πρόθεση του αρχιτέκτονα να αποτελέσει το έργο του σημείο αναφοράς για την αρχιτεκτονική. Η πρόσοψη του κτιρίου υπήρξε καλαίσθητη αλλά και ψυχρή παράλληλα. Ίσως αυτός ο συνδυασμός των δύο αντικρουόμενων χαρακτηριστικών να έγινε εσκεμμένα, προκειμένου να προσφέρει μία ισορροπία στο κτίριο, η οποία θα του προσέδιδε την απαραίτητη οικειότητα προς τον χρήστη. Η μεγαλύτερη σύγκρουση όμως επέρχεται μεταξύ των κτιρίων του Aymonino που διακρίνονταν για την πολυπλοκότητα και τις μοντέρνες γραμμές τους με γενναιόδωρες σχεδιαστικές χειρονομίες, σε αντίθεση με αυτό του Rossi που επέλεξε μια πιο αυστηρή προσέγγιση η οποία κατάφερε να εξομαλύνει την ποικιλομορφία στα κτίρια του Aymonino.

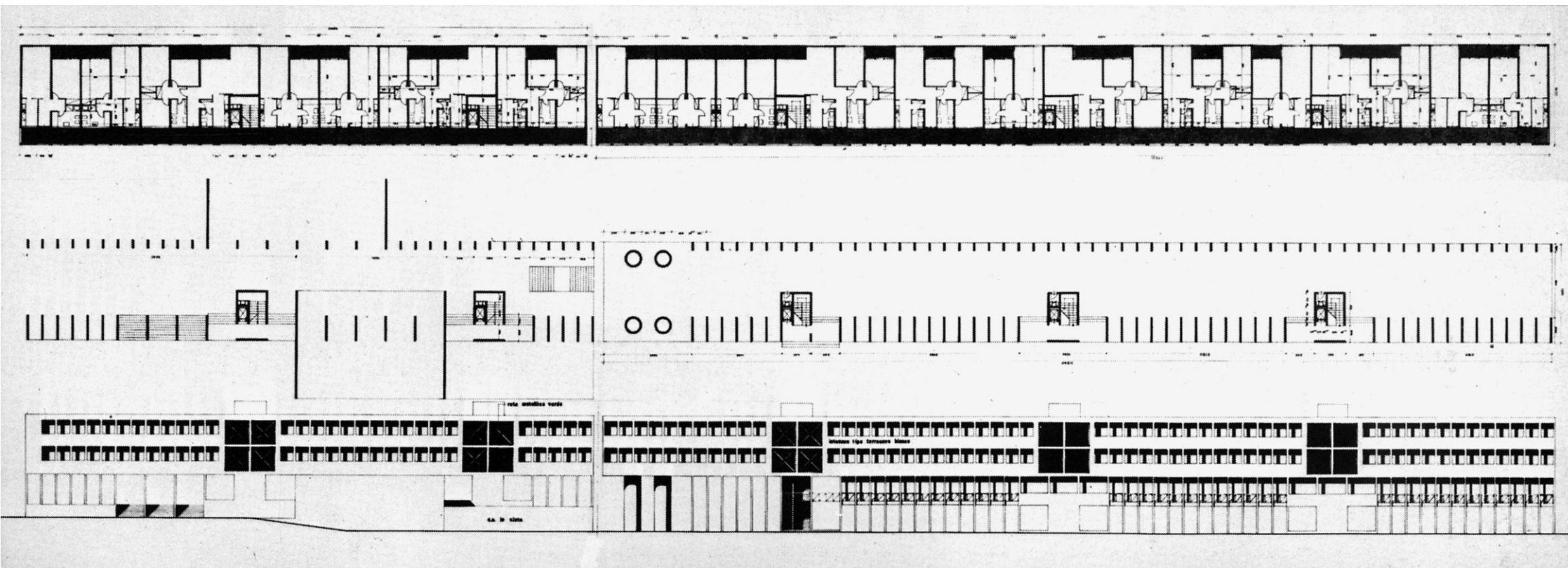

Εικόνα 77: Το κτίριο του Rossi

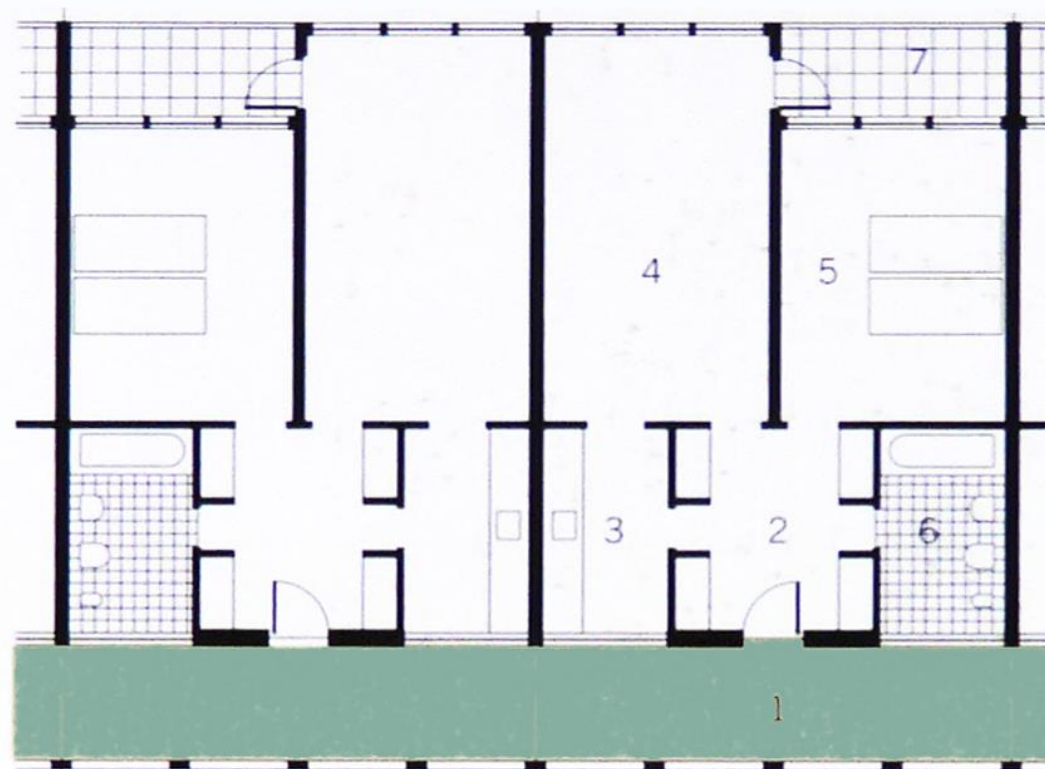
Εικόνα 78: Επίπεδο εισόδου

Εικόνα 79: Κατόψεις ορόφου και ισογείου (πάνω), όψη (κάτω)

- 1: Διάδρομος
- 2: Είσοδος
- 3: Κουζίνα
- 4: Σαλόνι
- 5: Υπνοδμάτιο
- 6: Μπάνιο
- 7: Μπαλκόνι

Εικόνα 80: Κατόψεις διαμερισμάτων

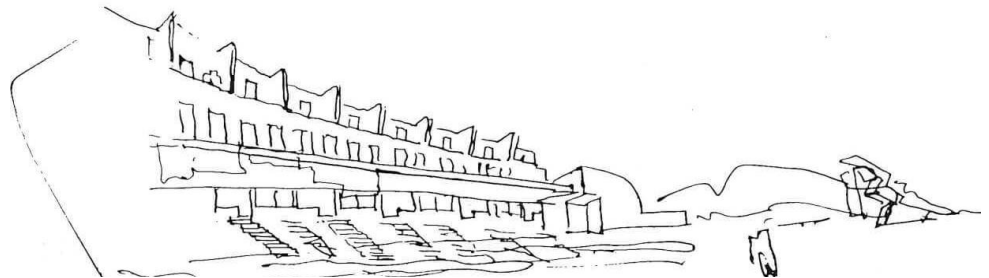
Bouça Housing Complex

Το Bouça Social Housing σχεδιάστηκε από τον Alvaro Siza το 1977, μετά την Πορτογαλική Δημοκρατική Επανάσταση του 1974 και βρίσκεται στο Πόρτο. Η κατασκευή του έργου υποστηρίχτηκε από το χρηματοδοτούμενο κυβερνητικό πρόγραμμα Serviço de Apoio Ambulatorio Local (SAAL) που στόχευε στη στέγαση ανθρώπων με οικονομικές δυσκολίες.

Το συγκρότημα αποτελείται από τέσσερις μπάρες τοποθετημένες παράλληλα, ύψους τεσσάρων ορόφων, το οποίο προκύπτει από ζεύγη Duplex διαμερισμάτων τοποθετημένα το ένα πάνω στο άλλο. Ανάμεσα τους δημιουργούνται κενά τα οποία λειτουργούν ως αυλές, γεγονός που αποτελεί σημείο αναφοράς στις εργατικές γειτονιές του Πόρτο. Τα κτίρια εφάπτονται σε ένα παχύ οριζόντιο τοίχο που λειτουργεί ως στοιχείο απομόνωσης μεταξύ των σιδηροδρομικών γραμμών και του συγκροτήματος. [30] Τα διαμερίσματα κυμαίνονταν μεταξύ του ενός και πέντε δωματίων, τα οποία οργανώνονταν σε 2 ορόφους πλάτους 4 μέτρων. Για λόγους κοινωνικής συνύπαρξης οι όροφοι που διαθέτουν τις καθημερινές χρήσεις, όπως το καθιστικό και την κουζίνα, τοποθετούνται διαδοχικά (όροφοι 2-3), ενώ εκείνοι που περιέχουν τα υπνοδωμάτια τοποθετούνται στα ακρότατα επίπεδα (όροφοι 1-4). Λόγω αυτού κάθε

Εικόνα 81: Αεροφωτογραφία του συγκροτήματος

Εικόνα 82: Σκίτσο του Alvaro Siza

διαμέρισμα που βρίσκεται στο ισόγειο διαθέτει εξωτερική σκάλα που καταλήγει στην είσοδό του, όπου βρίσκονται η κουζίνα και το καθιστικό. Στα ψηλότερα επίπεδα η πρόσβαση γίνεται μέσω υπαίθριου διαδρόμου, ο οποίος αποτελεί βασικό σημείο κοινωνικοποίησης του συγκροτήματος. Στη νότια ακμή κάθε κτιρίου έχουν τοποθετηθεί κοινοτικές εγκαταστάσεις όπως πλυντήρια, βιβλιοθήκες και καταστήματα. Αυτή η επιλογή βοηθάει στο να οριστούν οι εισοδοί των αυλών στο συγκρότημα. [31]

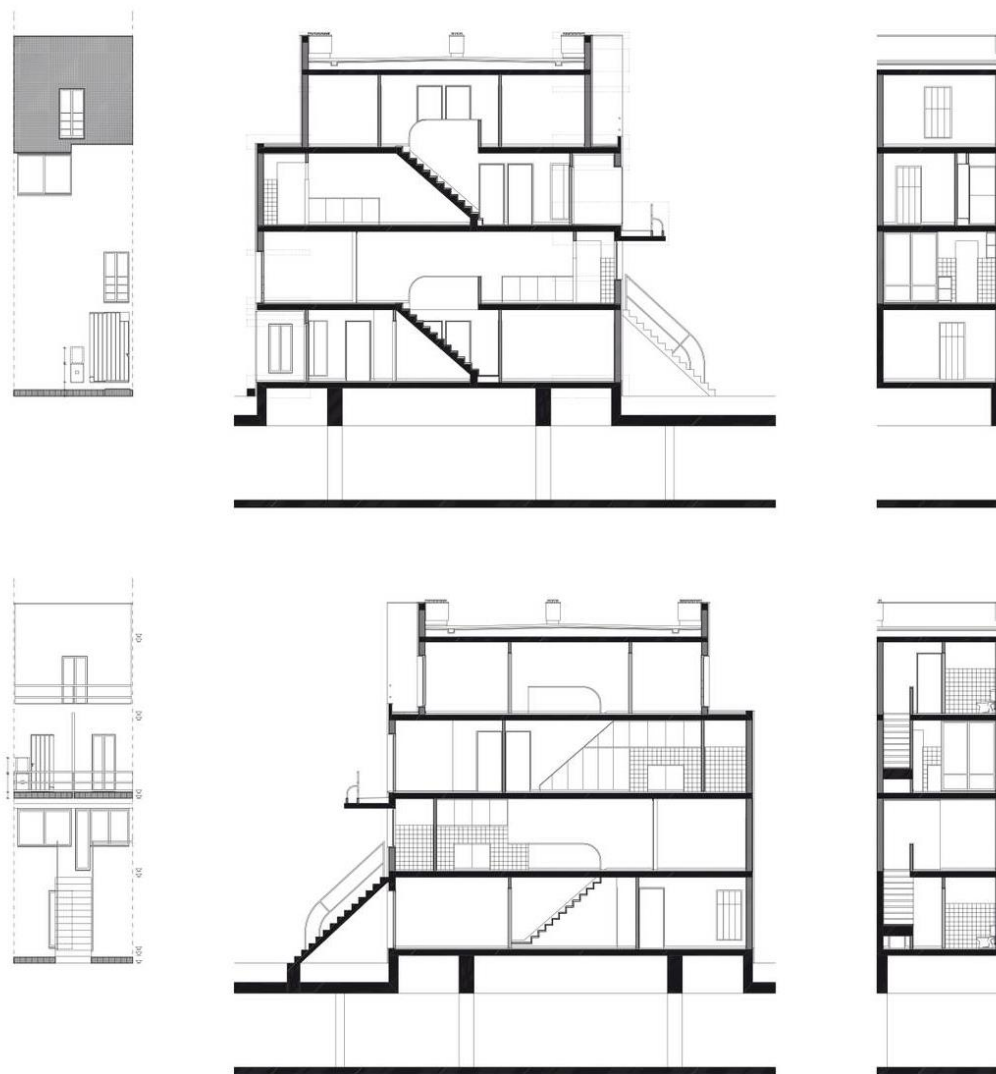
Ο Alvaro Siza στο έργο αυτό κατάφερε να δημιουργήσει μια γειτονιά προσαρμοσμένη στην κλίμακα της περιοχής, διατηρώντας την όψη στον βασικό δρόμο η οποία συνομιλεί με τα γύρω κτίρια. Ακόμη με κάθε ευκαιρία που του δίνεται δημιουργεί εισόδους προς τις εσωτερικές αυλές του συγκροτήματος, προωθώντας με αυτόν τον τρόπο τις κοινωνικές συναναστροφές. Το 2002, με την κατασκευή σταθμού μετρό κοντά στο συγκρότημα, ξεκίνησαν οι διαδικασίες ολοκλήρωσης του έργου και παρόλο που πέρασαν σχεδόν 30 χρόνια από τον αρχικό σχεδιασμό, έγιναν ελάχιστες στοχευμένες αλλαγές που αποσκοπούσαν στην ασφάλεια και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των ενοίκων. Συμπερασματικά το έργο του Siza είναι από τα λίγα παραδείγματα συλλογικής κατοίκησης τα οποία αγαπήθηκαν από τους κατοίκους και κατάφεραν να λειτουργήσουν όπως τα φαντάστηκε ο αρχιτέκτονας.

Εικόνα 82: Σχέδιο γενικής διάταξης του συγκροτήματος

Εικόνα 83 & 84: Κοινόχρηστοι χώροι συγκροτήματος

Εικόνα 85: Τομές και όψεις ζεύγους διαμερισμάτων

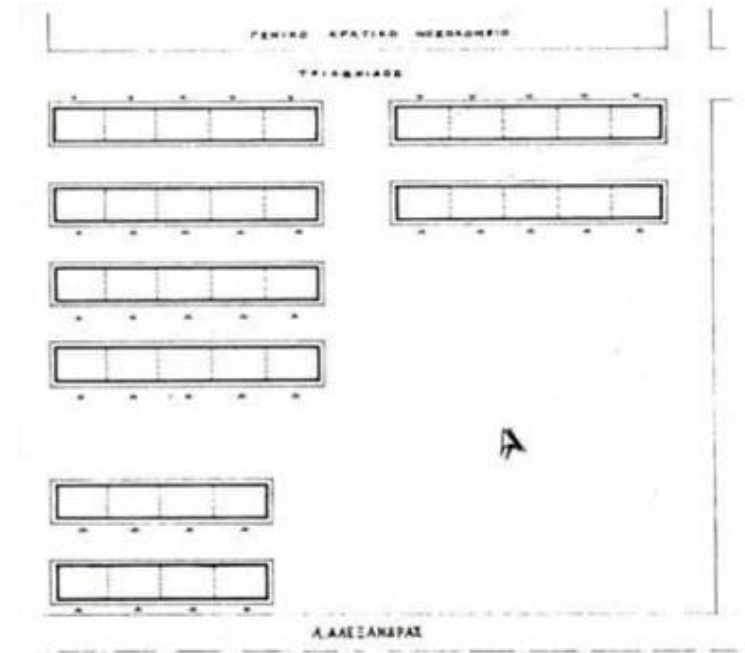

Εικόνα 86: Κατόψεις διαμερισμάτων

Προσφυγικά λεωφόρου Αλεξάνδρας

Το συγκρότημα κατοικιών στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας χτίστηκε την περίοδο μεταξύ 1933-1935 για να στεγάσει μεγάλο αριθμό προσφύγων που είχαν καταφθάσει στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Αποτελείται από οχτώ τριώροφες πολυκατοικίες που συνολικά συγκροτούν 228 διαμερίσματα. Οι τέσσερις πρώτες πολυκατοικίες, επί της λεωφόρου Αλεξάνδρας, έχουν σχεδιαστεί από τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Κυριακό, ενώ οι υπόλοιπες τέσσερις από τον αρχιτέκτονα Κίμωνα Λάσκαρι.

Μορφολογικά τα κτίρια δεν παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους, ενώ ακολουθούν την τυπολογία της μπάρας και παρατάσσονται εν σειρά. Τα χαρακτηριστικά του το κατατάσσουν στο κίνημα του μοντερνισμού με βασικότερο στοιχείο την έμφαση στη λειτουργικότητα. Συγκεκριμένα, αν και πρόκειται για μοντέρνο κτίριο, κατασκευαστικά ήταν χτισμένο με παραδοσιακό τρόπο, από λιθοδομή ενώ τα δάπεδα και οι οροφές από οπλισμένο σκυρόδεμα. Την εποχή που κατασκευάστηκε, το οπλισμένο σκυρόδεμα δεν ήταν αρκετά διαδεδομένο και δεν υπήρχε η τεχνογνωσία που θα επέτρεπε την εκτεταμένη χρήση του υλικού. Όλα τα διαμερίσματα ήταν διαμπερή (από βορρά - νότο) με ανοίγματα σε κάθε χώρο, συμβάλλοντας έτσι στον επαρκή φωτισμό και αερισμό του εκάστοτε διαμερίσματος. Το κλιμακοστάσιο εξυπηρετεί έξι διαμερίσματα συνολικά, δηλαδή δύο ανά όροφο. Στην ταράτσα αυτών βρίσκονται δύο πλυσταριά και αποθήκες για τις ανάγκες των ενοίκων. Αξίζει να σημειωθεί ότι, επειδή τα τοιχεία ήταν από πέτρα, είχαν εξαιρετική ήχο - θερμομόνωση με βάση τις κατασκευαστικές προδιαγραφές της εποχής. [32]

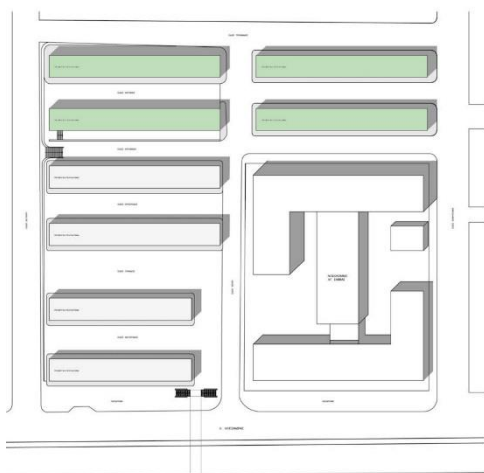

Εικόνα 87: Σχέδιο γενικής διάταξης

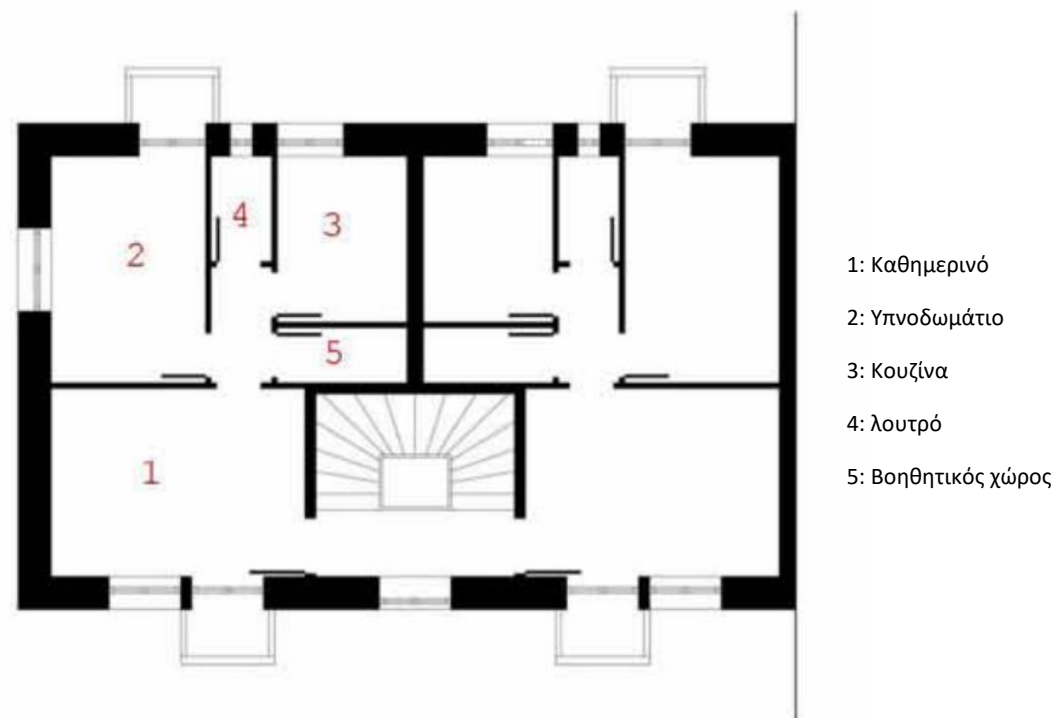

Εικόνα 88: Τα προσφυγικά λίγο μετά την ολοκλήρωση του έργου

Τα διαμερίσματα είναι 45 τ.μ. και λόγω του ότι σχεδιάστηκαν από διαφορετικούς αρχιτέκτονες υπάρχουν δύο τύποι διαμερισμάτων. Οι κατοικίες τύπου Α βασίζονται σε σχέδια του Λάσκαρι, η διάταξη τους δημιουργεί κοινόχρηστες αυλές με ιδιωτικό χαρακτήρα που αντιστοιχούν σε κάθε ζεύγος κατοικιών. Λόγω αυτής της σχεδιαστικής επιλογής τα διαμερίσματα είναι διαμπερή. Οι χώροι διημέρευσης και τα κλιμακοστάσια ήταν στραμμένοι προς τον δρόμο και τους δημόσιους χώρους του συγκροτήματος, ενώ οι ιδιωτικοί χώροι όπως τα υπνοδωμάτια, η κουζίνα και το λουτρό ήταν προσανατολισμένα προς τις κοινόχρηστες αυλές. Η είσοδος στα διαμερίσματα πραγματοποιείται από κοινόχρηστο κλιμακοστάσιο το οποίο εξυπηρετεί δύο διαμερίσματα ανά όροφο. Αξιοσημείωτο είναι η σημασία που δίνεται στον χώρο του καθημερινού ο οποίος καταλαμβάνει σχεδόν το μισό διαμέρισμα. Τέλος παρατηρούμε ότι τοποθετούνται μπαλκόνια και από τις δύο πλευρές του κτιρίου διαμορφώνοντας έτσι την όψη όχι μόνο προς τους δημόσιους χώρους αλλά και προς τους ιδιωτικούς.

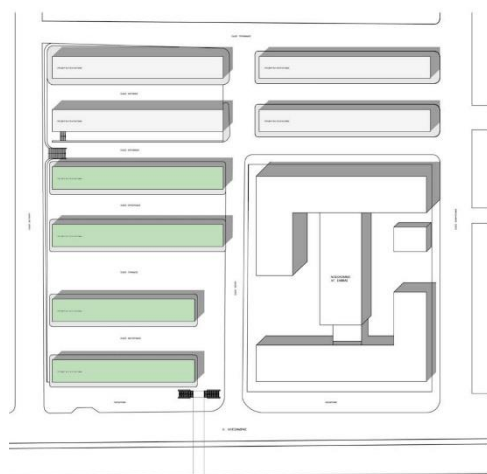

Τα κτίρια που Σχεδίασε ο Λάσκαρις

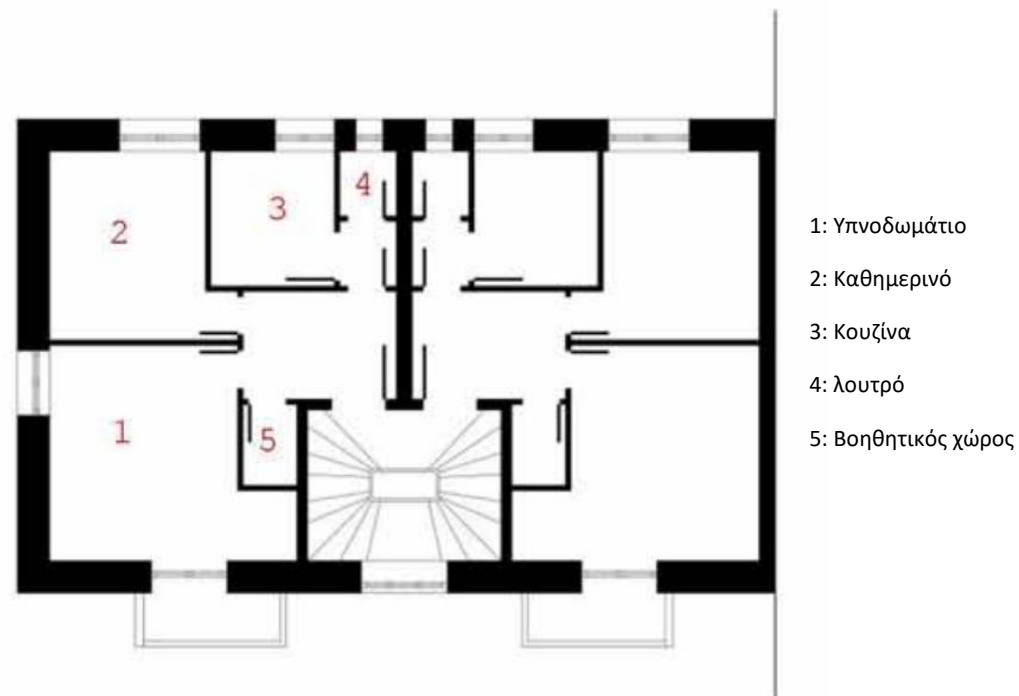

Κάτοψη διαμερισμάτων τύπου Α

Η τυπολογία τύπου 'B' σχεδιάστηκε από τον Κυριακού και εφαρμόστηκε σε τέσσερις πολυκατοικίες τοποθετημένες εν σειρά. Η ιδιωτική ζώνη του διαμερίσματος βρίσκεται στη νότια πλευρά. Στο παράδειγμα του Κυριακού έμφαση δίνεται στον χώρο υπνοδωματίου και ο χώρος καθημερινού έχει υποβαθμιστεί σε σχέση με την πρόταση του Λάσκαρι. Ακόμη λόγω του ότι το κλιμακοστάσιο βρίσκεται στην ιδιωτική ζώνη του διαμερίσματος τοποθετείται προθάλαμος στον χώρο εισόδου. Τέλος παρατηρείται μια σημαντική μείωση των διαστάσεων της κουζίνας καθώς και του λουτρού.

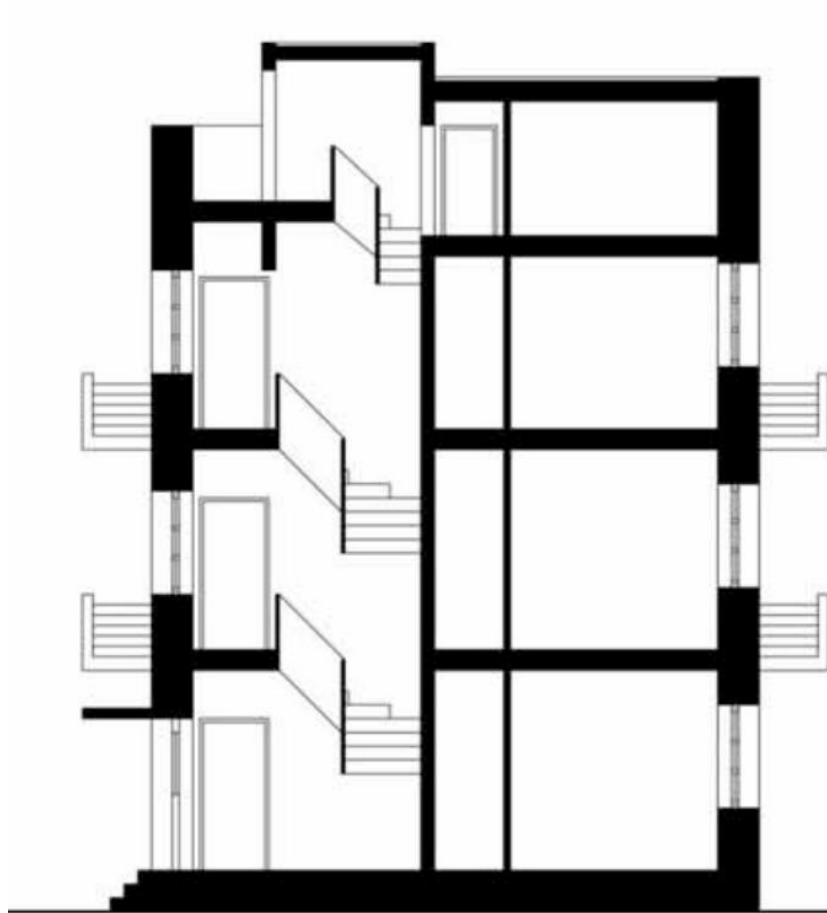

Τα κτίρια που Σχεδίασε ο Κυριακού

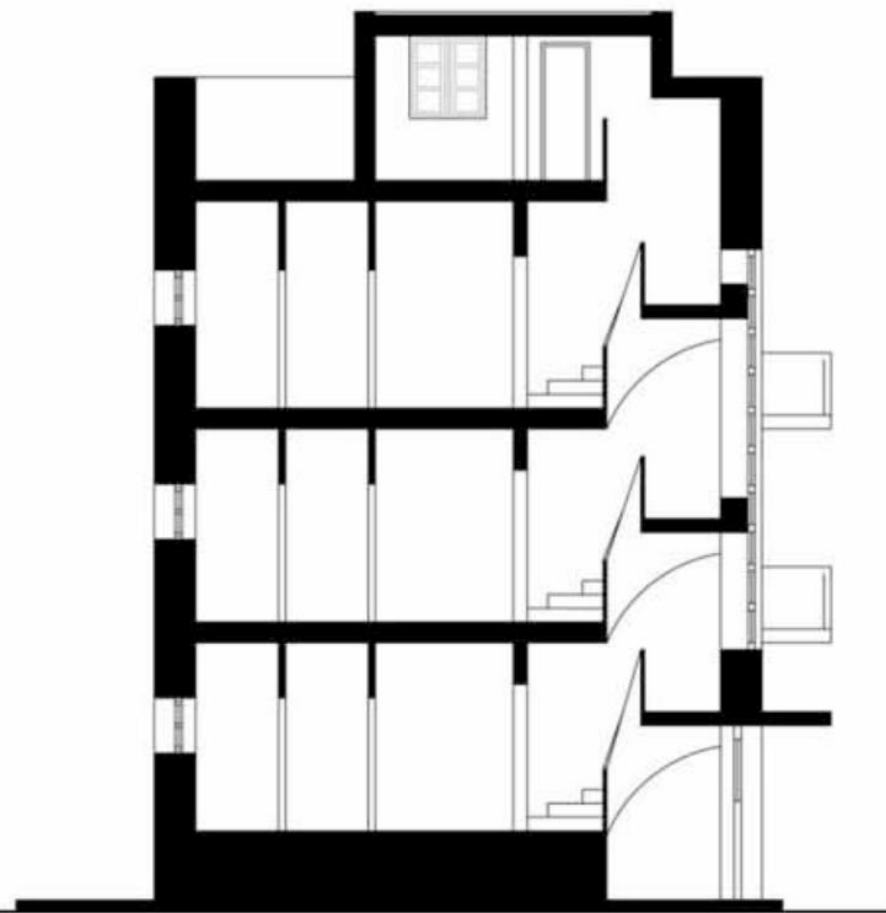

Κάτοψη ορόφου τύπου Β

Τομή κτιρίου τύπου Α

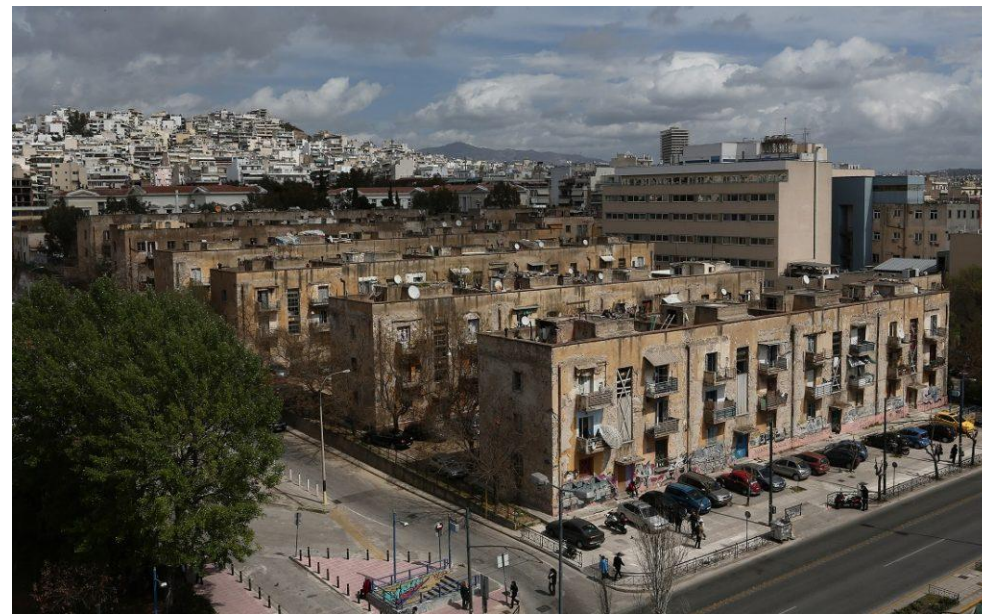

Τομή κτιρίου τύπου Β

Εικόνα 89: Κατόψεις και τομές των δύο τύπων κατοικίας

Ενδιαφέρον σχεδιαστικό χαρακτηριστικό αποτελεί ο ελεύθερος χώρος που αποφασίστηκε να αφήσουν οι αρχιτέκτονες μεταξύ των κτιρίων και ο οποίος αποσκοπούσε στη παροχή καθαρού αέρα και φυσικού φωτισμού στα διαμερίσματα. Στο σύνολο τους τα κτίρια καταλάμβαναν έκταση 4.500τ.μ., ενώ ο ελεύθερος χώρος ανερχόταν στα 10.000τ.μ.. Στον μεταξύ χώρο των πολυκατοικιών δεν προβλεπόταν διαμόρφωση, διότι ο νέος τρόπος συλλογικής κατοίκησης έδινε βάρος στα αστικά πρότυπα και σε αυτά συμπεριλαμβάνονταν η περιορισμένη κίνηση, η ησυχία, οι προσεγγμένες εκδηλώσεις και επαφές.

Μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου πολέμου, οι κάτοικοι άρχισαν σιγά σιγά να εγκαταλείπουν τα προσφυγικά αναζητώντας κάτι καλύτερο. Στο γεγονός αυτό συνέτεινε και η αβεβαιότητα των ενοίκων, οι οποίοι δεν προέβαιναν σε εργασίες συντήρησης των διαμερισμάτων τους λόγω της εκκρεμής απόφασης για κατεδάφιση των τεσσάρων πολυκατοικιών, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί η έκταση ως κοινόχρηστος χώρος του δικαστικού μεγάρου. Έπειτα το 1994 η Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης πρότεινε την ανακαίνιση δύο πολυκατοικιών, ως μέρος πιλοτικού προγράμματος, με την ελπίδα ότι αυτή θα επεκτεινόταν και στις υπόλοιπες, κάτι που όμως δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Εικόνα 90 & 91: Γενική εικόνα των προσφυγικών της Λ.. Αλεξάνδρας σήμερα

Πολυκατοικία «Ασύρματος» στον λόφο Φιλοπάππου

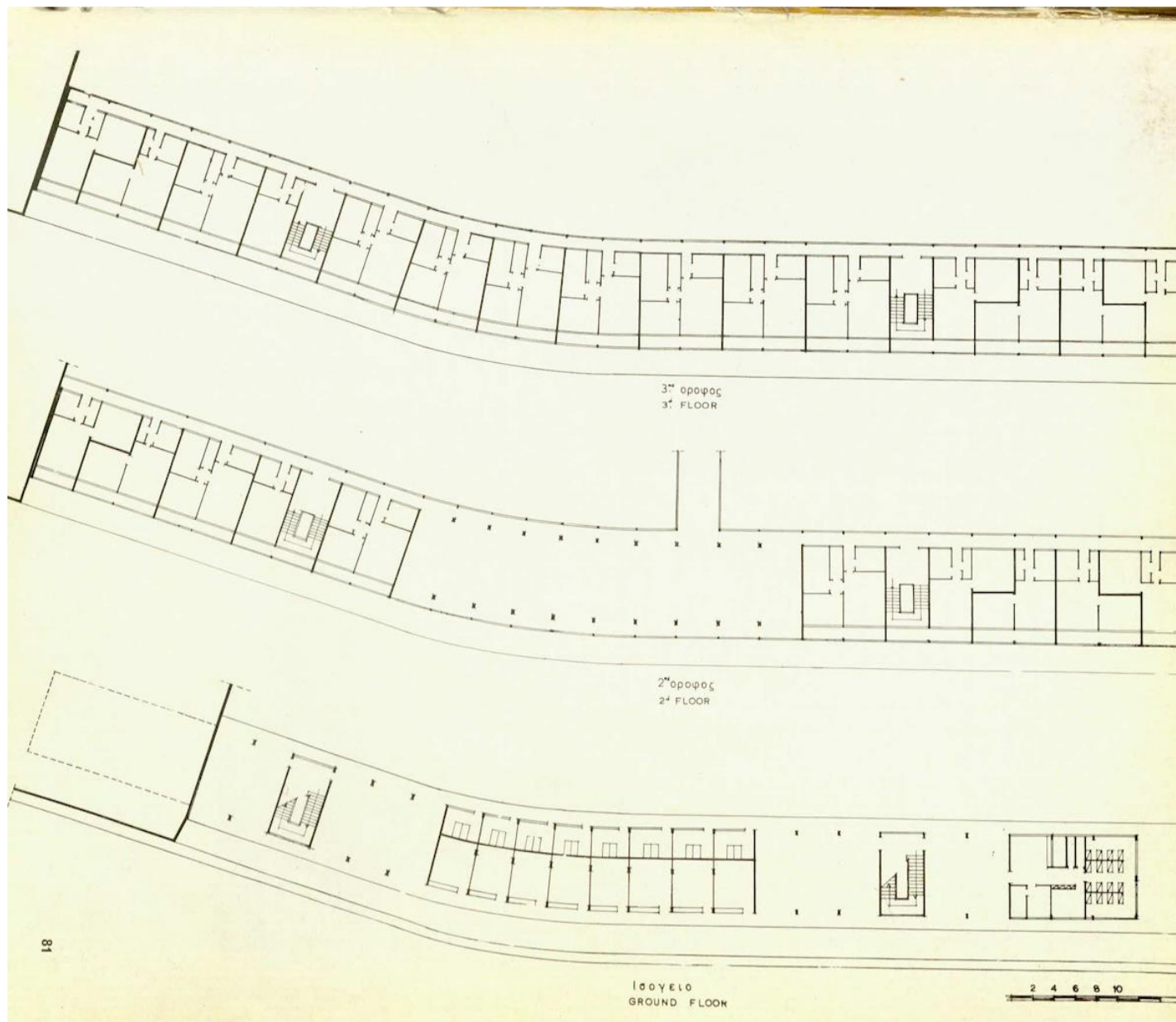
Το κτίριο του «Ασυρμάτου» αποτελεί ακόμη ένα σημαντικό παράδειγμα εργατικής κατοικίας. Σχεδιάστηκε από την αρχιτέκτονα Έλλη Βασιλικιώτη και χτίστηκε το 1967 ως μέρος μιας μελέτης που διενεργήθηκε από την Υπηρεσία Οικισμού του Υπουργείου Δημοσίων Έργων. Ο στόχος της κατασκευής ήταν η παροχή κατοικίας σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα. Πρόκειται για κτίσμα 5 ορόφων που περιλαμβάνει 55 διαμερίσματα εκ των οποίων τα 4 είναι των 1,5 δωματίων, τα 24 των 2 και τα 27 των 3. Επίσης, στο ισόγειο βρίσκονται κοινόχρηστοι χώροι αλλά και 8 καταστήματα. Τα διαμερίσματα παρατάσσονται σε σειρά και τυπολογικά δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. [33]

Εικόνα 92: Πολυκατοικία «Ασύρματος»

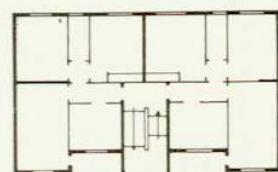
«Η μορφολογική λιτότητα της εργατικής πολυκατοικίας της Βασιλικιώτη, η εναρμόνισή της με το φυσικό τοπίο του Φιλοπάππου και η έμφαση που έχει δοθεί στους κοινόχρηστους χώρους αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία μιας αρχιτεκτονικής τάσης της δεκαετίας του '60, αλλά ταυτόχρονα φέρνουν στο νου αντίστοιχες αρχές που είχαν εφαρμοσθεί στις προσφυγικές πολυκατοικίες του Μεσοπολέμου, οι οποίες άλλωστε ανεγέρθηκαν προκειμένου να καλύψουν παρόμοιες ανάγκες.» [34]

Το κτίριο τοποθετήθηκε στο πραινές του λόφου με αποτέλεσμα την προσαρμογή του στην καμπυλότητα της γεωμορφολογίας του οικοπέδου αλλά και της καμπύλης του παρακείμενου δρόμου. Χάρη σε αυτή τη σχεδιαστική επιλογή δόθηκε η δυνατότητα δημιουργίας αμφίπλευρης εισόδου στο συγκρότημα, μιας εκ των οποίων είναι στο υψηλότερο σημείο του οικοπέδου και της άλλης στο χαμηλότερο. Κύρια είναι αυτή που βρίσκεται στην κοίλη πλευρά του κτιρίου, όπου τοποθετήθηκε και ο διάδρομος εισόδου για τα διαμερίσματα. Ο διάδρομος αυτός διατρέχει την όψη και λόγω του ότι είναι ημιυπαίθριος επιτρέπει την τοποθέτηση ανοιγμάτων και στις δύο όψεις του, καθιστώντας τα διαμερίσματα ευάερα και διαμπερή. Η είσοδος από την άλλη πλευρά, όπου υπάρχουν οι μικροί ημιυπαίθριοι χώροι, επιτυγχάνεται μέσω των κλιμακοστασίων από το χαμηλό επίπεδο του οικοπέδου όπου βρίσκονται και τα καταστήματα.

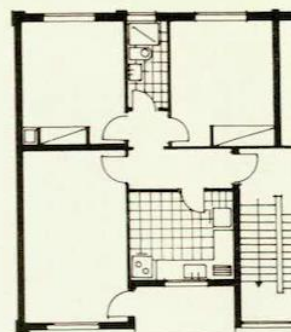
Εικόνα 93: Κατόψεις Επιπέδων

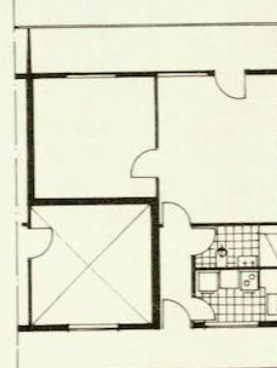
4ώροφη πολυκατοικία. Κάτοψη τυπικού
όρόφου. Κάτοψη ισογείου.
4-storey apartment building. Typical
floor plan. Ground floor plan.

0 2 4 6

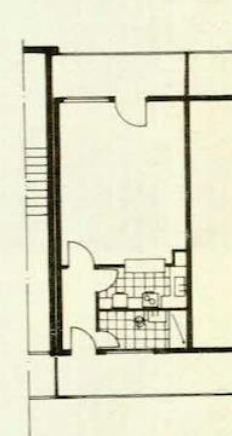
Τύπος κατοικίας 3 δωματίων. Ώφέλιμο
έμβαδό 64μ². Έξώστης 4,5μ².
Type of 3-rooms dwelling. Floor area
64m². Veranda 4,5m².

0 1 2 3 4 5

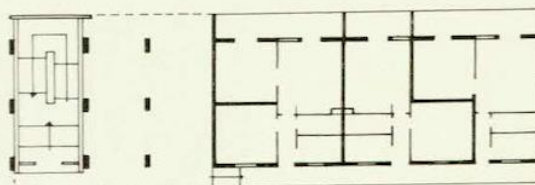
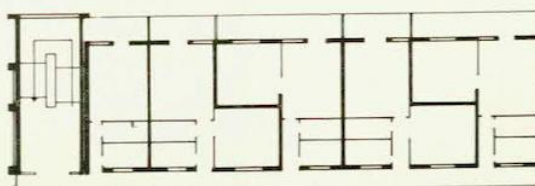

Τύπος κατοικίας 2
δωματίων. Ώφέλι-
μο έμβαδό 41μ². Έ-
ξώστης 10μ².
Type of 2-rooms
dwelling. Floor a-
rea 41m². Veranda
10m².

0 1 2 3 4 5

Τύπος κατοικίας 1 δωματίου. Ώφέλι-
μο έμβαδό 27μ². Έξώστης 5μ².
Type of 1-room dwelling. Floor area
27m². Veranda 5m².

4ώροφη πολυκατοικία. Κάτοψη τυπικού
όρόφου. Κάτοψη ισογείου.
4-storey apartment building. Typical
floor plan. Ground floor plan.

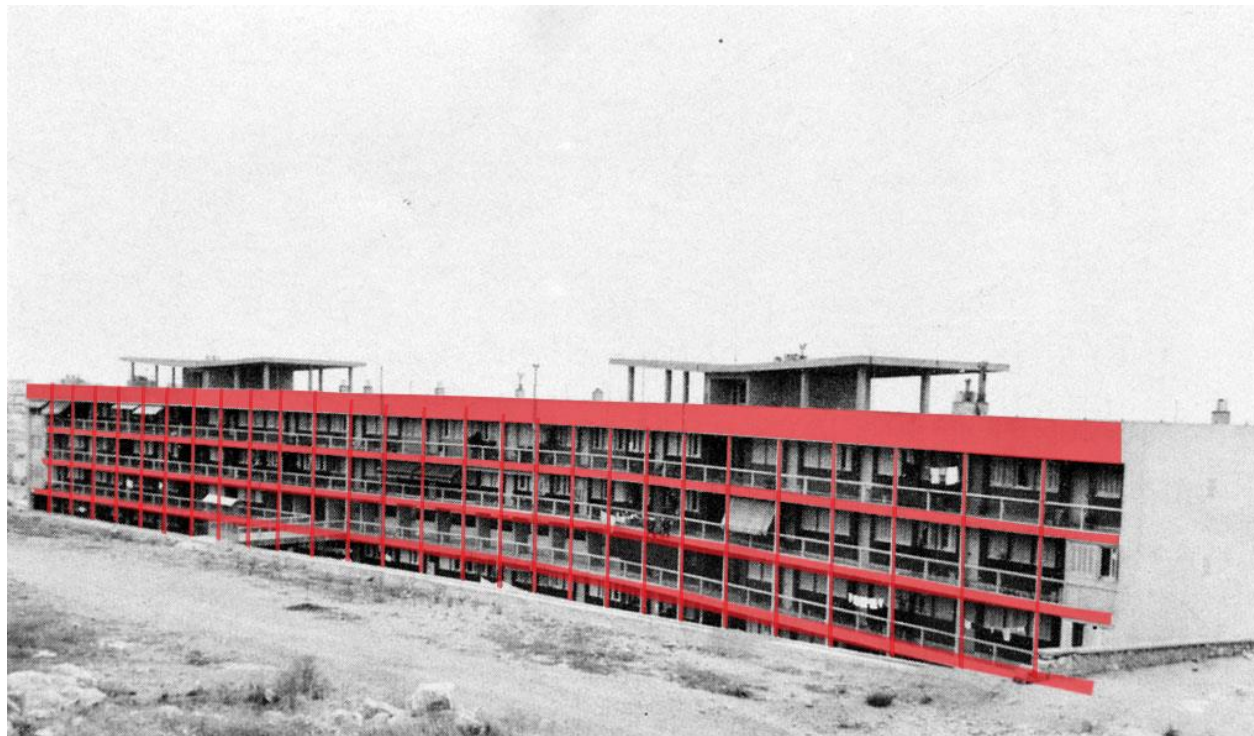
0 2 4 6 8 10

Εικόνα 94: Κατόψεις τυπολογιών

Εικόνα 95: Πολυκατοικία «Ασύματος»

Χαρακτηριστικό σημείο του σχεδιαστικού λεξιλογίου που επέλεξε η αρχιτέκτονας αποτελεί ο κάναβος, ο οποίος οργανώνει τον φέροντα οργανισμό του κτιρίου αλλά και την όψη αυτού. Επιπλέον, χαρακτηριστικό στοιχείο της σύνθεσης αποτελεί ο ημιυπαίθριος χώρος στο επίπεδο του δρόμου, ο οποίος πέρα από είσοδο στα διαμερίσματα λειτουργεί και ως χώρος κοινωνικών συναναστροφών. Ακόμη, αφήνοντας τον χώρο αυτό κενό επιτρέπει την οπτική φυγή προς τον φαληρικό κόλπο. Το χαρακτηριστικό αυτό σε συνδυασμό με τη γέφυρα που τοποθετείται, για να επιτρέψει την πρόσβαση από αυτό το επίπεδο, δημιουργεί μια συνομιλία με τον περιβάλλοντα χώρο αντί να γίνεται εμπόδιο αυτού. Τέλος, εμφανείς είναι οι αναφορές στις βασικές αρχές του μοντέρνου κινήματος, χρησιμοποιώντας το επίπεδο εισόδου και το δώμα ως ανοιχτούς κοινόχρηστους χώρους που αποσκοπούν στη συγκέντρωση και συνάντηση των ενοίκων, δημιουργώντας ευκαιρίες για κοινωνική επαφή.

Εικόνα 96: Η « μεταφορά » του φέροντα οργανισμού στην όψη

Εργατικές κατοικίες Κωνσταντίνιδη

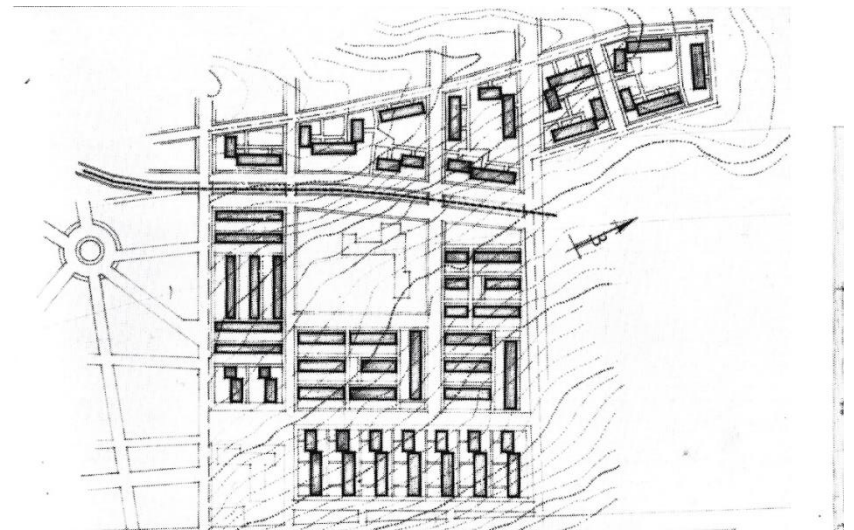
Οι εργατικές πολυκατοικίες αποτέλεσαν το πρώτο έργο μεγάλης κλίμακας που ανέλαβε ο Άρης Κωνσταντίνιδης, ο οποίος την περίοδο αυτή ανέλαβε τα καθήκοντα του προϊστάμενου της Υπηρεσίας Μελετών του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας. Οι εργατικές κατοικίες της Ν. Φιλαδέλφειας ήταν οι πρώτες που σχεδίασε και η κατασκευή τους ολοκληρώθηκε μεταξύ των ετών 1955 και 1957.

Το συγκρότημα οργανώθηκε με ελεύθερο σύστημα διάταξης σε πέντε μικρά οικοδομικά τετράγωνα με κανονικό και ακανόνιστο σχήμα. Τα κτίρια αναπτύχθηκαν σε δύο οικοδομικά τετράγωνα και οι ορθοκανονικοί όγκοι των μονάδων ακολουθούσαν τη γεωμετρία των δρόμων που τα όριζαν. Η επανάληψη των στοιχείων δεν έγινε με σταθερό βήμα και αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ποικιλομορφίας και χωρικών σχέσεων.

Μία τυπική μονάδα περιλαμβάνει ένα ημιυπαίθριο κλιμακοστάσιο εκατέρωθεν του οποίου διατάσσονται δύο διαμερίσματα των τριών υπνοδωματίων ανά όροφο. Σημαντικό στοιχείο της σύνθεσης αποτελεί ο αυστηρός κάναβος που επιλέγει να χρησιμοποιήσει ο αρχιτέκτονας και τον συναντάμε στον φέροντα οργανισμό, ο οποίος μεταφέρεται και στις όψεις των μονάδων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι όψεις οργανώνονται από τον φέροντα οργανισμό, ο οποίος παραμένει ανεπίχριστος, καθώς και από τους τοίχους πλήρωσης, οι οποίοι είναι από πλινθοδομή, βαμμένοι σε γαϊώδεις τόνους όπως ώχρα, κεραμιδί και καφέ. Ακόμη χαρακτηριστική είναι η αναφορά που γίνεται στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική και πιο συγκεκριμένα στον ξύλινο εξώστη όπου στο λεξιλόγιο του Κωνσταντίνιδη παίρνει την μορφή μεταλλικών κιγκλιδωμάτων διατομής Τ ή Γ. [35]

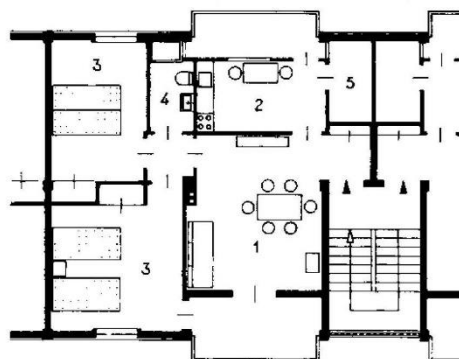
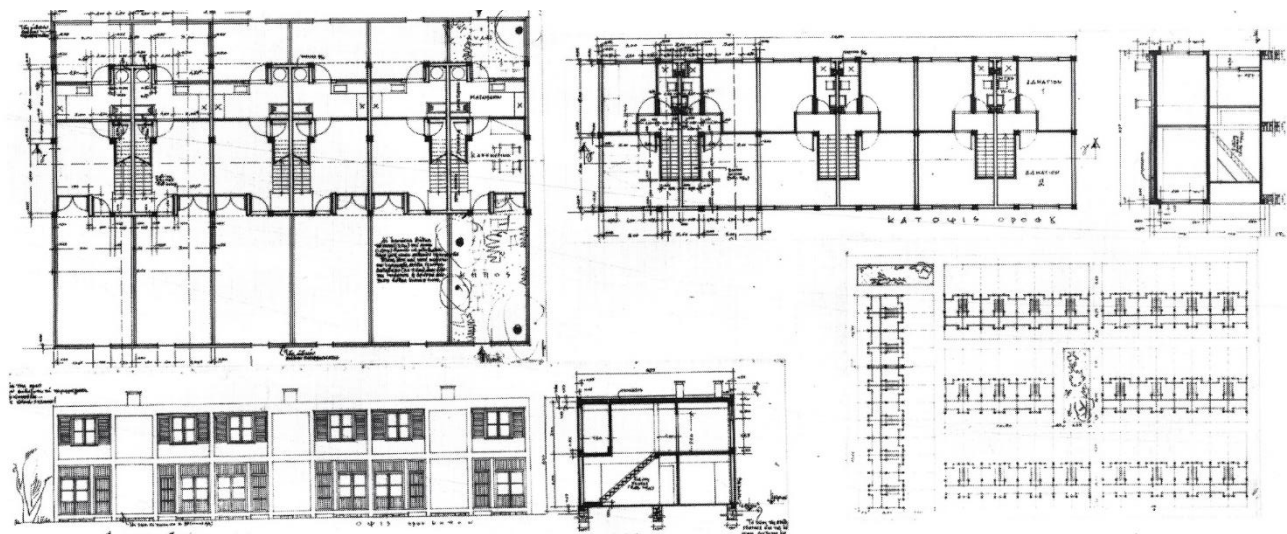
Εικόνα 97: Εργατικές κατοικίες Φιλαδέλφειας

Εικόνα 98: Γενική διάταξη εργατικών Νέας Φιλαδέλφειας

Εικόνα 100: Σχέδια διαμερισμάτων

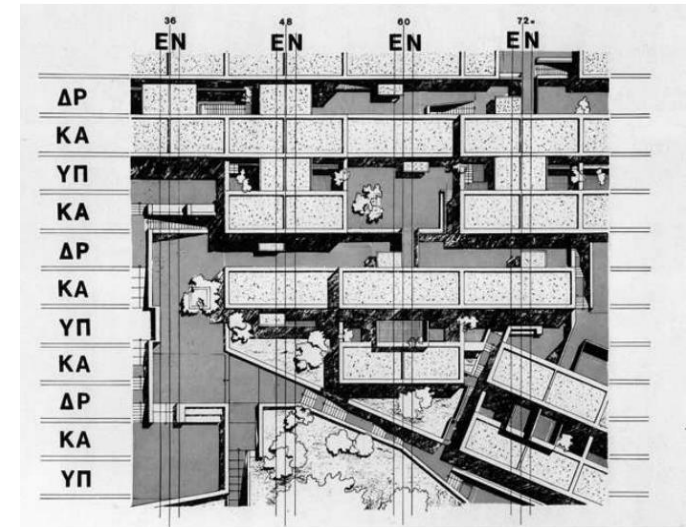
Η κατασκευή των εργατικών κατοικιών φαίνεται να μοιράζεται στοιχεία με κτιριακά συγκροτήματα του πρώιμου μοντέρνου κινήματος, όπως τυπολογικά στοιχεία αλλά και χαρακτηριστικά της πολεοδομικής διάταξής του. Ωστόσο, στην περίπτωση της Ν. Φιλαδέλφειας μπορούμε να αντιληφθούμε την προσαρμογή στον ελληνικό τρόπο ζωής, όπου δίνεται προτεραιότητα στους ανοιχτούς εξωτερικούς χώρους, καθώς και στο χαμηλότερο ύψος των κτιρίων που περιορίζεται σε 2-3 ορόφους σε αντίθεση με τα ευρωπαϊκά παραδείγματα.

Βασική επιδίωξη του Άρη Κωνσταντινίδη ήταν να δημιουργήσει μία μικρογραφία γειτονιάς με τη βοήθεια υπαίθριων – ενδιάμεσων χώρων που θα εξυπηρετούσαν τους κατοίκους και θα ενθάρρυναν την ανάπτυξη των κοινωνικών τους συναναστροφών μέσα στο συγκρότημα. Όμως, οι προϊστάμενοί του στον Ο.Ε.Κ. δεν επιθυμούσαν να χρηματοδοτήσουν μία τέτοια ενέργεια και αυτό τον οδήγησε σε παραίτησή του από τον οργανισμό.

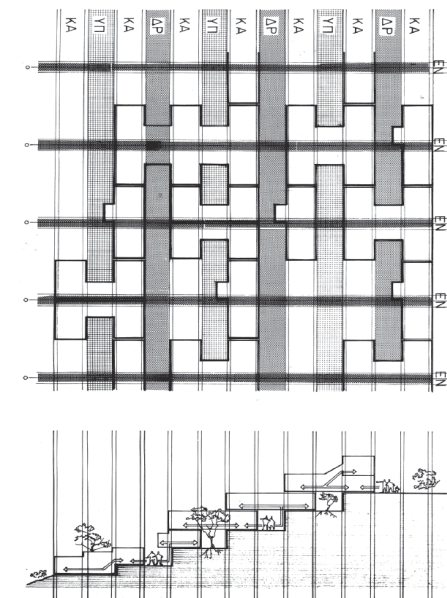
Οι εργατικές κατοικίες του Άρη Κωνσταντινίδη αποτελούν μία αυθεντική προσπάθεια προσαρμογής των αρχών της μοντέρνας πολεοδομίας όπως και της τυποποίησης στη μεταπολεμική Ελλάδα. Παρόλα αυτά, δεν υλοποιήθηκαν οι ιδέες του για τους κοινόχρηστους χώρους, αφήνοντας το έργο του ανολοκλήρωτο, διότι στην αρχική σύνθεση οι κοινόχρηστοι χώροι υπήρξαν αρκετά σημαντικοί. Η έλλειψη κοινόχρηστων χώρων ενθάρρυνε αρκετούς ένοικους να προβούν σε οικειοποιήσεις και να δημιουργήσουν αυλές και ιδιόκτητους χώρους στάθμευσης μέσα στον κοινόχρηστο χώρο.

Οικισμός στο Δίστομο

Σχεδιάστηκε από τους αρχιτέκτονες Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη το 1969 σε έκταση 30 στρεμμάτων, για να στεγάσει ένα μέρος του διοικητικού, επιστημονικού και εργατοτεχνικού προσωπικού που απασχολούσε η εταιρία «ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΝ ΕΛΛΑΣ Α.Ε.». Οι αρχικές σκέψεις ήταν να κατασκευαστούν 3 πολυκατοικίες που ο διαχωρισμός τους θα γινόταν με βάση την ιεραρχία των εργαζομένων. Όμως, προτάθηκε από τους αρχιτέκτονες ένα διαφορετικό σενάριο με βασικά στοιχεία την κοινωνική συμβίωση και μελλοντική εξέλιξη. Έτσι κατέληξαν στην κατασκευή ενός οικισμού που τοποθετούνταν αρμονικά στο τοπίο. Αυτός πέρα από τις 85 κατοικίες περιλάμβανε ένα μικρό κέντρο κοινωνικής ζωής που περιείχε καταστήματα, καφενείο, εστιατόριο, αίθουσα συγκεντρώσεων, υφαντουργείο για την απασχόληση των γυναικών κ.ά. Ο οικισμός αναπτύχθηκε πάνω σε ένα σύστημα ζωνών πλάτους 3,32μ., στις οποίες εγγράφονται οι υπαίθριοι, ημιυπαίθριοι και κλειστοί χώροι. Το κτιριακό πρόγραμμα αποτελούνταν από 11 ξενώνες του ενός δωματίου, 17 διαμερίσματα για εργένηδες του ενός δωματίου, 37 διαμερίσματα για οικογένειες 2-3 ατόμων, 14 διαμερίσματα για 4-5 άτομα και 4 διαμερίσματα με ισάριθμα δωμάτια. [36]

Εικόνα 101: Σχέδιο οργάνωσης οικισμού στο Δίστομο

Εικόνα 102:Συνολική εικόνα του οικισμού στο Δίστομο

Η βασική ιδέα ήταν ο οικισμός να γίνει προέκταση της πόλης του Διστόμου, όπου ένας περίπατος θα ξεκινούσε από την πόλη και θα κατέληγε στο κέντρο του οικισμού με τα καταστήματα και την πλατεία. Η προσέγγιση με το αυτοκίνητο θα γινόταν περιφερειακά του οικισμού, όπου ανάλογα με την εξυπηρέτηση τοποθετήθηκαν και οι θέσεις στάθμευσης. Κεντροβαρικό σημείο της σύνθεσης αποτέλεσε ο πεζόδρομος από όπου θα περνούσε το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και είχε άμεση σχέση με την κεντρική είσοδο, την εκκλησία, αλλά και την πλατεία της αγοράς και του καφενείου. Ο βασικός πεζόδρομος συνδεόταν με πεζόδρομους δευτερεύουσας σημασίας μέσω πλατωμάτων, τα οποία αποτελούσαν σημεία αναφοράς και χαρακτηριστικά στοιχεία του οικισμού.

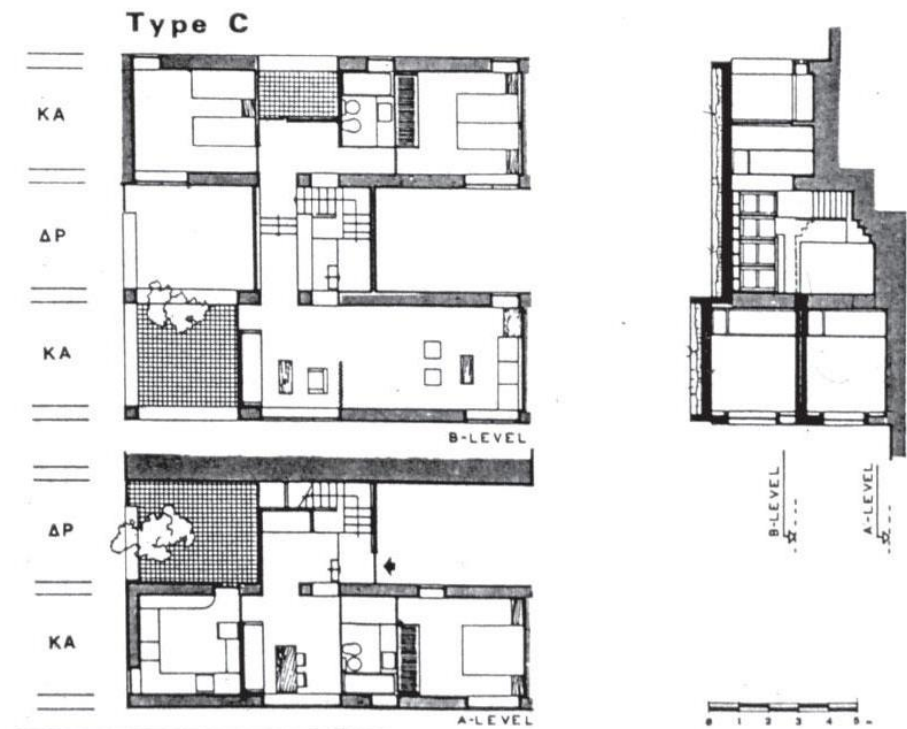
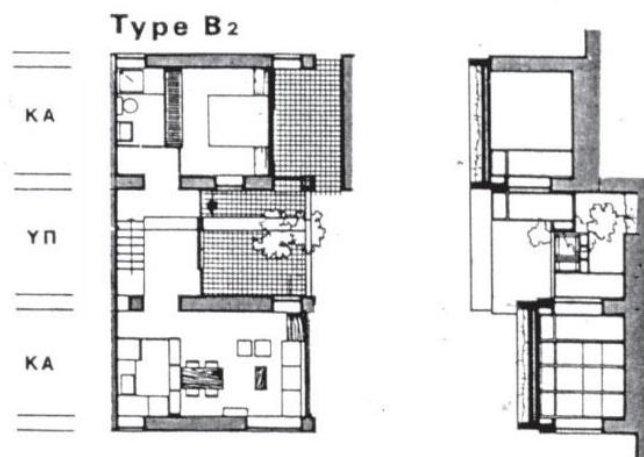
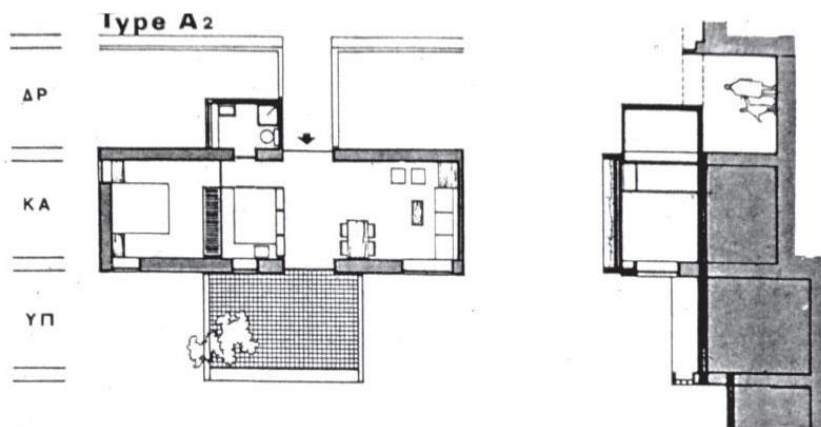
Σημαντικότερο στοιχείο της πρότασης αποτέλεσε το γεγονός ότι έδινε την ευκαιρία στον κάτοικο να διαλέξει ο ίδιος διαμέρισμα, ανάλογα με τις ανάγκες του, στοχεύοντας παράλληλα στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κατοίκων. Δυστυχώς όμως το έργο των αρχιτεκτόνων δεν τελείωσε όπως το είχαν οραματιστεί. Οι ίδιοι παραιτήθηκαν πριν την ολοκλήρωσή του και κατέληξε στα χέρια των εργολάβων. Μετά την ολοκλήρωσή του οι αρχιτέκτονες επισκέφτηκαν τον οικισμό και αντιλήφθηκαν ότι το πείραμά τους περί κοινωνικής ενότητας δεν πέτυχε και οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα ενωμένο σύνολο. Το 1997 οι εγκαταστάσεις του εργοστασίου διέκοψαν τη λειτουργία τους και αυτό είχε ως συνέχεια την εγκατάλειψη του οικισμού που παραμένει έως σήμερα μία πόλη φάντασμα. [37]

Εικόνα 103: Δρόμος στον οικισμό του Διστόμου

Εικόνα 104: Εικόνα πριν την ολοκλήρωση του έργου

Εικόνα 105: Κατόψεις τυπολογιών

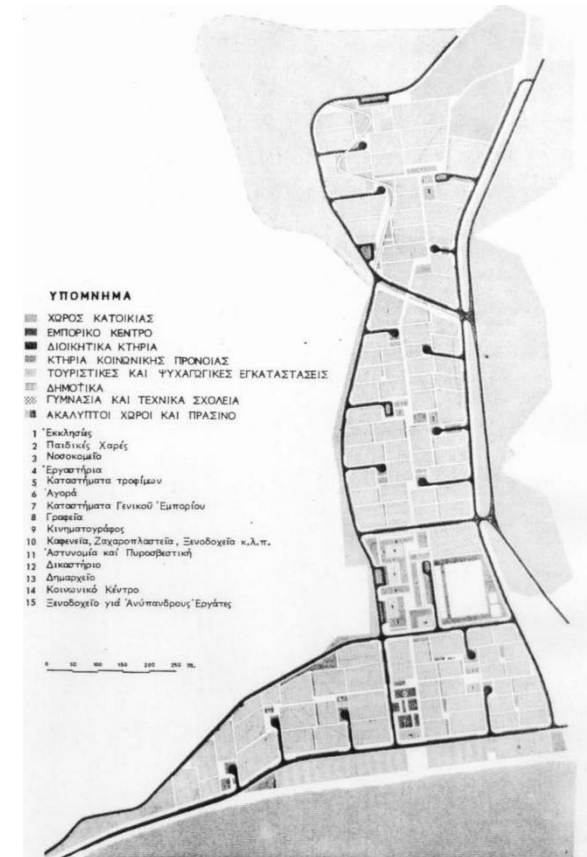

Άσπρα σπίτια Βοιωτίας

Το 1961 ανατέθηκε στο γραφείο Δοξιάδη ο σχεδιασμός οικισμών που θα στέγαζε εργάτες και διοικητικό προσωπικό της εταιρίας «ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΝ ΕΛΛΑΣ Α.Ε.». Σχεδιάστηκαν τρεις οικισμοί για τις ανάγκες της εταιρίας, ένας εκ των οποίων υπήρξε και ο μόνιμος οικισμός στην παραλία του Διστόμου, που ονομάστηκε Άσπρα Σπίτια. Βασικός στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένας οικισμός συμπληρωματικός ή και ανταγωνιστικός αυτού της Λιβαδειάς.

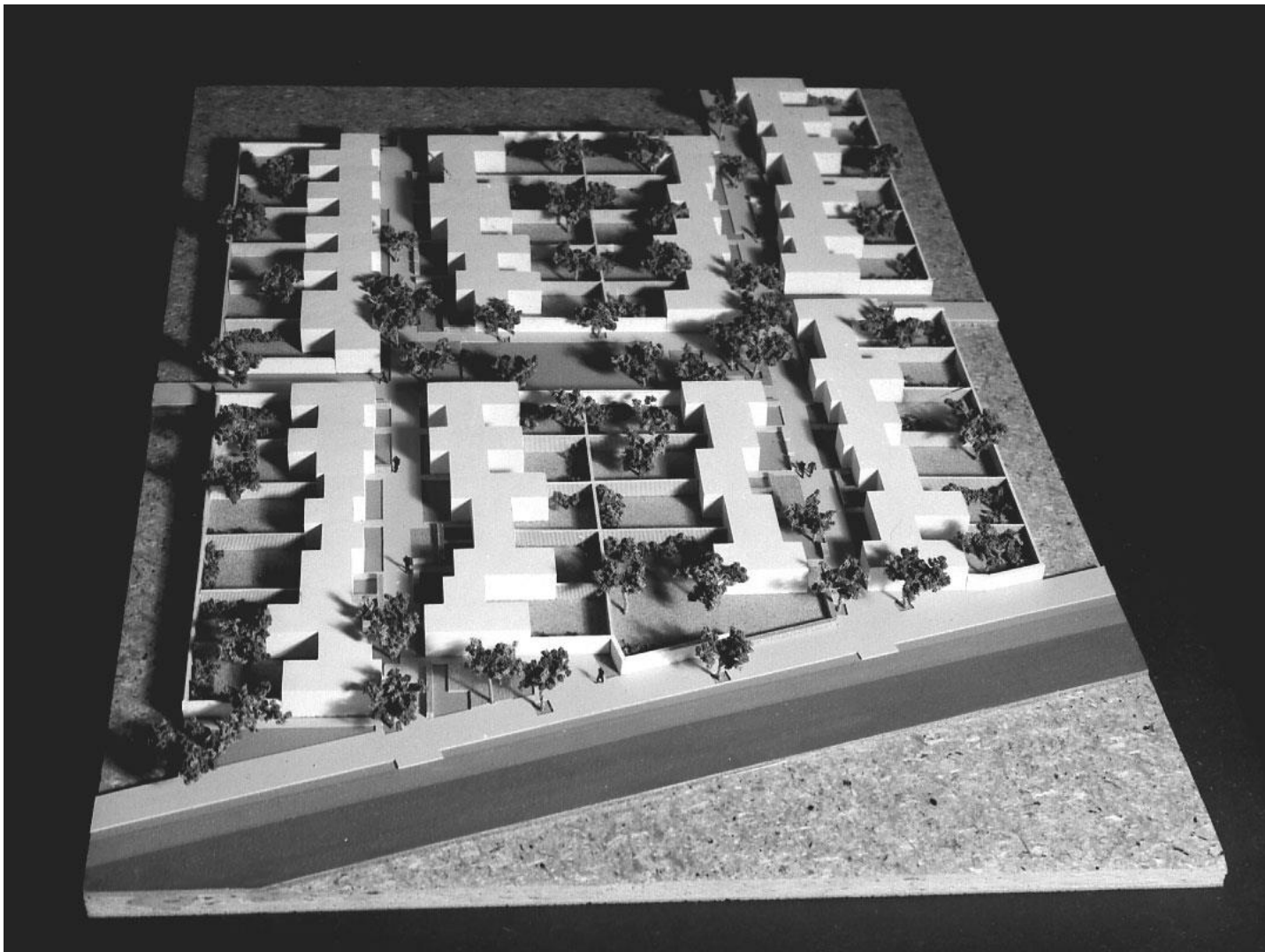
Το γραφείο Δοξιάδη απέρριψε εξ αρχής την ιδέα ενός βιομηχανικού οικισμού που θα αποτελούνταν από τυπικές πολυκατοικίες, σχεδιάζοντας ένα οικιστικό σύνολο τεσσάρων κυττάρων. [38] Επρόκειτο δηλαδή για μία μικρογραφία πόλης με μονώροφα και διώροφα σπίτια, που θα μπορούσε να φιλοξενήσει έως 1140 εργαζόμενους και 30 καταστήματα, ενώ είχε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί περαιτέρω στον άξονα βορρά – νότου, χωρίς να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας και η λειτουργικότητα του οικισμού.

Η γενική διάταξη σχηματίζει ένα ανάποδο Γ, όπου στη συμβολή των δύο σκελών βρίσκεται το εμπορικό και διοικητικό κέντρο που οδηγεί προς τη θάλασσα. Κατά μήκος του παραλιακού μετώπου τοποθετούνται εγκαταστάσεις τουρισμού και ψυχαγωγίας. Όλος ο οικισμός επιμερίζεται σε 4 γειτονιές, στο κέντρο καθεμιάς από τις οποίες βρίσκονται οι δημόσιες χρήσεις όπως σχολείο, αθλητικές εγκαταστάσεις, δομές πολιτισμού και παιδικές χαρές, ενεργοποιώντας με αυτό τον τρόπο την κίνηση μεταξύ του οικισμού.

Εικόνα 106: Σχέδιο γενικής διάταξης

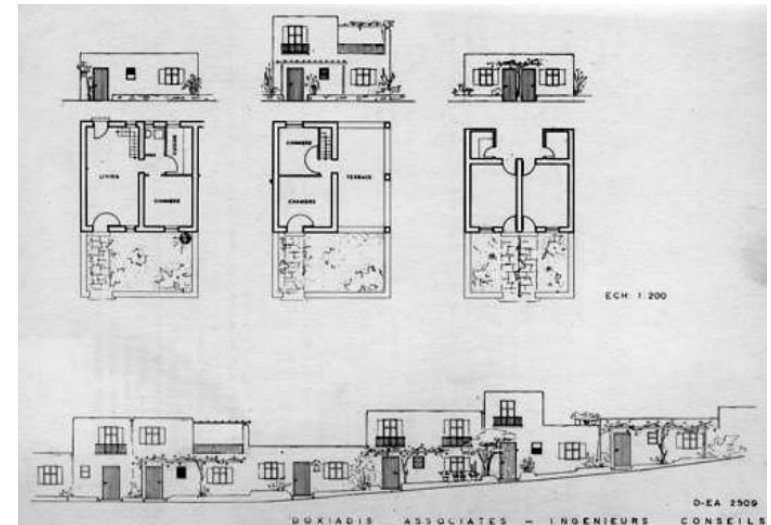

Εικόνα 107: Μακέτα Οικισμού

Παράλληλα με τον οικισμό τοποθετούνται οι δύο βασικοί οδικοί άξονες, ο ένας στην κατεύθυνση βορρά – νότου, που συνδέει τον οικισμό με το Δίστομο και καταλήγει στην παραλία, και ο δεύτερος είναι παράκτιος και συνδέει τον οικισμό με την Αντίκυρα και το εργοστάσιο. Οι κατοικίες τοποθετούνται σε σειρά και η πρόσβαση γίνεται μέσω δικτύου πεζοδρόμων. Αμφίπλευρα των πεζοδρόμων τοποθετούνται οι ιδιωτικές αυλές των κατοικιών που συγκροτούν ένα μεταβατικό στοιχείο μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου χώρου, ενώ λειτουργούν και ως μέσο προώθησης των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κατοίκων. Ακόμη στο πίσω μέρος των κατοικιών βρίσκονται οι ιδιωτικές τους αυλές με υψηλή περίφραξη από πέτρινους τοίχους για λόγους εσωστρέφειας. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τα πλατώματα που τοποθετούνται στρατηγικά στο δίκτυο των πεζοδρόμων δημιουργούν ένα περιβάλλον που επίσης ευνοεί την ανάπτυξη κοινωνικών επαφών μεταξύ των κατοίκων. [39]

Εικόνα 108: Γενική άποψη οικισμού

Εικόνα 109: Σχέδια κατοικιών οικισμού

Στον οικισμό υπάρχουν 12 διαφορετικοί τύποι κατοικιών που προορίζονταν για τρεις διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων. Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση γινόταν με βάση την ιεραρχία και τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των μελλοντικών ενοίκων. Αυτό σήμαινε ότι όσοι ήταν ιεραρχικά ανώτεροι δικαιούνταν καλύτερη θέση στο οικοπέδο με θέα και μεγαλύτερο μέγεθος. Παρόλα αυτά, ο οικισμός ακολουθεί μια τυποποίηση που όλα τα σπίτια συνυπάρχουν αρμονικά χωρίς να διαφοροποιούνται σημαντικά, απαντώντας έτσι στις βασικές αρχές οικιστικής που είχε αναπτύξει ο Δοξιάδης.

Τα υλικά που επιλέχτηκαν για την κατασκευή των σπιτιών είναι πέτρα, οπλισμένο σκυρόδεμα και ξύλο ενώ η απόχρωση η οποία επικρατεί είναι η λευκή που προσδίδει απλότητα και πλαστικότητα στους όγκους αναδεικνύοντας τους. Έτσι, ο Δοξιάδης κατάφερε να δημιουργήσει μία ελληνική πόλη με γνώμονα την ανθρώπινη κλίμακα και την ποιότητα του χώρου, συνδυάζοντας τον ελληνικό τρόπο διαβίωσης με τον σύγχρονο τρόπο ζωής.

Το πείραμα δούλεψε σε μεγάλο βαθμό και ο οικισμός κατοικείται μέχρι σήμερα. Όμως δεν κατάφερε να γίνει το αστικό κέντρο που είχε οραματιστεί ο Δοξιάδης και το οποίο θα επηρέαζε τις γύρω περιοχές. Στην κατάληξη αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι οι κάτοικοι μετά τη θητεία τους στο εργοστάσιο έπρεπε να αποχωρήσουν από τον οικισμό. Οι εργαζόμενοι γνώριζαν εκ των προτέρων ότι η παραμονή τους στα Άσπρα Σπίτια θα είχε περιορισμένη διάρκεια. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την συνεχή κινητικότητα του πληθυσμού εμπόδισε την ανάπτυξη δεσμών. Παρά τους διάφορους συλλόγους, κυρίως αθλητικούς, που ενισχύονταν από την εταιρεία οι κάτοικοι ακόμη και σήμερα δηλώνουν ότι «η πόλη δεν έχει ψυχή». Εξάλλου δύσκολα ανθίζει το αίσθημα του «ανήκειν» σε χώρους όπου οι άνθρωποι αισθάνονται την παρουσία τους εφήμερη, «δεν έχουν φυτρώσει ρίζες».

[40]

Συγκριτική ανάλυση

Τα παραδείγματα κοινωνικής κατοικίας στην Ευρώπη ξεκινούν από την εποχή της βιομηχανικής ανάπτυξης του 19ου ως άμεση κοινωνική ανάγκη. Σχεδιάζονται και κατασκευάζονται για να στεγαστεί το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού το οποίο εργάζεται στη βιομηχανία και αντιμετωπίζει άθλιες συνθήκες ζωής. Οι συνθήκες αυτές βελτιώνονται σημαντικά μετά τον Α παγκόσμιο πόλεμο με τα μεγάλα projects του μοντέρνου κινήματος, με πρωτοπόρο τη Γερμανία, την τότε Δημοκρατία της Βαϊμάρης (1919-1933). Σημαντικό ρόλο στο σχεδιασμό αυτών των συγκροτημάτων παίζουν οι δήμοι των πόλεων, τις περισσότερες φορές σοσιαλδημοκρατικών αντιλήψεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Martin Wagner, υπεύθυνος σχεδιασμού στο Βερολίνο που σχεδιάζει μαζί με τον Bruno Taut τις Siedlungen στο Britz. Το συγκεκριμένο συγκρότημα προσφέρει ένα πολύ υψηλό βιοτικό επίπεδο στους κατοίκους, με λειτουργικά ευάερα και ευήλια διαμερίσματα, αξιόλογους κοινόχρηστους χώρους και χώρους πρασίνου, αυτάρκεια, ανθρωποκεντρική κλίμακα και αισθητική που χαρακτηρίζεται από ζεστασιά και οικειότητα. Αυτό το συγκρότημα ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα λόγω του ότι, παρά τη μοντέρνα εικόνα του, παρουσιάζει πολλές αναφορές στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της πλούσιας χρωματικής παλέτας που χρησιμοποιείται, καθώς και της διάταξης που δεν αποτελείται από απλή μπάρα, αλλά δίνει ένα σχήμα που οι κάτοικοι θα μπορούσαν να αναγνωρίσουν και να αισθανθούν οικείο. Θεωρείται από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα κοινωνικής κατοικίας όπως και πολλές άλλες Siedlungen που γίνονται στο Βερολίνο και τη Γερμανία την ίδια εποχή και μεταγενέστερα. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το συγκρότημα κατοικιών του Karl Ehn στη Βιέννη με πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, εντάσσεται ωστόσο στην ίδια κατηγορία με τις γερμανικές Siedlungen, στις πρώτες γενναίες και βαθιά ανθρωποκεντρικές προσπάθειες του πρώιμου μοντερνισμού που θεωρούνται μέχρι σήμερα εξαιρετικά πετυχημένες.

Από το 2ο μισό της δεκαετίας του 1920, μετά της συγκρότησης της ομάδας Der Ring, των CIAM αλλά και της μετεγκατάστασης της Σχολής του Bauhaus από τη Βαϊμάρη στο Dessau (1926) το μοντέρνο κίνημα αρχίζει να παρουσιάζει κάποια κατασταλαγμένα χαρακτηριστικά. Αυτά κάνουν την εμφάνισή τους στη σχολή του Bauhaus, στις κατοικίες των καθηγητών όπως και στις γειτονικές Siedlungen στην πόλη του Dessau (Törtensiedlung). Στην Weißenhofsiedlung του 1927 στη Στουτγάρδη παρουσιάζονται πρότυπες κατοικίες που αναφέρονται όμως στη μεσαία τάξη και όχι στην εργατική. Ωστόσο μπορούν να χαρακτηριστούν ως μορφή κοινωνικής κατοίκησης από την έμφαση που δίνεται στους συλλογικούς χώρους ιδιαίτερα μέσα στην ίδια την κατοικία. Πέρα από τα μεγάλα σαλόνια και τις ελκυστικές βεράντες σε κατοικίες όπως αυτή του Scharoun, την παράσταση κλέβουν οι κοινόχρηστες βατές τράτσες στις κατοικίες του Le Corbusier που προσφέρουν έναν ελκυστικότατο υπαίθριο χώρο για τη συλλογική απόλαυση του ελεύθερου χρόνου των ενοίκων. Σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν στις δύο παραπάνω παραγράφους διατηρείται η ανθρωπομετρική κλίμακα. Από το τέλος της δεκαετίας του 20 και μετά κατασκευάζονται συγκροτήματα κατοικιών μεγάλης κλίμακας όπως το Narkomfin στη Σοβιετική Ένωση, η Immeuble Clarte στη Γενεύη (Le Corbusier 1928), και μεταπολεμικά η Unite d' Habitation στη Μασσαλία. Η τελευταία εντυπωσιακή ως προς την ποιητική

και καλλιτεχνικής της διάσταση, υπάρχουν ωστόσο ερωτήματα αν οι στόχοι ως προς τη συλλογικότητα πέτυχαν η όχι. Μετά από αρκετά αποτυχημένα πειράματα κοινωνικής κατοίκησης που έγιναν σύμφωνα με τις αρχές του μοντέρνου κινήματος αλλά χωρίς διατήρηση της ανθρωπομετρικής κλίμακας και της αίσθησης της γειτονιάς το μοντέρνο κίνημα υφίσταται κριτική από αρκετούς νεότερους αρχιτέκτονες, σημαντικότερος εκ των οποίων ίσως ο Aldo Rossi, που διατυπώνει τις απόψεις του στο μνημειώδες έργο του «Η Αρχιτεκτονική της Πόλης» (Μιλάνο 1966). Στο επίπεδο της κοινωνικής κατοίκησης χαρακτηριστικό έργο του είναι το κτίριο που σχεδιάζει στο Συγκρότημα Gallarate μεταξύ 1969 και 1974. Παρότι επικριτής του μοντέρνου, ο Rossi σχεδιάζει μια μπάρα που υπερβαίνει τον αυστηρό και λειτουργικό χαρακτήρα του μοντέρνου. Ένα από τα χαρακτηριστικά που το ξεχωρίζουν είναι η παρουσία της "pilotis", δημιουργώντας έναν χώρο με συλλογικό χαρακτήρα που θα μπορούσε να αναφέρεται στην αρχαία ελληνική στοά. Λιγότερο ακραίος από τον Rossi και με αναφορές στον πρώιμο ανθρωποκεντρικό μοντερνισμό ο Alvaro Siza σχεδιάζει το 1977 το συγκρότημα Bouca στο Porto. Οι αυλές που δημιουργούνται, αποτελούν σημείο αναφοράς στην πόλη και προωθούν τις κοινωνικές συναναστροφές των κατοίκων. Το συγκεκριμένο πείραμα είχε και έχει μέχρι σήμερα επιτυχία.

Στην Ελλάδα το μοντέρνο κίνημα αρχίζει να εφαρμόζεται από τους αρχιτέκτονες τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1930 όταν έχει ήδη καθιερωθεί στην Ευρώπη. Αρχιτέκτονες που προηγουμένως χρησιμοποιούσαν νεοκλασικά ιδιώματα αρχίζουν να υιοθετούν το μοντέρνο. Στην περίπτωση των προσφυγικών της Λεωφόρου Αλεξάνδρας (1933-35) και λόγω του μειωμένου κόστους της κατασκευής. Το συγκρότημα σχεδιάζεται από τον τότε μεσήλικα Δημήτριο Κυριακό (1881-1971) και το νεαρό αρχιτέκτονα Κίμωνα Λάσκαρι (1905-78) και υιοθετεί πλήρως το διεθνές στιλ και τις αρχές με τις οποίες σχεδιάζονται παρόμοια συγκροτήματα στην Ευρώπη ως προς τη διάταξη, τις κατόψεις και τις όψεις. Το συγκρότημα της Λεωφόρου Αλεξάνδρας είναι το πρώτο τέτοιο δείγμα στον ελλαδικό χώρο που υιοθετεί τις αρχές του μοντέρνου κινήματος πλην όμως των μεγάλων ανοιγμάτων τα οποία καθόριζαν ένα μοντέρνο κτίριο. Ο περιορισμός αυτός οφείλεται στην σύμμικτη κατασκευή των κτιρίων διαθέτοντας πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα όμως τοίχους από πέτρα. Παρ' όλα αυτά η επιλογή αυτή συμβάλει στην οικειότητα για τα οποία χαρακτηρίζονται. Στη χώρα μας η ανάγκη στέγασης των προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή (1922) και τη συνθήκη της Λωζάνης (1923) δημιούργησε την ανάγκη στέγασης πληθυσμών και όχι η βιομηχανική ανάπτυξη που έλαβε χώρα στην Ευρώπη. Μεταπολεμικά, οι καταστροφές του Β Παγκοσμίου (1941-45) του Εμφυλίου Πολέμου (1944-49) δημιούργησαν ανάγκες στέγασης μεγάλων πληθυσμών απαντήσεις στις οποίες έδωσε το μεγάλης έκτασης πρόγραμμα της Ανοικοδόμησης κάτω από τις οδηγίες του αρχιτέκτονα και υφυπουργού Ανοικοδόμησης Κωνσταντίνου Δοξιάδη (1913-75). Σύμφωνα με τις αρχές του μοντέρνου κινήματος, με άριστα λειτουργικές κατόψεις και σεβασμό στο πνεύμα του τόπου είναι τα συγκροτήματα εργατικών κατοικιών που σχεδίασε ο Άρης Κωνσταντινίδης (1913-1993) από τη δεκαετία του 1950. Στη Νέα Φιλαδέλφεια στην Αθήνα, στον Φοίνικα της Θεσσαλονίκης κ.α. Θεωρούνται πετυχημένα παραδείγματα 'δοχείων ζωής' που ευνοούν τη συλλογικότητα και την ευχάριστη καθημερινότητα. Όπως και το συγκρότημα των Προσφυγικών της Αλεξάνδρας η συντήρηση και ανάδειξη των συγκροτημάτων αυτών, πολύ καλών παραδειγμάτων του είδους σε διεθνές επίπεδο, δεν αποτέλεσε ποτέ προτεραιότητα

του κράτους. Αντιθέτως, ανάλογα συγκροτήματα στο εξωτερικό όπως οι γερμανικές Siedlungen συντηρούνται άριστα και η διαχρονικότητα των αξιών που εκφράζουν φαίνεται στο πως εντάσσονται στη σύγχρονη ζωή και εξυπηρετούν τις ανάγκες των κατοίκων επαρκώς μέχρι και σήμερα. Πολλές Siedlungen της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, όπως η Hufeisensiedlung και η Siemensstadt αλλά και μεταπολεμικές έχουν κηρυχθεί διατηρητέα μνημεία και βρίσκονται σε άριστη κατάσταση συντήρησης. Οι πρώτες μάλιστα έχουν κηρυχθεί μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς από την UNESCO (2008). Ένα άλλο πρόβλημα που εντοπίζεται στην Ελλάδα ως προς την υλοποίηση συγκροτημάτων κοινωνικής κατοικίας είναι ο ρόλος των εργολάβων που συχνά προτάσσουν την οικονομία της κατασκευής και το κέρδος σε βάρος των οραμάτων των αρχιτεκτόνων. Μία τέτοια περίπτωση είναι το συγκρότημα των Atelier 66 στο Δίστομο. Μετά το 1970 η ανέγερση συγκροτημάτων ακολούθησε ένα τυποποιημένο μοντέλο το οποίο εφαρμόζονταν αυτούσιο κατ' επανάληψη σε όλες τις περιοχές, που παρουσίαζε έλλειψη προσαρμογής και αναλογίας με το περιβάλλον του. Από το 1980 και μετά η κατασκευή καινούριων κτιρίων αρχίζει να μειώνεται ώσπου το 2012 που θα καταργηθεί ο ίδιος ο Ο.Ε.Κ..

Συμπερασματικά λοιπόν, στην υπόλοιπη Ευρώπη το μοντέλο κοινωνικής κατοικίας έχει καθιερωθεί και μέχρι σήμερα συνεχίζει να εξελίσσεται με μεγάλη επιτυχία. Η κοινωνική κατοικία έχει αποτελέσει ένα σημαντικό μέσο για την παροχή προσιτής κατοικίας σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης. Η επιτυχία αυτού του μοντέλου έγκειται στην προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες και προκλήσεις κάθε περιοχής, διασφαλίζοντας την πρόσβαση σε ποιοτικές κατοικίες και τη δημιουργία βιώσιμων κοινοτήτων. Η συνεχής εξέλιξη του μοντέλου κοινωνικής κατοικίας αντανάκλα τις αλλαγές στις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, προσαρμόζοντας τις προσεγγίσεις και τις πολιτικές για να ανταποκριθεί στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Από την άλλη όμως στην Ελλάδα οι κρατικές αποφάσεις δεν επέτρεψαν την ένταξη της κοινωνικής κατοίκησης στην κουλτούρα μας. Αυτή η αδυναμία ενσωμάτωσης οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα η έλλειψη κατάλληλης νομοθεσίας και πολιτικής υποστήριξης. Αυτή η απουσία ενσωμάτωσης αποτελεί ένα από τα πιο προκλητικά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε στον τομέα της κατοίκησης και απαιτεί σοβαρή αντιμετώπιση και αλλαγή προσέγγισης από τους αρμόδιους φορείς και την κοινωνία συνολικά.

Βιβλιογραφία

- [1] Α. Βρυχέα, Κατοίκηση και κατοικία: Διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 2003, p. 40.
- [2] K. Frampton, Μοντέρνα αρχιτεκτονική: Ιστορία και κριτική, Θεμέλιο, 2009, p. 30.
- [3] Φ. Α. Α. Μ. Ζαν Ντωτρώ, Οι τρεις μεγάλοι πρόδρομοι του επιστημονικού σοσιαλισμού. Σαι-Σιμόν, Φουριέ, Όουεν, Αθήνα: Πανόραμα, p. 81.
- [4] K. Frampton, Μοντέρνα αρχιτεκτονική : ιστορία και κριτική, Θεμέλιο, 2009, p. 31.
- [5] Α. Βρυχέα, Κατοίκηση και κατοικία : διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, p. 85.
- [6] Α. Βρυχέα, Κατοίκηση και κατοικία : διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, p. 86.
- [7] Α. Βρυχέα, Κατοίκηση και κατοικία : διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 2003, p. 106.
- [8] Α. Βρυχέα, Κατοίκηση και κατοικία : διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 2003, p. 190.
- [9] Α. Βρυχέα, Κατοίκηση και κατοικία : διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, p. 106.
- [10] Σ. Κερεστέτζη, "Η εργατική κατοικία κατά τον πρώτο αιώνα της εκβιομηχάνισης στη Δυτική Ευρώπη: Η περίπτωση της Γερμανίας," *Τεχνικά χρονικά Σειρά II*, no. 1&2, pp. 31-43, 2000.
- [11] E. Blau, The architecture of Red Vienna 1919 – 1934, London: The MIT Press, 1999, p. 324.
- [12] B. eve, The Architecture of Red Vienna, 1919-1934, London: The MIT Press, 1999, p. 326.
- [13] H. Architecture, "hiddenarchitecture," 18 07 2017. [Online]. Available: <https://hiddenarchitecture.net/red-vienna-i-karl-marx-hof/>. [Accessed 05 11 2022].
- [14] M. Schirren, Bruno Taut: Alpine Architektur: A Utopia, München: Prestel, 2004, p. 22.
- [15] C. JEAN-LOUIS, Η αρχιτεκτονική μετά το 1889: με το βλέμμα στο μέλλον, london: University Studio Press, 2019, pp. 140-141.
- [16] J. Haspel, "Housing Estates in The Berlin Modern Style - Nomination For Inscription On The UNESCO World Heritage List," p. 41, 2006.
- [17] J. Haspel, "Housing Estates in The Berlin Modern Style - Nomination For Inscription On The UNESCO World Heritage List," p. 40.

- [18] J. P. K. P. K. N. M. (. G. Thorsten Scheer, *City of architecture of the city : Berlin 1900-2000*, Berlin: Nicolai, 2000.
- [19] L. Giacomini, "Hi-story lessons," [Online]. Available: <https://hi-storylessons.eu/culture/mies-van-der-rohe-presents-the-stuttgart-weissenhof-at-the-deutscher-werkbund/>. [Accessed 06 11 2022].
- [20] M. Stankard, "Re-covering Mies van der Rohe's Weissenhof: The Ultimate Surface," *Journal of Architectural Education*, pp. 8-9, 2002.
- [21] K. Kirsch, *Weissenhofsiedlung*, New York: Rizzoli, 1990, p. 63.
- [22] D. Pascucci, "Arch Daily," 26 3 2014. [Online]. Available: <https://www.archdaily.com/490048/ad-classics-weissenhof-siedlung-houses-14-and-15-le-corbusier-and-pierre-jeanneret>. [Accessed 06 11 2022].
- [23] J. Allan, "Lawn Road Flats (The Isokon) – A New Vision of Urban Living," *Docomomo*, no. 58, pp. 78-81, 2018.
- [24] C. JEAN-LOUIS, *Η αρχιτεκτονική μετά το 1889. Με το βλέμμα στο μέλλον*, University Studio Press, 2019, pp. 140-141.
- [25] V. Buchli, "Moisei Ginzburg's Narkomfin Communal House in Moscow: Contesting the Social and," no. University of California Press on behalf of the Society of Architectural Historians, pp. 160-170, 1998.
- [26] J.-L. Cohen, *Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΟ 1889*, London: Phaidon press limited, 2011, pp. 266-267.
- [27] H. G. Willy Boesiger, *Le Corbusier 1910-65*, Birkhäuser, 1999, p. 139.
- [28] A. Rossi, *Η αρχιτεκτονική της Πόλης*, Milan: CLUP, 1978, p. 43.
- [29] Divisare, "Divisare," 22 01 2020. [Online]. Available: <https://divisare.com/projects/340795-aldo-rossi-burcin-yildirim-gallaratese-housing-d-block>. [Accessed 24 03 2023].
- [30] F. Burkhardt, "area," 24 6 2014. [Online]. Available: <https://www.area-arch.it/en/social-housing-in-bouca/>. [Accessed 7 05 2023].
- [31] C. P. Vale, "The social rise of a housing intervention: Álvaro Siza project for Bouça neighbourhood," in *IAHS2018 - The house for the dignity of mankind*, Naples, 2018.
- [32] Π. Ε., "Αποκλίσεις Χρήσεων. Η μεταβολή του αρχιτεκτονικού προγράμματος και της δομής στα προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας," Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2011.
- [33] Doma, "Doma," [Online]. Available: <https://doma.archi/index/projects/polykatoikia-asyrmatos>. [Accessed 07 04 2023].

- [34] "geomythiki," 05 10 2016. [Online]. Available: https://geomythiki.blogspot.com/2016/10/blog-post_5.html?m=1&fbclid=IwAR2y4MLYnSwTZJ5_XVoUiK6pJvbUZNOiijrQsJBtsdeE-C7weg9w3KWMHjA. [Accessed 05 04 2023].
- [35] "culture.2000.tee," [Online]. Available: http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B46_t.html. [Accessed 11 05 2023].
- [36] Π. Π. Ν. Κ. Β. ΠΕΤΡΙΔΟΥ, ΕΡΓΑΖΟΜΑΙ ΑΡΑ ΚΑΤΟΙΚΩ, Πάτρα: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ, 2012, p. 33.
- [37] Α. Δούκα, "MIND UX ARCHITECTURE," [Online]. Available: https://minduxarchitecture.weebly.com/distomo_project.html?fbclid=IwAR2qZznFhomkSg5z40KJq1y7kIOhS-FhwZCr_OTGIhQLPXehwa5WzBOeOhg. [Accessed 07 04 2023].
- [38] "Doxiadis," [Online]. Available: https://www.doxiadis.org/Downloads/aspra_spitia.pdf. [Accessed 11 5 2023].
- [39] "Άσπρα Σπίτια/ Γραφείο Δοξιάδη," *Αρχιτεκτονική*, pp. 54-57, 10 1965.
- [40] Ε. Καλαφάτη, "ΑΣΠΡΑ ΣΠΙΤΙΑ ΒΟΙΩΤΙΑΣ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΜΙΑΣ ΝΕΑΣ ΠΟΛΗΣ," in *Εργάζομαι άρα κατοικώ*, Πάτρα, 2012.
- [41] A. i. Berlin, "The Britz 'Horseshoe' Estate, Bruno Taut, Martin Wagner," 11 10 2008. [Online]. Available: <https://architectureinberlin.wordpress.com/2008/10/11/the-britz-horseshoe-estate-bruno-taut-martin-wagner/>. [Accessed 05 11 2022].
- [42] "alvaro siza vieira," 10 10 2011. [Online]. Available: <https://www.alvarosizavieira.com/1977-quinta-da-malagueira/>. [Accessed 07 05 2023].

Κατάλογος εικόνων

Εικόνα 1: <https://autopoiesis.squat.gr/2012/12/02/%CF%84%CE%BF%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF/>

Εικόνα 2: <https://autopoiesis.squat.gr/2012/12/02/%CF%84%CE%BF%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF/>

Εικόνα 3: <https://autopoiesis.squat.gr/2012/12/02/%CF%84%CE%BF%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF/>

Εικόνα 4: <http://www.jamesstevenscurl.com/the-life-and-work-of-henry-roberts-1803-76-architect-the-evangel>

Εικόνα 5: <http://www.jamesstevenscurl.com/the-life-and-work-of-henry-roberts-1803-76-architect-the-evangel>

Εικόνα 6: <http://www.jamesstevenscurl.com/the-life-and-work-of-henry-roberts-1803-76-architect-the-evangel>

Εικόνα 7: <https://www.famagazine.it/index.php/famagazine/article/view/878/2266>

Εικόνα 8: https://www.researchgate.net/figure/Ferdinand-Kramer-housing-in-Frankfurt-beds-in-position-in-the-living-room-Source_fig1_336173123

Εικόνα 10: <https://www.lempertz.com/en/catalogues/artist-index/detail/john-paul-w.html>

Εικόνα 11: <https://i.pinimg.com/originals/94/b3/1a/94b31aefc581866c2353b161e27c880e.jpg>

Εικόνα 12: https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Karl_Marx-Hof

Εικόνα 13:

Εικόνα 14:

Εικόνα 15: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 16: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 17:

Εικόνα 18: <http://hiddenarchitecture.net/red-vienna-i-karl-marx-hof/>

Εικόνα 19: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 20: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 21: http://commonedge.org/wp-content/uploads/2021/06/03-Taut-_Hufeisensiedlung.jpg

Εικόνα 22: <https://www.zeitlosberlin.com/recommendations/discoveries/horseshoe-estate-in-berlin-britz/>

Εικόνα 23: <https://world-heritage-estates-berlin.com/hufeisensiedlung/>

Εικόνα 24: <https://world-heritage-estates-berlin.com/hufeisensiedlung/>

Εικόνα 25: https://64.media.tumblr.com/f021ea72ab8e39e99e996d3b1111e0cc/tumblr_mtlwphcfl1sikrzlo1_1280.jpg

Εικόνα 26: <http://www.tautes-heim.de/en/farben.php>

Εικόνα 27:

Εικόνα 28:

Εικόνα 29: <https://plans.arch.ethz.ch/archives/plan/hufeisensiedlung>

Εικόνα 30: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 31: : <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 32: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 33: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 34: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 35: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 36: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 37: <https://thecharnelhouse.org/2015/03/14/stuttgart-weisenhof-1927-modern-architecture-comes-into-its-own/>

Εικόνα 38: <https://www.dw.com/cda/en/world-heritage-site-weissenhof-estate/av-38894197>

Εικόνα 39: <http://austincubed.blogspot.com/2016/12/dancing-with-architecture-le-corbusier.html>

Εικόνα 40: <http://malomil.blogspot.com/2014/09/isokon.html>

Εικόνα 41: <http://malomil.blogspot.com/2014/09/isokon.html>

Εικόνα 42: <http://malomil.blogspot.com/2014/09/isokon.html>

Εικόνα 43: <http://malomil.blogspot.com/2014/09/isokon.html>

Εικόνα 44: https://www.docomomo.pt/wp-content/uploads/2019/04/DocomomoJournal58_2018_JAllan.pdf

Εικόνα 45: <https://www.ignant.com/2016/04/04/the-secret-history-of-londons-isokon-building/>

Εικόνα 46: <https://www.ignant.com/2016/04/04/the-secret-history-of-londons-isokon-building/>

Εικόνα 47: <https://architecturetoday.co.uk/isokon/#>

Εικόνα 48: <https://www.themodernhouse.com/past-sales/isokon-building/>

Εικόνα 49: <https://www.themodernhouse.com/past-sales/isokon-building/>

Εικόνα 50: <https://en.wikiarquitectura.com/building/narkomfin-building/>

Εικόνα 51: <https://en.wikiarquitectura.com/building/narkomfin-building/>

Εικόνα 52: <http://architecture-history.org/architects/architects/GINZBURG/OBJECTS/1928,%20NARKOMFIN%20HOUSE,%20MOSCOW,%20RUSSIA.html>

Εικόνα 53: <http://architecture-history.org/architects/architects/GINZBURG/OBJECTS/1928,%20NARKOMFIN%20HOUSE,%20MOSCOW,%20RUSSIA.html>

Εικόνα 54: <http://architecture-history.org/architects/architects/GINZBURG/OBJECTS/1928,%20NARKOMFIN%20HOUSE,%20MOSCOW,%20RUSSIA.html>

Εικόνα 55: https://misfitsarchitecture.com/2015/08/02/architecture-misfit-17-moisei-ginzburg/narkomfin_plans/

Εικόνα 56: https://misfitsarchitecture.com/2015/08/02/architecture-misfit-17-moisei-ginzburg/narkomfin_plans/

Εικόνα 57: <https://socks-studio.com/2016/12/04/the-narkomfin-building-in-moscow-1928-29-a-built-experiment-on-everyday-life/>

Εικόνα 58: <https://www.architectural-review.com/essays/making-sense-of-narkomfin>

Εικόνα 59: <https://www.architectural-review.com/essays/making-sense-of-narkomfin>

Εικόνα 60: <https://ginzburg-architects.com/en/projects/restoration/dom-narkofmina/moskva>

Εικόνα 61: <https://ginzburg-architects.com/en/projects/restoration/dom-narkofmina/moskva>

Εικόνα 62: https://open.uct.ac.za/bitstream/handle/11427/31847/thesis_ebe_1973_avin_uri_pinchas.pdf?sequence=1

Εικόνα 63: <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=5234&sysLanguage=en-en&itemPos=45&itemCount=79&sysParentName=home&sysParentId=64>

Εικόνα 64: <http://cavicaplace.blogspot.com/2011/04/la-unidad-habitacional-unite.html>

Εικόνα 65: <http://cavicaplace.blogspot.com/2011/04/la-unidad-habitacional-unite.html>

Εικόνα 66: <https://www.inexhibit.com/mymuseum/le-corbusier-unite-dhabitation-cite-radieuse-marseille/>

Εικόνα 67: <https://archello.com/project/cite-radieuse-marseille-unite-dhabitation>

Εικόνα 68: <https://archello.com/project/cite-radieuse-marseille-unite-dhabitation>

Εικόνα 69: <https://archello.com/project/cite-radieuse-marseille-unite-dhabitation>

Εικόνα 70:

Εικόνα 71:

Εικόνα 72: <https://citeradieuse-marseille.com/visiter-la-cite-radieuse-v2/guide-visite/>

Εικόνα 73: <https://www.inexhibit.com/wp-content/uploads/2022/01/Typical-apartment-plans-Le-Corbusier-Unite-Habitation-Cite-Radieuse-Marseille-1.jpg>

Εικόνα 74: <http://hiddenarchitecture.net/monte-amatia/>

Εικόνα 75: <https://gr.pinterest.com/pin/478859372858419613/>

Εικόνα 76: <http://hiddenarchitecture.net/monte-amatia/>

Εικόνα 77: https://www.archdaily.com/867165/ad-classics-gallaratese-quarter-milan-aldo-rossi-carlo-aymonino?ad_medium=gallery

Εικόνα 78: <https://www.lombardiabeniculturali.it/architettura900/schede/p4010-00233/>

Εικόνα 79: <https://www.lombardiabeniculturali.it/architettura900/schede/p4010-00233/>

Εικόνα 80: <https://i.pinimg.com/originals/3b/73/eb/3b73eb7866a3db9cf6a90393b4c5c4d3.jpg>

Εικόνα 81: <https://www.area-arch.it/en/social-housing-in-bouca/>

Εικόνα 82: <https://espacodearquitectura.com/projetos/bairro-da-bouca/>

Εικόνα 83: <https://www.archiweb.cz/en/b/socialni-bydleni-saal-bouca>

Εικόνα 84: <https://www.archiweb.cz/en/b/socialni-bydleni-saal-bouca>

Εικόνα 85: <https://www.area-arch.it/en/social-housing-in-bouca/>

Εικόνα 86: <https://www.archiweb.cz/en/b/socialni-bydleni-saal-bouca>

Εικόνα 87: <https://www.lifo.gr/now/greece/ta-prosfygika-tis-leoforoy-alexandras-i-epomeni-mera-gia-toposimo-tis-athinas>

Εικόνα 88: <https://artic.gr/prosfygika-alexandras/>

Εικόνα 89: Παπανδρέου. Ε., "Αποκλίσεις Χρήσεων. Η μεταβολή του αρχιτεκτονικού προγράμματος και της δομής στα προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας," Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2011

Εικόνα 90: <https://artic.gr/prosfygika-alexandras/>

Εικόνα 91: <https://artic.gr/prosfygika-alexandras/>

Εικόνα 92: <https://www.femarch.gr/vasilikioti/>

Εικόνα 93: <https://www.femarch.gr/vasilikioti/>

Εικόνα 94: <https://www.femarch.gr/vasilikioti/>

Εικόνα 95: <https://www.doma.archi/index/projects/polykatoikia-asyrmatos>

Εικόνα 96:

Εικόνα 97: <https://www.doma.archi/index/projects/sygrothma-katoikiwn-sth-nea-filadelfeia>

Εικόνα 98: [Ιχνηλατώντας το φαινόμενο των εργατικών πολυκατοικιών από τον ευρωπαϊκό χώρο έως τις γειτονιές του Αιγάλεω – Κατάληψη Σινιάλο \(espiv.net\)](#)

Εικόνα 99: Μελέτες και κατασκευές, Άρης Κωνσταντινίδης, Εκδόσεις Αγρα Σ: 65

Εικόνα 100: Μελέτες και κατασκευές, Άρης Κωνσταντινίδης, Εκδόσεις Αγρα Σ: 66

Εικόνα 101: <https://doma.archi/index/projects/oikismos-proswpikoy-etairias-metalleiwn-sto-distomo>

Εικόνα 102: <https://doma.archi/index/projects/oikismos-proswpikoy-etairias-metalleiwn-sto-distomo>

Εικόνα 103: <https://doma.archi/index/projects/oikismos-proswpikoy-etairias-metalleiwn-sto-distomo>

Εικόνα 104: <https://doma.archi/index/projects/oikismos-proswpikoy-etairias-metalleiwn-sto-distomo>

Εικόνα 105: <https://doma.archi/index/projects/oikismos-proswpikoy-etairias-metalleiwn-sto-distomo>

Εικόνα 106: http://library.tee.gr/digital/architectoniki/1965/archit_1965_53_54.pdf

Εικόνα 107: <http://www.arch.uth.gr/uploads/pages/1208/files/Aspra-Spitia-model.jpg>

Εικόνα 108: <https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/561324865/partenaires/>

Εικόνα 109: http://www.arch.upatras.gr/sites/default/files/uploads/activities/4458/attachments/ergazomai_ara_katoiko-22710.pdf?fbclid=IwAR1TjEzP9qk9zry0LkL-l-WMjbJD-3EFRN8EWLrVx6Yth8XIbI4_hYY42ec

Εικόνα 110:

Εικόνα 111: